

Vinodolski zakon.

Napisao pravi član dr. Marko Kostrenčić.

Primljeno u sjednici razreda filozofičko-juridičkoga od 11. januara 1921.

I. Uvod.

Vinodolom¹ zovemo još i danas dolinu koja se proteže u hrvatskom Primorju od Ledenića do Križišća, u pravcu jugoistoka prema sjeverozapadu. Nju zatvaraju dvije gorske kose koje teku u glavnom paralelno s morem, a koje spadaju u sistem Velike Kapele. Ova, naime, prelazi na jugozapadnoj strani u visoku ravnicu, koja se postepeno spušta prema moru, i to u tri stepenice, pa između druge i treće leži Vinodol, koji je dakle jednom gorskom kosom odijeljen od mora, ali je ipak u vezi s njime po dolinama koje presijecaju gorsku kosu i vode do mora; tako prodol kod Crikvenice kojim teče Vinodolska rijeka, ili kod Bribira, kojim teče Bribirska rječina. Prema tome, dakle, stanovnici Vinodola nijesu Primorci u strogoj značenju te riječi.

Oko ovog geografskog pojma kao središta obrazovalo se u Srednjem vijeku političko tijelo — comitatus de Vinodol, Vinodolsko kneštvo, Vinodolska knežija — koje je obuhvatalo mnogo više terena nego što ga obuhvata taj geografski pojam. U doba kad je naš spomenik sastavljen, a po njegovu vlastitu svjedočanstvu, sačinjavale su tu kneževinu ove općine: na čelu dolazi Novi-grad, kao sjedište knezova vinodolskih, a zatim slijede općine redom od krajnjeg jugoistoka gore prema sjeverozapadu: Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik. Prema tome zapremala je ta politička jedinica u taj čas i Grobničko polje, pa čitavo područje Rijeke do uključivo kotara novljanskog. U kasnije vrijeme proširile su se još i dalje granice vinodolske kneževine, te su pod nju spadale i Delnice i Čabar. Ime svoje — Vinodol,

¹ V. Klaić: Krčki knezovi Frankapani. Zagreb 1901. p. 49. i d.

Vallis Vinearia — primila je ta dolina od glasovitih vinograda, koji su međutim danas dobrim dijelom uništeni.

Historija ovog kraja niti je bila znamenita, niti imamo u njoj približežiti mnogo spomena vrijednih događaja. Vinodol (kao Valdevino) pominje se najranije u kronici popa Dukljanina², i to na onom mjestu gdje se priča, kako je Primorje (Maritima) na saboru na duvanjskom polju razdijeljeno na dvije provincije, od kojih je ona koja se protezala od Duvna do Vinodola nazvana Bijelom Hrvatskom (deinde Maritima in duas divisit provincias, a loco . . . Dalmae usque ad Valdevino vocavit Croatiam Albam). Nešto docnije spominje se još Vinodol u crkvenim poslovima. Tako potvrđuje g. 1163.³ kralj Stjepan IV. odredbu svoga oca, Geze, da, među ostalim parohijama, i Vinodol (Vallis Vinearia) spada pod nadbiskupa spljetskog, dok opet iz isprave od 1. maja 1185.⁴ doznajemo, da je na spljetskom crkvenom saboru iste godine zaključeno, da Vinodol (Vallis Vinearia) kao parohija spada pod senjsku biskupiju, koja je opet sufraganskom biskupijom spljetske nadbiskupije.

O nutarnjem uređenju Vinodola i njegovoj upravi u ovo najranije doba izvori nam ništa ne javljaju, pa smo zato upućeni više na nagađanja i naslućivanja, te na zaključivanja iz poznijeg stanja na predašnje. Mi ne možemo pouzdano ni to utvrditi, je li u to vrijeme Vinodol značio samo onu dolinu koju danas tim imenom nazivamo, ili je možda već onda imao neko šire značenje, obuhvatajući i teritorija izvan te doline. Mi se ipak priklanjamo mišljenju, kako ćemo i dalje razložiti, da imamo u to vrijeme pod Vinodolom razumijevati samo dolinu vinodolsku, a ne i one krajeve i općine koji su kasnije administrativno pripadali vinodolskoj knežiji. Moramo naglasiti da je ta dolina vrlo zgodna za komuniciranje, i da po svojoj formaciji čini jednu prirodnu cjelinu, koja je i stanovnike njene, dotično općine, morala nužno povezati u jednu užu zajednicu. Stoga je vrlo vjerojatno da su općine u dolini vinodolskoj bile već od najranijeg doba među sobom nekako povezane, da su pomagale jedna drugu, i da se među njima stvorio osjećaj zajedničke pripadnosti. Tu dolaze u obzir od općina koje pominje Vinodolski zakon: Novi-grad, Ledenice, Bribir, Grižane i Drivenik. Za ostale općine koje se još pominju u Vinodolskom zakonu mislimo

² Dr. Ivan Črnčić: Popa Dukljanina ljetopis. Kraljevica 1874. str. 16. i 18.

³ Smičiklas: Codex diplomaticus II. str. 96.

⁴ Smičiklas: Codex diplomaticus II. str. 193.

da su ušle tek kasnije u Vinodolsku knežiju. Prema tome držimo, da je i parohija vinodoiska, o kojoj je prije bila riječ, obuhvatala samo tu dolinu.

Nama se dakle čini da je Vinodol u tom užem značenju već i u ovo najranije doba sačinjavao jednu administrativnu zajednicu, onako isto kao što je sačinjavao jednu crkveno-administrativnu cjelinu. Prema svim prilikama možemo dosta pouzdano ustvrditi, da je Vinodol u to vrijeme savez slobodnih općina, koje su u nekim znatnijim poslovima zajednički istupale i radile, a inače živjele i upravljale se svaka za sebe. Tu njihovu uzajamnu organizaciju ne bismo dašto trebali zamišljati osobito jakom i razvijenom. Zajedničke poslove i prilike rješavali su jamačno na općim sastancima koji bi se držali prema potrebi, i na koje bi onda pojedine općine slale svoje izaslanike. Ako je trebalo svršiti kakav posao koji se ticao svih općina podjednako, opet bi se izabrali zastupnici svake općine, koji bi onda zajednički riješili posao koji im se dao u dužnost. Da je otrprike takovo bilo ustrojstvo Vinodola u to najstarije doba razbira se i po samom Vinodolskom zakonu. U njemu ima još dovoljno ostataka, u pojedinim članovima i ustanovama, koji nas upućuju na općinsko ustrojstvo u Vinodolu kao osnovno. Općina i općinska uprava izgubila je docnije svoje pravo znamenovanje, ali se ona znala i pod novim prilikama afirmirati, i to naročito u onim zgodama kad se radilo o najvišim interesima, kod kojih narod nije volio mijenjati dosadašnje običaje. Tako, da primjera radi navedemo samo jednu osobito poučnu zgodu, po Vinodolskom zakonu, kad se radi o mrtvoj glavi, ona gradska općina, kojoj je usmrćeni pripadao, ima udjela na vraždi koju treba platiti rodu, a knez u toj prilici ne dobiva ništa. U takovu dakle važnom slučaju, kao što je usmrćenje čovjeka, nijesu mogle nove prilike ugušiti stari običaj, koji posred tih novih okolnosti stoji kao spomen na staro, nekadašnje ustrojstvo.

Jednako zaključujemo baš po samom našem zakonu da je i u starije vrijeme bio svakako običaj da se ljudi vinodolski sastaju da rješavaju zajedničke svoje poslove. Pa tako je i nastao sam Vinodolski zakon. Na to nas upućuje i članak 57. Vinodolskog zakona, u kome se naređuje, da se ne smiju držati ni javni ni privatni zborovi bilo u gradu bilo gdje drugdje. Drugo što potanje o ustrojstvu i upravi u Vinodolu u ovo najranije doba ne bismo mogli kazati, radi nestatka izvorâ. Nego vratit ćemo se na taj predmet ponovo, kad budemo govorili o kasnijem uređenju i upravi

jer to staro ustrojstvo, iako je u mnogočemu izmijenjeno, ipak nije uništeno, te se kasniji razvoj ipak nadovezuje uz ovo staro stanje.

Oko god. 1225. desio se događaj koji je odlučno utjecao na dalje udese ovog kraja. Iz toga, naime, vremena sačuvala nam se isprava kralja Andrije II.⁶ kojom on totam terram pertinentem infra ducatum Selavonie scilicet Wynodol et Modros sa svim što njima pripada i sa svima dohocima dariva knezu krčkome Vidu (comiti Guidoni de Vegla) i njegovim nasljednicima. Za ovo darovanje kralj u tome privilegiju ne traži nikakve protivu usluge, nego jedino zahtijeva da mu knez Vid vjerno služi (quod prae-notatus comes Guido ad honorem regie serenitatis nobis servire assistat).

Kako o porodici krčkih knezova Frankopana imamo dobru monografiju našeg odličnog historika Vjekoslava Klaića,⁶ možemo ovdje navesti samo najvažnije činjenice koje se na nju odnose, i to za vrijeme koje nas zanima.

Porodica iz koje je potekao Vid, kome je kralj Andrija dao pomenutu donaciju, javlja se u izvorima u prvoj trećini XII. vijeka kao „krčki knezovi“, te je prvi tog imena bio knez Dujam (Duyms comes) u ispravi od 3. novembra 1133.⁷ Godine, naime, 1118. dospio je Krk pod mletačku vlast, pa je Dujam bio krčki knez od strane mletačke. Već iz same prve isprave, koja nam ga pominje, razbiramo da je između njega i gradske krčke uprave postojala protivština. U toj ispravi nalazimo dvije strane koje pregovaraju među sobom: na jednoj strani biskupa s gradskim sucima, koji zajedno zastupaju gradsku upravu, a na drugoj kneza Dujma koji je očito štitiio interese svoje i mletačke. Međutim čini se da se vlast te porodice na Krku doskora odomačila, i da se protezala na cijeli otok. Inače o vladanju te porodice na Krku nemamo da pribilježimo što bi nas ovdje naročito interesiralo. Ali svoju pažnju treba da posvetimo onim nastojanjima toga roda, koja su išla za tim da se domognu vlasti i na suprotnoj obali hrvatskoj, i koja su bila dovela do uspjeha krajem XII. stoljeća. U zadnjoj četvrtini XII. vijeka javljaju se naime oda sviju strana pokušaji koji idu za tim, da se pojedine moćne porodice s pomoću kraljevskih velikih donacija još i više osnaže, pa da stvore jaka vladanja, koja su imala tendenciju da se što više emancipiraju od centralne državne vlasti. Istu je namjeru imala i porodica krčkih knezova. Njoj je

⁶ Smičiklas: Codex diplomaticus III. str. 244.

⁶ Klaić: Krčki knezovi Frankapani. Zagreb 1901.

⁷ Smičiklas: Codex dipl. II. str. 42.

međutim smetalo što su oni bili vazali mletačke republike, pa im nije s obzirom na to bilo lako da dođu do donacija ugarsko-hrvatskih kraljeva na hrvatskom teritoriju, jer je, unatoč snošljivim tadašnjim odnošajima između Mletaka i hrvatsko-ugarskih kraljeva, ipak bilo opasno da jedna ista porodica bude vazalnom dvjema vlastima, koje su prema tadašnjim prilikama, ipak svakog časa lako mogle doći u protivštinu. Ipak je jednomu članu te porodice pošlo za rukom da polučio donaciju od hrvatsko-ugarskih kraljeva.

Stari knez Dujam, prvi, dakle, koji se pominje od te porodice, imao je sa svojom ženom Marijom dva sina, Bartola i V. da, ali se kao njihov suvremenik spominje još jedan Bartol, koga označuju „bratom knezova“ t. j. bratom Bartola i Vida (*frater comitum*). Klaić⁸ misli, da su Bartol I. i Vid punokrvna braća, djeca prve žene Dujmove, Marije, a ovaj Bartol II. da će biti valjada sin druge njegove žene koju vrela ne pominju, koga njegova starija polubraća ne htjedoše priznati za ravnopravna, te ga nijesu htjeli imati za suvladara na otoku Krku. Ipak se čini da neke prilike govore protiv toga da bi Bartol II. bio polubrat Bartolu I. i Vidu. Tako je, prije svega, bar neobično što se djeca istog oca nazivlju istim krsnim imenom — Bartol. No iako mi tomu samomu argumentu ne pripisujemo nikakve odlučne važnosti, imamo ipak uzeti u obzir cijelu situaciju kakva je bila, pa baš iz te izlazi da nije vjerojatno, da bi Bartol II. bio brat po ocu Bartolu I. i Vidu. Ponajprije ne možemo pravo razumjeti, kako bi Bartol I. i Vid mogli svoga najmlađega brata lišiti njegovih prava što ih je i on imao pored njih, naročito da bude knezom i da učestvuje s njima zajedno u vladanju krčkom. Udara također u oči, da se u ispravi od 3. augusta 1163.,⁹ u kojoj, nakon smrti Dujmove, mletačka republika prepušta doživotno njegovim sinovima, braći Bartolu i Vidu Krk i cijeli krčki otok, uglavnom pod istim uslovima kako je taj otok držao otac njihov Dujam, dok se o Bartolu II. u toj istoj listini ništa ne pominje. Kad bi on bio njihov brat po ocu, koji ima pravo na baštinu, jamačno ga ne bi u tom tako važnom času, i u takovu odlučnom aktu, naprosto i posvema prešutjeli. Kasniji odnosi između Vida i Bartola I. na jednoj, a Bartola II. na drugoj strani, koliko možemo razabrati iz sačuvanog nam materijala, bili su srdačni, pa Bartol II. imenova svojim nasljednikom sina Bartola I. Jedva bismo takove odno-

⁸ Klaić op. cit. str. 83.—86.

⁹ Smičiklas: Cod. dipl. II. 94.

šaje mogli pretpostaviti, da su braća prema njemu tako nelijepo postupala. Isto tako treba obratiti pažnju i na to, da se u ispravi iz g. 1186. mj. novembra,¹⁰ gdje Bartol II. dolazi kao svjedok, on ne naziva „comes“, nego je samo „frater comitum“,¹¹ što svakako upućuje na to, da ni druge osobe a ni on sam nije držao da ga ide naziv „comes“.

Na osnovi svega toga držimo da imamo ono „frater comitum“ tumačiti u ekstenzivnom rodbinskom značenju, pa da u ovom slučaju „frater“ ne znači brata u užem smislu, nego bratučeda, koje značenje naziv je „frater“ tako isto imao. Takovu tumačenju jednako ne bi smetalo ni to što se u listini kralja Andrije od g. 1209.¹² rodbinski odnošaj između Bartola II. i Vida II., sina Bartola I. označuje terminima nepos i patruus, jer se ovi upotrebljuju i kod rodbinskih odnošaja, kakove mi ovdje pretpostavljamo. Mi, dakle, mislimo, da je Bartol II. sin jednog brata Dujmova, čija nam egzistencija, i ime, nijesu zajamčeni u izvorima. Uzmemo li da Bartol II. nije bio brat, nego bratučed Bartolu I. i Vidu, da nije bio sin nego nećak starome Dujmu, onda nam se time sasvim prirodno razjašnjuje što on nije imao prava na kneževinu krčku, jer su je Mleci bili podijelili njegovu stricu Dujmu i njegovim potomcima. Time nam se objašnjava i pojava da se Bartol II. domogao modruške županije, koju mu je darovao kralj Bela g. 1193.¹³ Kod Bartola II. nije trebao kralj Bela imati bojazni, da ga ubroji među sebi vjerne i nadari velikom donacijom, kaošto ih je morao imati kad se radilo o osobama koje su već bile obavezane, na drugoj strani, mletačkoj republici, dakle kod članova iz porodice krčkih knezova. Bartol II. nemajući prava da sudjeluje u krčkom vladanju, mogao je lako otići da pokuša svoju sreću drugdje, pa može biti da je sasvim u sporazumu sa svojim bratučedima Bartolom I. i Vidom, izvršujući izvjestan plan, postupao, kad se dao u službu kralja Bele. Ono što nijesu oni sami mogli, kao vazali mletački, da postignu, mogli su očekivati da će postići preko svoga bratučeda Bartola II., da uhvate naime vlast i na teritoriju hrvatskom. Služba je Bartola II. bila od kralja obilno nagrađena, jer on mu darova cijelu zemlju koja pripada županiji modruškoj, sa svim što njoj pripada, sa svima dohocima, kao baštinu njemu i njegovim

¹⁰ Smičiklas: Cod. dipl. II. 205.

¹¹ T. j. brat Bartola I. i Vida.

¹² Smičiklas: Cod. dipl. III. 95.

¹³ Smičiklas: Cod. dipl. III. 262.

baštinicima, obvezujući ih na izvjesne službe i dužnosti. Takovo darovanje u ono vrijeme nije bilo ništa neobično.

Bartol II. knez modruški nemajući sam baštinika poradi na tom, kako bi županija modruška, koliko ju je on držao, pripala poslije njegove smrti sinu njegova bratučeda Bartola, Vidu. Zato on odredi za svoga nasljednika Vida sina Bartola I., a tu je i takovu odredbu potvrdio onda i kralj Andrija g. 1209. Na taj je način, posredovanjem Bartola II., uspjelo porodici krčkih knezova da postane pretendentom na modrušku županiju, i da joj je stavljeno u izgled da će ona steći posjeda i na teritoriju hrvatskom. Ta su se njezina nastojanja realizirala na kraju oko g. 1225., kad je poslije smrti Bartola II. kralj Andrija, prema svojoj dispoziciji od g. 1209. darovao i potvrdio Vidu nesamo županiju modrušku, o kojoj je riječ u listini od g. 1209., nego povrh toga i Vinodol, o kome u netom pomenutoj listini nije bilo govora. Na toj se, dakle, točki unakrstava historija Vinodola s historijom porodice krčkih knezova, koju su poslije nazvali Frankapanima. Tim darovanjem nastaje za Vinodol novo doba, jer su sada sasvim izmijenjeni uslovi po kojima se dosada u njemu živjelo.

Što se tiče samoga opsega u kom je knezu Vidu kralj Andrija darovao Vinodol, iz isprave se ne razbira, jer granice nijesu potanje označene, nego je samo općeno rečeno „Wynodol et Modros cum pertinenciis et totis redditibus“. Pod takovim je prilikama knez Vid lako mogao uspjeti, da pod pojam „pertinencijá“ uključi što više zemlje, pa mislimo da ne ćemo mnogo pogriješiti, ako uzmemo da je baš u tom momentu stvoren uglavnom onaj široki administrativni i politički opseg pojma Vinodola, kako ga mi nalazimo u Vinodolskom zakonu. Isto nam tako nije poznato kad je knez Vid, dotično porodica krčkih knezova stupila u posjed te nove donacije.

Otkako su, dakle, krčki knezovi zavladaali Vinodolom, i općinama koje su mu administrativno pripadale, nemamo u izvorima nikakvih vijesti koje bi nas izvještavale što se poslije toga vremena u Vinodolu dešavalo, i kako su se uredile prilike nakon te bitne promjene koja je sad nastala. Iz izvora ne znamo ništa o tome, u kakav su odnos došle te dosada slobodne općine vinodolske prema novim svojim gospodarima vinodolskim i krčkim knezovima, i koje su dužnosti nova gospoda nametnula naseljenju vinodolskomu. Iz dva privilegija kralja Bele, jedan iz god. 1242. 10. marta,¹⁴ a

¹⁴ Smičiklas: Cod. dipl. IV. 144.

drugi iz g. 1251. 5. aprila¹⁵ razbiramo jedino kako su uređene dužnosti krčkih knezova što su ih imali prema kralju s obzirom na Vinodol i Modrušku županiju. U prvoj listini (od 10. marta 1242.) potvrđuje Bela listinu Andrijinu od g. 1225., ali je nadopunjuje u tom pravcu što obvezuje krčke knezove da će s obzirom na to što drže Vinodol imati služiti s tri oboružana čovjeka radi li se o službi unutar granicâ kraljevstva, a sa dvojicom izvan granicâ kraljevstva ako bude sazvana hrvatska vojska (*exercitus chroaticus*). U listini od 5. aprila 1251. potvrđuje se opet starije darovanje, ali se nanovo uređuje služba koju imaju knezovi vršiti kralju. Sada se ne određuju te dužnosti napose za Vinodol, a napose za Modruš, nego se one njima nameću zajedno, bez obzira na pojedina posjedovanja.

Jednako kao kralj Bela potvrdio je krčkim knezovima Vinodol i novi kralj Stjepan g. 1270.¹⁶ Drugih spomenika, koji bi nam što javljalii o krčkim knezovima nemamo sve do Vinodolskog zakona koji je datiran sa 6. januarom 1288.¹⁷

Dokumenat u kome nam se sačuvao Vinodolski zakon sastavljen je u obliku isprave s njenim tipičkim dijelovima, dakle, protokolom tekstom, i eshatokolom. U protokolu dolazi na prvom mjestu invokacija, a njoj se priključuje odmah formula datiranja, u kojoj se nalaze označeni: godina, indikcija, mjesec i dan, te godine vladanja kralja Ladislava. Dalje se nabrajaju imena tadašnjih knezova vinodolskih. Izatoga slijedi opširna naracija, koja u svom početku ima elementa arenge. U naraciji se opširno pripovijeda kako je došlo do sastavljanja zakona, i koji su bili motivi da su se Vinodolci prihvatili toga posla. Iza naracije teče dalje sam tekst zakona, na koji se odmah nadovezuje eshatokol, u kom je sadržana koroboracija, i formula ekspedicije. Na kraju eshatokola pominje se mjesto izdanja, uz pozivanje na uvodnu formulu datiranja. U našem rukopisu ima na kraju još jedan mlađi dodatak, u kom se normira osobiti pravni slučaj, a koji nije sastavnim dijelom Vinodolskog zakona.

Nas ovdje u prvom redu interesira naracija da saznamo, koje motive navode sami sastavljači kao odlučne za izradu našeg spomenika.

¹⁵ Smičiklas: Cod. dipl. IV, 442.

¹⁶ Smičiklas: Cod. dipl. V. 580.

¹⁷ O datumu vidi napried.

Tu se pripovijeda kako su se na dan svetih triju kralja, dne 6. januara g. 1288. sakupili u glavnom gradu Vinodola, Novom, i crkveni i svjetovni ljudi, svi proniknuti željom da sačuvaju sve stare i dobre zakone, kojih su se njihovi pređi držali, ali ih nijesu nikako uredili. A da to treba učiniti vidjeli su oni u drugih naroda. U ovoj je skupštini svega naroda bio nazočan i knez Leonardo, od strane krčkih knezova. Ta je skupština riješila da svaki od devet vinodolskih gradova izabere po nekoliko izaslanika, kojima će se onda povjeriti sastav vindolskog zakona. Izabrani mogu biti nesamo stari ljudi, nego naročito oni za koje se zna da dobro poznaju običaje po kojima su živjeli već njihovi djedovi. Izabranoj se komisiji ima dati točan naputak kako će popisati i sačuvati stare običaje, te ona ima pribilježiti sve običaje, za koje bi se mogli sjetiti pojedini članovi te komisije da su ih čuli od svojih pređa. Da taj posao svrše riješili su se Vinodolci s razloga što su željeli, da prestanu zablude u zakonima, te da njihovi potomci ne budu u sumnji glede njih. Prema ovim, dakle, gledištima treba popisati stare običaje. Zatim su pobilježena imena članova komisije, i to redom prema gradovima koji su ih izabrali. Na čelu je Novi, kao sjedište knezova, a zatim slijede Ledenice, i onda dalje redom gradovi prema geografskom položaju u smjeru od jugoistoka prema sjeverozapadu. Po našem su računu bile izabrane četrdeset i dvije osobe.¹⁸ Nijesu svi gradovi izaslali u komisiju jednak broj osoba, već je taj broj srazmjeran veličini pojedinog grada. Po našem mišljenju izabiru gradovi Novi, Grižane i Bakar po šest, Grobnik po pet, Bribir, Drivenik, Hreljin i Trsat po četiri, a Ledenice tri izaslanika. Po zanimanju i staležu bili su: jedan dvornik, jedan arhiprvad, jedan prvad, pet plovana, pet popova; dakle zajedno dvanaest crkvenih ljudi; dalje, bijaše devet satnika, iz svakoga grada po jedan, dva suca, i na kraju devetnaest drugih ljudi, valjada kmetovi i obrtnici. Ovako sastavljena komisija popisala je zakone koji onda slijede. U eshatokolu se opet veli, da je gornja komisija sve popisane zakone „rekla i potvrdila“ kao stare i prokušane zakone vinodolske, po kojima su živjeli njihovi pređi. Na uspomenu tog događaja dala je općina vinodolska

¹⁸ Broj delegata ne da se sasvim točno odrediti, jer kod nekih imena nijesmo posve sigurni imademo li posla s jednom ili sa dvije osobe, tako, primjerice, kod delegata iz Drivenika ne znamo je li „Mikula Dragolub“ jedna ili su dvije osobe, a tako i kod delegata Bakra „Derga Vlčina“ je li jedna ili su dvije osobe.

napisati po jedan primjerak toga pravnog spomenika za svaki od devet gradova.¹⁹

Unatoč ovoj relativnoj iscrpljivosti i opširnosti naracije ostaje nam još po gdjejoja pojava nejasna, te naročito ne možemo jasno razabrati kako se postupalo i radilo kod sastava našeg pravnog spomenika. Ništa ne doznajemo o tom kako je komisija raspravljala, i koji je upravo posao imala da svrši: je li imala da sastavi tek nacrt, koji je onda imao da prihvati narod, ili su ustanove kako ih je komisija utvrdila bile već obavezne, pa ih je trebalo samo narodu proglasiti. Mjesto,²⁰ gdje je možda u spomeniku o tome bilo govora, u našem je rukopisu iskvareno, te je po svoj prilici nešto izostavljeno. Iz protokola i eshatokola slijedilo bi da je cijeli Vinodolski zakon sastavljen u jedan dan, jer se u eshatokolu upućuje na datum prologa. Uzmemo li u obzir opseg našeg spomenika ne možemo nikako pretpostaviti, da je u to vrijeme, kad je jezik bio neizrađen i kad pisanju u njemu ljudi još ne bijahu vješti, bilo moguće tako velik posao svršiti u jednom danu, bez pripreve. Može biti, da je komisiji bio predložen neki nacrt, pa je na toj osnovi onda ona i raspravljala. Možda se na tu osnovu i odnose riječi u eshatokolu, da gore pisane zakone članovi komisije „rekli su i potrdili, potvrdeći i pokazući stare i iskušene zakone vinodolske“.

Isto se tako ništa ne govori o tom je li, i kako je, knez vinodolski Leonardo učestvovao u radu te komisije za sastav Vinodolskog zakona. Mi nipošto ne sumnjamo o tom da je i on sara-

¹⁹ Naracija našeg spomenika naročito je iscrpljiva i zanimljiva u pripovijedanju motiva, i načina kako je došlo do sastavljanja zakona. I u drugim sličnim kodifikatornim radnjama nalazimo naracija, ali jedva tako zgodnih kao u Vinodolskom zakonu. Obično su one mnogo kraće, i ne daju toliko obavještenja kako se postupalo. Dosta je nalik na naš pravni spomenik naracija što se nalazi pred običajima grada Milana (V. Berlan Liber consuetudinum Mediolani 1869. Mediolani) pa ćemo je ovdje radi komparacije navesti. Tu se kaže: „Placuit omnibus et Jacobo Malecoxigae testatis sequentis anni“ da izaberu desetak „virov discretos, ut praeferatas consuetudines inquirerent et in scriptis redigerent“. Ovi muževi želeći „ea quae iuraverunt ad finem congruum perducere, convocatis huiusmodi viris peritis illis districte (u našem zakonu „tesnim zakonom“) praeceperunt, ut si quas consuetudines haberent illis ostederent“. Taj je proemij doista, koliko smo mogli naći, ponajviše nalik na naš uvod.

Statut krčki od g. 1388. nastao je po inicijativi krčkih knezova Štefana i Anža, koji su poslali na otok krčki svoje pouzdan ke (četvoricu koji su „prizvali podknežin otočkih i dobrih muži s Krka i za vsega otoka hoteć učiniti to ča bi pravo i dobro za vas otok“. Ili: g. 1507. „zapisani su stari zakoni“ grada Veprinca. Sudjelovali su „župani i stariji“ grada Veprinca, a uz njih „svetno komunšćak ordinani i zabrani plka Martin Dminčić“.

²⁰ To je zadnja alineja protokola, neposredno pred samim tekstom, koja se počinje: „I ti vsi pisani, na vkup skupleni“ itd.

divao u tome poslu, jer se, na kraju, radilo o vrlo važnim interesima kneževskima. Takova saradnja proizlazi i odatle, što su vinodolski knezovi komisiji za njezin rad stavili na raspoloženje svoju „salu“ u dvoru kneževskom. Kako će se vidjeti iz daljeg razlaganja, mi držimo, štoviše, da imamo pravo držati, da su knezovi vinodolski preko kneza Leonarda dapače vrlo intenzivno sudjelovali kod sastavljanja našeg spomenika.

Žaliti moramo također što ne možemo razabrati iz našeg teksta, je li zakon, kako ga je redigirala izabrana komisija, trebao još naknadno odobrenje naroda. Izrijeckom se, i razgovijetno o tome nigdje ne govori, pa mislimo, da nemamo razloga to ni pretpostavljati. Komisiji je bilo „tesnim zakonom“ naredeno što ima da radi, pa je posao što su ga oni kao zastupnici naroda svršili dobio podjedno obaveznu snagu, bez odobrenja naroda. Jamačno je međutim Vinodolski zakon po mjesnom običaju proglašen, na što nas upućuje stavka eshatokola u kojoj se kaže, da je po jedan egzemplar zakona dobio svaki od devet spomenutih gradova.

Da ukratko ponovimo: prema onome što nam pripovijeda sam Vinodolski zakon imao bi on biti popis običajnog prava, koji je narod sačinio da se izbjegne zabludama i sumnjama u to narodno pravo; da se postigne željena svrha, izabrana je komisija kojoj je stavljeno u dužnost da se popišu ti stari običaji i prava, pa je rad te komisije sačuvan u našem spomeniku.

Nas međutim opominje sama situacija, kakva je bila, da ne povjerujemo u cijelosti tome pripovijedanju, nego samostalno, na osnovi nutarnjih razloga, ispitamo navode samog našeg izvora, kako i zašto je došlo do popisivanja prava u Vinodolu krajem XIII. stoljeća. U tom našem poslu ne smije da nam bude zaprekom autoritativno pripovijedanje u protokolu. Ono ima doduše značenje nekog zvanična saopćenja, ali mi nijesmo, dakako, obvezani da tomu izvještaju povjerujemo do posljednjeg slova, nego imamo biti baš na oprezu kad se radi o motivima koji se označuju kao mjerodavni za sastav zakona Vinodolskog. Naročito treba da imamo pred očima, da sama pojava, što se toliko ističe i naglašuje, da su popisane norme „staro i dobro pravo“, ne znači mnogo, i baš takovo isticanje ima da nas opominje na oprez. Staro pravo, pravo koje od starine vrijedi, običaj koji je sankcioniran od davnine imao je osobito značenje, i kad se isticalo da je koja norma stara to je imalo nesamo svrhu jednostavne konstatacije, nego i drugu naročitu tendenciju. Pravo, jednako kao i sve druge norme, nastoji uvijek

da se zaštiti nekim višim autoritetom, kako bi njegovi propisi sami po sebi, po toj snazi autoriteta, vršili upliv na one kojima su namijenjeni. Takav viši autoritet, kojim se pokriva pravo, bio je, primjerice, bog, jer se s izvjesne strane isticalo da je on izvor svih pravnih norma. Jednako je bila i starina sredstvom po kojem su pravo, i njegove norme, dobivali viši neki autoritet. Zato su bili korelatni pojmovi staro pravo i dobro pravo, staro i prokušano pravo — *consuetudo antiqua et approbata, consuetudo antiqua et laudabilis*. Staro i dobro pravo identificiralo se naročito u onim odsjecima vremena u kojima je pretežno raspoloženje bilo konservativno. Takvo je doba bio poimence Srednji vijek, pa je tu dobro i staro pravo bilo nerazdruživo povezano. Kad su započeli pokreti koji su išli za tim da se duh ljudski oslobodi spona koje su ga u Srednjem vijeku vezale, nije se više u starom pravu moglo gledati i dobro pravo, nego se sada tražio drugi autoritet koji bi mogao zaštititi pravo, i dati mu onu posvetu koja mu bijaše nužna. Taj se autoritet našao u prirodi, u razumu, pa se oko takova središta obrazovala onda i škola prirodnog ili umnog prava. Ta se, dakle, škola odvrćala od starog prava, i proglašivala je ono pravo „dobrim“ koje je odgovaralo prirodi, ili umu. Kad je početkom XIX. vijeka započela opet reakcija protiv naprednih struja odrazilo se to i u pravu, gdje su se nanovo povratili historijskomu gledanju na pravo tako te se samo ono pravo držalo dobrim, koje se iz prošlosti naslijedilo. Kad se, dakle, u Srednjem vijeku susrećemo s pojmovima „dobro i staro pravo“, onda to ne smijemo odmah uzeti za gotovu činjenicu, nego moramo pomišljati i na drugu mogućnost, da se ono tako nazivalo s tendencijom da mu se poda autoritet što ga je sobom donosila starina sama po sebi. Tako se onda i one pravne norme koje su uistinu bile novote, i one uredbe koje su bile novotarije, namjerice prikazivahu kao „staro“ pravo. Dobro se znalo da se s novinama ne može lako prodrijeti, nego da je nužno označiti nešto starim, uvriježenim običajem, ako se htjelo da to bude primljeno, i da ne izazove otpor u naroda.

Ako mi, dakle, u kom spomeniku iz kraja XIII. vijeka nademo da se govori o „starom i dobrom pravu“, o „starim dobrim običajima“, moramo pomišljati i na to, da je to rečeno s tendencijom da se tim normama dade autoritet starine, a da te norme mogu uistinu biti i nove. S toga gledišta trebalo bi da ispitamo i naš spomenik pa da utvrdimo, je li on kazao potpunu istinu što se tiče motiva koji su bili u pitanju kod njegova sastava.

Već smo naprijed bili kazali, da nam se nijesu sačuvala nikakve vijesti o odnosima koji su nastali u Vinodolu nakon što ga je kralj Andrija bio dao kao donaciju knezovima vinodolskima. Ali unatoč tome nije teško pogoditi kakovi su, prema danim prilikama, mogli ti odnosi biti. Dosada slobodne općine, koje su se orijentirale prema svojim, i svojih članova, vlastitim interesima, koje su pored slabe centralne državne vlasti, koja nije imala mogućnosti, da vrši po svojim organima upravu u širim granicama, bile u znatnoj mjeri neovisne, — dobile su odjedared gospodara, kojega je svrha bila eksploatirati novu svoju stečevinu, i staviti je u službu svojih interesa. Tu je prirodno moralo doći do trvenja i do protivština. Knezovi vinodolski morali su nužno tražiti da se odstupi od „starih, dobrih običaja“, jer po ovima njima od Vinodola ne bi bila nikakva korist; oni su morali nastojati da se ustrojstvo vinodolskih općina preudese saglasno s njihovim interesima, te da se uzme u obzir novo stanje koje je nastalo. Dok su prije dolaska vinodolskih knezova u Vinodol socijalni odnošaji, i socijalna formacija, bili jednostavni, tako da je među pojedinim članovima općina bilo razlika možda faktičkih, ali ne pravnih, ovo se stanje od g. 1225. znatno promijenilo: nad stari sloj predašnjeg pučanstva formirao se novi — knez sa svojim službenicima i obitelji. Između ta dva elementa morala je nužno nastati borba, u kojoj staro naseljenje želi da ostane kod ranijeg poretka, predstavljajući time element konservativni, a knez sa svojom obitelji i družinom gleda da za vlastitu korist zamijeni starije stanje s novim, čineći time element progresivni. Borbe između te dvije strane morale su se, na kraju krajeva, završiti nekim izmirenjem, izvjesnim kompromisom. To se, po našem mišljenju, i desilo 63 godine nakon toga što su vinodolski knezovi primili od kralja Vinodol, i naš Vinodolski zakon rezultat je toga kompromisa između knezova vinodolskih i staroga naseljenja. Niti je knezovima pošlo za rukom da prodru posve sa svojim stajalištem da se iz osnove izmijeni staro stanje s novim, niti je naseljenje vinodolsko uspjele sa svojim nastojanjima da sve ostane pri starom. Da je ovo naše mišljenje opravdano razbira se po cijelom držanju vinodolskih knezova kod sastava našeg spomenika koje ne bi nikako bilo razumljivo, kad bi se tu radilo samo o popisivanju običajnog prava koje izvršuju kmetovi. Tako se u protokolu pripovijeda kako se cijeli narod sabrao pred Leonardom, jednim od vladajućih vinodolskih knezova. U komisiji za izradu namjeravane kodifikacije nalazi se i kneževski činovnik „dvornik

vsega Vinodola“ — Črna. Možemo spomenuti još i to, da je ta komisija izvršila taj posao „na sali knezi“. Što knezovi prepuštaju svojim kmetovima svoju „salu“ možemo jedino onda razumjeti, ako pretpostavimo ono što smo gore naveli. Svi ti momenti potpuno su u skladu s rezultatima koje dobivamo analizirajući pojedine ustanove našeg spomenika.²¹

U pretežnoj većini članova radi se ili o interesu vladajućih knezova, ili se opet označuju granice kneževskih prava prema narodu t. j. ustanove su uvrštene zato da se utvrdi što knezovi vinodolski mogu, a što ne mogu zahtijevati.

U tom leži i razlog, što je tolika pažnja posvećena globama u kaznenim stvarima, jer su na njima knezovi imali naročit interes, budući da su one tekle u kneževsku blagajnicu. Manje interesa imali su knezovi na civilnom pravu, pa doista nalazimo u Vinodolskom zakonu tek jednu ustanovu civilnu — čl. 32.²² —, a i taj je član po našem mišljenju uvršten u interesu knezova. Bit će dakle, da su knezovi prepustili narodu da u civilnim stvarima žive sasvim po svojim starim običajima.

Tragovi toj borbi koja se vodila s jedne strane zato da se održi stari poredak, a s druge da se uvede novo pravo, opažaju se vrlo često u različnim ustanovama i člancima. Naročito je pobijedilo stajalište i shvaćanje naroda, da treba da ostane pri starom, u onim zgodama kad se radilo o uredbama koje su se duboko zasjekle u život narodni, i koje su tijesno srasle s bićem njegovim. Takav slučaj imamo u čl. 31., gdje se radi o usmrćenju kmeta. U tom krupnom slučaju, koji je vazda duboko potresao narodnom dušom, nije knez mogao promijeniti stari običaj, pa zato vidimo da knez vinodolski u tom slučaju ne prima ništa od plaćene vražde, nego je dobiva porodica ubijenog, a jedan dio dobiva općina kojoj je on pripadao, isto onako kako je to jamačno bilo i prije dolaska knezova vinodolskih u Vinodol. Iz ovog se vidi, kako je to bilo uređeno prije godine 1225., kad se vražda plaćala porodici, a malen njezin dio išao je općinu, koja je bila najviša sudbena instancija. Ostaci staroga općinskog ustrojstva sačuvali su se još i u drugim nekim ustanovama, tako, primjerice, u čl. 14. (polovica ugovorenoga zaveza ide općini), ili u čl. 37. gdje se određuje da kazna od 40

²¹ Mišljenje, da u Vinodolskom zakonu ima mnogo novština, zastupa svak u prilikom i Vl. Mazuranić u svojim Prinosima. O novštinama govori u istom smislu i M. Maurović Mjesečnik 1897. str. 481.

²² Za članove 42. 43. 44. ne može se kazati da su civilno-pravne prirode, nego su uvršteni poimence iz procesualnih razloga.

soldina udarena na krađu ide onoj općini na čijem se teritoriju krađa počinila i dr.

No ipak ima još više članaka u kojima je staro pravo, u interesu knezova vinodolskih, izmijenjeno, gdje se naseljenje vinodolsko moralo sprijateljiti s novim stanjem kakovo je nastalo. Naročito su, dakako, nastojali knezovi da istisnu općinu iz onog položaja što ga je ona dotada zauzimala, te da napose globe koje su pritjecale u korist općine, budu sada plaćane u kneževsku blagajnicu. Općina, razumije se, uopće gubi na važnosti u ovim novim prilikama, jer na njezino mjesto u mnogom obziru stupa sada knez sa svojom obitelji.

Iako su, dakle, u Vinodolskom zakonu u mnogočem staro pravo i drevni običaj zamijenjeni novima, ipak ne može biti sumnje o tom da se u njemu nalazi još mnogo ustanova iz ranijeg vremena, koje su nepromijenjeno preuzete, ali osim toga ima još mnogo takvih slučajeva gdje je i učinjena promjena, no elementi su ipak ostali stari. Tako je, primjerice, u svim onim slučajevima gdje je jedina promjena prema starom stanju u tom, da je globa prije išla općini, a sada ide knezovima. Tu se dakle samo shvaćanje prava tek malo promijenilo.

Ali mi ne sumnjamo da ima u Vinodolskom zakonu i takvih slučajeva koji prije nijesu uopće bili kažnjivi, ili bar nijesu bili tako strogo kažnjivi. Ovdje dolaze, dakako, u obzir prije svega delikti koji su bili upereni protiv kneza, njegovih interesa, i njegove okoline (čl. 28. 29. 30. 33. 34. 54. 70.). No i osim toga bilo je jamačno slučajeva u kojima se knez gerirao štitnikom javnih interesa, i udarao težim kaznama protiv nedjela. Isto tako mislimo da bismo mogli svesti na utjecaj kneževski i odredbu u čl. 18. gdje se, bar u nekom ograničenu opsegu, priznaje ženama dobra glasa sposobnost da budu pred sudom svjedokinje; ne sumnjamo da je to učinjeno na zahtjev kneza da se pravda uzmogne efikasnije vršiti. Tu su knezovi predstavljali napredni elemenat, koji je u vlastitom interesu počeo intenzivnije i ekstenzivnije da vrši pravdu.

Ima, dakle, u Vinodolskom zakonu jednako staroga prava kao i različnih novina koje su uvedene s obzirom na novo stvorene prilike, u interesu knezova vinodolskih. Mi ćemo imati često prilike da u slučaju, kad se radi o novim normama, opreznim zaključivanjem a contrario pronademo kako je ta norma glasila prije nego se izmijenila. Taj će nam posao biti to lakši, što nam je poznat motiv zašto se staro mijenjalo. Ako se, primjerice, u članku 32.

određuje da kćeri mogu biti nasljednice, ako nemaju braće, moći ćemo lako zaključiti, da je to nova norma, koja je postavljena u interesu knezova, a stara je norma glasila, da kćeri ne mogu biti nasljednice.

Prema svemu što smo kazali o načinu kako je nastao Vinodolski zakon, o prirodi njegovih norma, o tome kakovo on pravo sadržaje, možemo, na kraju, izreći svoje mišljenje o tom u koju vrstu pravnih izvora on spada.

Vinodolski zakon nije, dakle, kako bi se dalo izvesti iz protokola njegova, popis običajnog prava, što su ga učinili pripadnici vinodolskih općina za svoje potrebe. Isto tako nije Vinodolski zakon statut autonomne općine, kao što je to, primjerice, statut poljički ili grbaljski.

Vinodolski zakon spada u onu vrstu pravno-povijesnih izvora, kojima je svrha da se njima uredi odnošaji između kmetova i gospode. Vinodolski zakon nije još, dašto, urbar u pravom smislu te riječi, jer u njemu nemamo urbarijalnih ustanova, kakove su tipične za naše urbare kasnijeg vremena. Vinodolski zakon sačinjava zajedničku grupu s nekim „statutima“ istarskih općina koji su imali jednaku svrhu kao i naš spomenik.²³ Ovu svrhu formulira vrlo zgodno mošćenički statut²⁴ u svom predgovoru ovim riječima: „I zato za mirneje živeti kmeti s gospodum i gospoda s kmeti va veki, oće bit zapisano sve ovde sdola pravo i verno, kako se je prvo ovrševalo“. Ovake slične riječi mogle bi s isto toliko prava stajati i pred Vinodolskim zakonom. U ovu grupu pravno-povijesnih spomenika spadaju statuti: krčki, kastavski, veprinački, mošćenički, pa onda Vinodolski zakon i Trsatski zakon. Svi su ovi pravno-povijesni izvori pisani hrvatskim²⁵ jezikom, čakavskim narječjem,

²³ V. Kostrenčić: Statuti istarskih gradova i otoka. Savremenik 1919. str. 541.—547.

²⁴ Nikola Žic: Mošćenički statut, str. 1.—24. u IX. Program e. k. velike državne gimnazije u Pazinu za šk. g. 1911./12.

²⁵ Sumnja koju je Rački nabacio u Predgovoru svome izdanju Vinodolskog zakona u Mon. hist. iur. IV. str. VI., da je naime izvoran jezik našeg spomenika bio latinski, svakako je neosnovana, te je u tom pravcu uputiti na to da je to tipični kraj u kome se pisalo hrvatski i glagolicom. Često nespretna frazeologija ima se svesti na tadašnju nepotrebljivost našeg jezika u ovakim dokumentima kakav je naš zakon, tako da su sastavljači često bili prisiljeni, ne znajući sebi drukčije pomoći, da se posluže frazama i formulama iz tadašnjeg latinskog jezika, ali su oni te formule i fraze prevodili sebi ne po smislu i u duhu našeg jezika nego doslovno, što često vrlo nespretno ispada. Da samo neke primjere navedemo. Frazu lat. diplomatskog jezika *salvo habito consilio* (Smičiklas Codex dipl. II. str. 9.) prenose Vinodolci u hrvatski jezik u protokolu ovako: „sveršenjem imejué zdrave svet“; ili frazu „in futuram rei memoriam et publicum testimonium“ prevode oni u eshatokolu nespretno: „na vspomenenje ke riči ka ima priti i općinskoga svedetelstva“. Sličnih bi se primjera našlo još dosta.

pa je i to veza koja ih uzajamno povezuje. Mi doduše ne bismo mogli ustvrditi poređenjem pojedinih njihovih norma i ustanova, da bi oni među sobom uzajamljivali, i služili uzorom jedan drugome, ali ipak se jasno razbira da se krećemo gl'ede tih statuta na istom pravnom području. Svi ti izvori uređuju dakle odnose između vlastele i kmetova, tako da se oni po svojoj pravnoj prirodi približuju urbarima, ali se od njih ipak znatno razlikuju. Dok se u urbarima propisi odnose na visinu podavanja što ih kmetovi duguju gospodi, službe što ih imaju vršiti, dobe kada ih imaju vršiti, količine i kakvoće zemlje što je drže kmetovi, o svemu tome u ovoj vrsti naših pravnih spomenika ima vrlo malo, ili ništa. Ovdje su norme u cijelosti općenije prirode, odnose se većinom na kaznene slučajeve, na visinu globe koja je udarena u svakom pojedinom slučaju, a koju gospoda u sudovanju ne smiju prekoračiti, na osobne službe što ih kmetovi imaju vršiti gospodi i vlastelinstvu, na upravu ovih kmetskih općina, naročito s obzirom na gospodu, i t. d. S toga razloga i imaju ovi pravni spomenici kao pravno-povijesna vrela veću vrijednost, i više podataka negoli urbari. Još ima jedna pojava koju želimo ovdje istaknuti, jer ona nam čini ove spomenike osobito zanimljivima i dragocjenima. Sve te općine na koje se odnose ti statuti jesu od starine slovenske općine, kako su se prilagodile prilikama Srednjega i ranoga Novog vijeka. Unatoč tome što se moralo računati s novim prilikama, mi ćemo ipak u svim tim izvorima naći još mnogo podataka za organizaciju i način života u starim slovenskim općinama. To vrijedi naročito za naš Vinodolski zakon.

Kako ćemo samomu sadržaju Vinodolskog zakona posvetiti našu pažnju u osobitu poglavlju, ovdje bismo se imali pozabaviti jedino pitanjem, je li grada u tekstu samog zakona sredena po nekom sistemu, ili takog sistema nema u njemu. Tu dakako ne možemo ni pomišljati na kakov sistem, recimo, rimskog prava, jer nikako ne možemo očekivati da bi u takvoj slovenskoj tvorevini sastavljajući mogli bili primijeniti sistem koji joj je bio po bivstvu svome tuđ. Nego moramo tu imati na umu prije svega onaj sistem koji je bio u skladu sa sredovjekovnim prilikama, i koji se lako mogao sasvim prirodno primjenjivati na te prilike. Kako je naime sredovječna država bila staleška država, kako je ideja staleška prožimala sve javne prilike, i kako se njoj sve podčinjalo, tako mi često opažamo u pravnim spomenicima da je grada raspoređena prema momentu staleškom, i to tako da se najobičnije počinje

prilikama najodličnijeg staleža, i one se normiraju, i onda redom dalje. Na toj je bazi svrstana građa u Dušanovu zakoniku, gdje se počinje najprije s crkvenim osobama i crkvenim prilikama, pa se onda prelazi na vlastelu i njezine poslove i t. d., a onda na druge staleže. Dakako, sve to nije provedeno do zadnje konsekvencije točno, nego često nalazimo pojedine ustanove na mjestu kamo one ni po takovu sistemu ne bi spadale. U Vinodolskom zakonu čini se da su njegovi sastavljači jednako htjeli poredati građu po takom sistemu, jer se on i počinje člancima koji se tiču popova i crkvenih poslova, tako te bismo očekivali da će se onda nastaviti s prilikama koje se odnose na kneza i njegove službenike, pa onda dalje na kmetove. Međutim nakon četiri spomenuta prva članka koji se tiču crkve i crkvenih osoba, ne bismo ni u tom pravcu mogli otkriti kakov sistematski slijed pojedinih ustanova. Ako i najpomljivije gledamo pojedine norme kako teku jedna za drugom, ne ćemo moći među njima naći nikakve nutarnje veze koja bi ih vezala. Jedino bismo mogli ustvrditi, da među pojedinim članovima dosta često postoji neka više vanjska veza po asocijaciji ideja. Pod tim mislimo to, da se često dešava da predašnja ustanova jednom, možda i nuzgrednom, stvari daje materijal za slijedeću ustanovu. Tako, primjerice, držimo da je članak 32. po asocijaciji ideja dao materijal daljemu članku 33. U članku 32. normira se da u slučaju ako iza smrti oca i majke ostane kćerka, a sinova ne bude, i kćerka može biti baštinicom. Ova je misao duljim razmišljanjem morala dovesti do pitanja, što će biti ako ne bude ni kćeri u takom slučaju t. j. ako dobro postane ošasno. Taj slučaj raspravlja onda doista slijedeći član 33. Takovih primjera ima i inače dosta.

Time što smo kazali da nema sistema u Vinodolskom zakonu, nijesmo dakako mislili reći, da nema niti grupâ pojedinih ustanova koje teku jedna za drugom tičući se istog predmeta. Takova su grupa ona prva četiri člana, o kojima je već bila riječ. Član 7., 8., 9. i 10. govore o krađi. Članovi 48. do 51. govore o pristavu i njegovim pravima i dužnostima. Sličnih većih i manjih grupa ima još mnogo. Nego pod sistemom mislimo naročito to da ove grupe nijesu među sobom po nikakvu sistemu povezane.

Dalje nam je odgovoriti na pitanje, u kakovu je odnosu stajao Vinodolski zakon prema praksi, jesu li se norme njegove kako su god. 1288. bile fiksirane doista upotrebljavale i primjenjivale na praktičke slučajeve, ili su one ostale tek mrtvo slovo na papiru.

U tom pravcu želimo prije svega ispitati poznije izvore koji bi se mogli ticati ovog predmeta.

Iz g. 1309. sačuvale su nam se dvije glagolske listine²⁶ izdane u Novom, koje se odnose na rješavanje parnicâ o granicama, u jednoj zgodi između Novljana i Bribirana, a u drugoj između Novljana i Ledeničana. Iz ovih dokumenata lijepo razbiramo dio sudbenog postupka, a u osobito jasnu svijetlu pokazuje nam se ustanova pristava. Obje te isprave skladno popunjuju Vinodolski zakon, ali u njima unatoč tomu ne nalazimo tragova direktne primjene njegove na praksu. Jedino u saglasnosti s Vinodolskim zakonom (sr. članove 14. i 55.) u parnici Novljana protiv Bribirana određuje knez konvencionalnu kaznu od 200 zlatih (sto za kneza, a sto za stranku koja se držala osude) za slučaj ako bi koja od stranaka u toj res iudicata podigla novu tužbu.

U ispravi od 8. septembra 1395.²⁷ sačuvala nam se neki propisi što ih među sobom uglaviše Driveničani, Grižanci, Beogradčani i Kotorani (posljednja dva mjesta ne spominje Vinodolski zakon), koji „vidivši stare zakone ki su prie bili, i su je potvrdili meju sobom“. Tu se govori u prvom redu o krađi, zatim o dužnostima pastirâ, i kaznama što ih imaju ovi pretrpjeti, ako propuste nužnu pažnju u svome poslu, te, na kraju, o krađi u mlinu. Određene su kazne za krađu u gradu (sr. čl. 7. Vin. zak.), sa stoga (sr. čl. 10. Vin. zak.), u ulnici (sr. čl. 9. Vin. zak.), u osiku (sr. čl. 8. Vin. zak.), iz mošunc (sr. čl. 10. Vin. zak.). Kazne nijesu izrečene u novcu nego u mjerovima. Obično iznosi kazna 24 ili 12 mjerova; polovica njena pripada rotnicima, a druga polovica gospodnu. Ostali dio ovog spomenika obrađuje materijal koji u Vinodolskom zakonu nije taknut, te ga prema tome popunjuje. Kako se odnosi ta zbirka pravnih norma prema Vinodolskom zakonu? Jesu li njime promijenjene ustanove njegove koliko se bave istim predmetom? Je li visina kazni u ovom spomeniku promijenjena ne možemo sa sigurnošću kazati, jer ne možemo da ustanovimo vrijednost mjerova u kojima su kazne izrečene. No možemo svakako ustanoviti da je ovdje prema Vinodolskom zakonu promijenjen razmjer između pojedinih vrsta delikata, napose krađa. Tako se, primjerice, krađa u osiku držala po Vinodolskom zakonu težim deliktom, negoli krađa na stogu, jer se za prvu traži jedanaest

²⁶ Šurmin: Acta Croatica str. 74. i 75.

²⁷ Šurmin: Acta Croatica str. 99.

porotnika, a za potonju samo pet (sr. čl. 10. Vin. zak.). A u dokumentu od god. 1395. kazne su u jednom i u drugom slučaju jednako visoke. Naprotiv, npr., krađa se iz mošune u dokumentu od g. 1395. kažnjava samo polovicom kazne udarene na krađu u osiku: to isto shvaćanje nalazimo i u Vinodolskom zakonu (čl. 8. i 10. Vin. zak.). Kako smo jur spomenuli, Beogradčani i Kotorani nijesu bili zastupani kod izradivanja Vinodolskog zakona, ali oni sudjeluju kod sačinjenja ovih pravnih norma iz g. 1395.

Unatoč ovim promjenama prema Vinodolskom zakonu ipak ne bismo mogli kazati da ti propisi od g. 1395. stoje u posvemašnjoj protivštini s njime, nego moramo na njih gledati kao na lokalne odredbe, na kojih su se obdržavanje obvezale općine koje su u tom poslu učestvovala. S druge strane, opet, može nam taj spomenik da posluži za nadopunjenje samog Vinodolskog zakona, kao i za upoznavanje prilika u Vinodolu kojih stotinu godina iza izdanja njegova.

U listini od g. 1403. 4. februara u Hreljinu²⁸ svjedoči se, da Andrija Ševatić, sudac, dariva tamošnjim fratrima sjenokošu, koju je on „kantal“ po „zakonu Vinodolskomu“. Postojalo je, dakle, i ovdje pravo predkupa (ius protimiseos) za određen krug osobâ. Ali navođenje „po zakonu vinodolskomu“ ne znači da se ovdje citira naš zakon i koja njegova ustanova, i to zato, jer se u njemu o „kantima“ i ne govori. Misli se tu samo općeno na običaj u Vinodolu.

U listini iz mjeseca novembra 1422. izdanoj u Novom²⁹ određuje se kazna koju ima da plati strana koja se ne bi držala ugovora, i to u iznosu od 40 zlatnika, od kojih polovica ide knezu, a druga polovica stranci koja ugovora nije prekršila. To je u skladu s člankom 14. Vin. zak.

Dokumenat od g. 1437. 7. novembra u Senju³⁰ sadržaje potanko tečaj parnice između Bakrana i Hreljana radi granica pred sudom u Senju. Tu izlažu pristavi kako su imali Bakrani izabrati 12 Hreljana po svojoj volji, koji su imali priseći radi prijepornih granica. Bakrani su doista izabrali tih dvanaest Hreljana, no budući da su se oglušili ročištu koje je bilo određeno za prisegu, a Hreljani su čekali na urečenom mjestu „dokle zvijezde nebeske se pokazaše po običaju zakona vinodolskoga“, pravda bude dosuđena

²⁸ Šurmin: Acta Croatica str. 104.

²⁹ Šurmin: Acta Croatica str. 121.

³⁰ Šurmin: Acta Croatica str. 146.—150.

Hreljanima „po pravom običaju zakona vinodolskoga“. I ovdje se ne navodi naš Vinodolski zakon niti koja njegova ustanova, nego se općeno misli na običaj koji postoji u Vinodolu.

Listinom od g. 1448. mj. juna u Senju³¹ svjedoči kaptol senjski, da mu je knez Bartol Frankopan darovao selo Župan Hlm glede kojega je oslobođen od svakog podavanja i svake službe, a podjedno je knez kaptolu naročito dopustio da može svaki kmet s njegova gospodarstva poći prebivati u to selo. Iako se ova listina ne tiče neposredno Vinodola, vrijedno ju je ipak spomenuti da se vidi, kako su se knezovi Frankopani i u Senju držali istih načela kao g. 1288. u Vinodolu (sr. čl. 17. Vin. zak., gdje se kmetovima zabranjuje da idu prebivati na crkvena dobra).

Listina od 30. decembra 1450. u Novomu³² tako isto vrlo dobro rasvjetljuje funkciju i položaj pristava u procesu.

U listini iz g. 1472. u Novomgradu³³ izručuje se neka kuća fratrima sv. Marije na Ospu „po zakonu toga grada Novoga“ „po kantih i po zavodih“. I ovdje se ne navodi naš zakon od g. 1288., nego se pozivlje na običaj koji vrijedi. Isto nalazimo i u listini od g. 1474. 8. decembra u Grižanima,³⁴ gdje se „kanta“ jedna zemlja „po zakonu vinodolskom“. U ispravi od 13. februara 1497. u Bakru³⁵ daruje Martin Baneković vinograd, te o tom daje „po zakon bakarski zamerne ludi za svedoke“. I tu može biti govor samo o pozivanju na običaj.

Zademo li s našim poslom dalje u 16. i 17. vijek, možemo uputiti još na neke karakteristične primjere. U listini od 15. marta 1554.³⁶ bijaše jedan vinograd „kantan po zakonu bakarskomu“. U listini od 20. listopada 1558.³⁷ prodaje se „jedan kus brajde“ koji bi „skantan po zakonu bakarskom“, a isto su tako dani i pristavi po „zakonu bakarskomu“. U ispravi od 29. januara 1582.³⁸ govori se o dražbi koja je izvršena „po zakonu grada griškoga“, „sa vsimi zakoni grada Grižan“. U listini od 31. decembra 1590. u

³¹ Šurmin: Acta Croatica str. 174.—175.

³² Šurmin: Acta Croatica str. 188.—189.

³³ Šurmin: Acta Croatica str. 271.

³⁴ Šurmin: Acta Croatica str. 273.

³⁵ Šurmin: Acta Croatica str. 403.—404.

³⁶ Kukuļjević: Acta Croatica str. 256.—257.

³⁷ R. Strohal: Nekoliko neštampanih glagolskih listina. Vjesnik zem. arhiva g. 1910. str. 66.—67.

³⁸ R. Strohal: o. c. u napomeni 37. str. 71.

Bribiru³⁹ prodavalac „rečenu zemlju postavi na kanat po zakonu vinodolskom“. A u listini od 10. maja 1625. u Bribiru⁴⁰ prodavalac postavi „rečeno mestišće na kanat po zakonu grada Bribira“, te su „kanti i kličići po zakonu grada Bribira“ tekli.

Prošavši ovako cijeli materijal isprava koje se tiču Vinodola, a što ih sadržaje Šurminova i Kukuljevićeva zbirka, pa uzevši u obzir i druge neke listine koje su nam bile pristupačnije, nijesmo mogli konstatirati nijedan slučaj po kojem bi se dalo zaključiti, da je koja ustanova Vinodolskog zakona u praksi primjenjivana, da je baš izrijekom koji član toga zakona citiran, ili da su se na nj pozivali. Ipak, po našem mišljenju, ne bi bilo ispravno odatle izvoditi da se naš zakon u praksi nije upotrebljavao i da su ga ignorirali.

Prije svega moramo opaziti da se ne treba čuditi što ustanova Vinodolskog zakona ne nalazimo citiranih u sačuvanim listinama, a to naprosto s toga razloga, jer je materijal što ga obraduje Vinodolski zakon bio uopće u ono vrijeme rijetkokad predmetom isprava, koje su se većim dijelom sastavljale u poslovima darovanja, kupoprodaje, zamjene i sl. a tih se on baš nije ni taknuo.

Iz činjenice da je po prilici sto godina iza Vinodolskog zakona, a na pravnom području za koje je on vrijedio, nastala druga zbirka pravnih propisa, koji se u svemu ne slažu s našim pravnim spomenikom — tj. prije pomenuta isprava od 8. septembra 1395. — ne smijemo ni glede njegove primjene ništa nepovoljno zaključiti. Kako rekosmo, bila je ta pravna zbirka stegnuta samo na četiri općine (od kojih dvije nijesu ni saradivale kod Vinodolskog zakona), pa je imala naskroz lokalni karakter, i nije mogla prejudicirati pravima kneza određenima u zakonu od 1288., jer nije ni u smislu čl. 57. Vin. zak. kod sastavljanja njezina bio nazočan knežev čovjek.

S druge strane, moramo uputiti na vrlo znatnu pojavu koja proizlazi iz navedenih primjera. Iz njih se naime vidi, da je u poznije vrijeme ostala i dalje živa svijest da je Vinodol jedno isto pravno područje, jedinstveno i cjelokupno. To razbiramo iz onog čestog pozivanja na „zakon vinodolski“, na „običaj zakona vinodolskoga“. Tu svijest zajedničke pripadnosti u pravnom obziru možemo upravo tako najbolje protumačiti, da je ostala u ovim krajevima živa tradicija na Vinodolski zakon od g. 1288., koji je

³⁹ Kukuljević: Acta Croatica str. 292.

⁴⁰ R. Strohal: kao u napomeni 34. str. 77.

jedinstveno vrijedio za sve te općine. Ali podjednako se iz navedenih primjera razbira, da je ta zajednička svijest Vinodolaca u pravnom pogledu u drugoj polovini XV. stoljeća, i onda dalje, počela ustupati partikularizmu pojedinih općina, te sada više ne nalazimo da se nešto vrši po zakonu vinodolskom nego „po zakonu grada Novoga“, „po zakonu bakarski“, „po zakonu grada Bribira“ „sa svimi zakoni grada Grižan“. ⁴¹ Zanimljiva je ipak isprava od g. 1590. 31. decembra, ⁴² o kojoj smo već i prije govorili. U njoj se naime opet govori, da je kupac postavio zemlju na kanat „po zakonu vinodolskom“, pa se tako pod kraj 16. vijeka svijest zajedničke pravne pripadnosti opet pojavila. Svakako je u vezi s time vrijedno spomenuti, da se u toj istoj listini pominje kao tadašnji „gubernatur“ kneza Zrinjskoga knez Ferenc Desić, onaj isti kome je pripadao naš primjerak Vinodolskog zakona koji se čuva u sveučilišnoj biblioteci. ⁴³ Ova koincidencija valjda nije ni tako slučajna, nego bismo mogli sasvim vjerojatno pretpostaviti da se upravo po tom prijepisu Vinodolskog zakona, što ga je dao izraditi možda baš taj knez Ferenc Desić, ponovno probudila već propala zajednička svijest. Može doduše biti, da to probuđenje zajedničke svijesti nosi više karakter literarni, nego praktički, ali je pojava i u tom slučaju zanimljiva. Kako se ta tradicija znala održati najbolje pokazuje Trsatski zakon od 24. aprila 1640., ⁴⁴ koji, kako kaže, nije nego Vinodolski zakon „znovič učinjen“. Poslije skoro četiri stoljeća uzima se izričkom opet Vinodolski zakon za podlogu novoj kodifikaciji. Taj dosta rijetki slučaj dokazuje nam da je Vinodolski zakon još iza četiri stoljeća uživao autoritet, da je bio poznat u to vrijeme. Iako je Vinodolski zakon u doba sastavljanja Trsatskog zakona imao više literarno-historičko značenje negoli praktičko; ipak je to pozivanje na Vinodolski zakon karakteristično, jer komparacijom obaju pravnih spomenika dolazimo svakako do zaključka da između njih ima nutarnja veza, koja nam omogućuje da pravo ogledamo u njegovoj evoluciji.

Pisac Trsatskog zakona opominje nas, da ne mislimo, da prije Trsatskog zakona nije bilo ljudi u Vinodolu, ili da su oni živjeli bez zakona, jer je, kako on kaže, već g. 1288. nareden u Novomgradu

⁴¹ Ne može biti sumnje o tome, da nestajanje te zajedničke svijesti moramo dovesti u vezu sa diobom frankopanskih imanja koja je provedena iza smrti Nikole Frankopana g. 1449., kada su pojedine vinodolske općine došle pod različne gospodare.

⁴² Vidi napomenu 39.

⁴³ Vidi str. 135 (26).

⁴⁴ Monumenta historico-iuridica IV. p. 219. i dalje.

Statut ili Zakon Trsatski svega Vinodola. Dakako, tijekom stoljećâ mnogo se toga promijenilo, kako kaže ovim riječima pisac Trsatskog zakona: „Ali neč starina, neč rati i vojske, neč vladavci ki s ovimi gradi su vladali i gustokrat se promjenjivali su uzrok bili da stare naredbe nekoje se zaterle, a nekoje na bolji red postavile“. Odatle se vidi kako je narodu živo stajala pred očima činjenica, da Trsatski zakon prema Vinodolskom zakonu nije drugo nego viši stepen razvoja u pravu grada Trsata.⁴⁵ A to se može tumačiti jedino

⁴⁵ Htjeli bismo uputiti na neke ustanove Trsatskoga statuta koje stoje u vezi s Vinodolskim zakonom, dotično koje su se razvile iz pojedinih odredaba njegovih.

Čl. 4.	Trsatskog statuta odgovara	čl. 8.	Vin. zak.
Čl. 8.	"	čl. 7.	"
Čl. 11.	"	čl. 18.	"
Čl. 12.	"	čl. 19.	"
Čl. 13.	"	čl. 23.	"
Čl. 17.	"	čl. 25.	"
Čl. 18.	"	čl. 28.	"
Čl. 20. i 21.	"	čl. 31.	"
Čl. 32.	"	čl. 56.	"
Čl. 37.	"	čl. 59.	"
Čl. 43.	"	čl. 71.	"
Čl. 64.	"	čl. 62.	"

Opazamo da u cijelosti članci Trsatskoga statuta slijede istim redom kao članci Vinodolskog zakona, ali se po sadržaju vidi da je četiri vijeka vremenskog razmaka djelovalo. Uputit ćemo na neke interesantnije evolucije što su ih doživjele ustanove Vinodolskog zakona u Trsatskom statutu. Čl. 11. Trsatskog statuta kao da proširuje sposobnost ženâ da budu svjedokinje pred sudom. Vinodolski ih zakon drži sposobnima (čl. 18. Vin. zak.) samo u parnicama protiv ženâ, no Trsatski veli sasvim općeno: „Svakoj ženi dobra glasa ima se vjerovati“.

Čl. 20. Trsatskog statuta traži glavu za glavu ako krivac bude uhvaćen, dok Vinodolski zakon u čl. 31. stoji još na starom stajalištu komponovanja vrazdom. Ako osuđeni bude pomilovan, ima po Trsatskom statutu platiti 100 libara (ista svota kao i vrazda u Vinodolskom zakonu), ali od toga ne prima ništa obitelj ili rod ubijenog, nego knez, dotično jedan dio crkva sv. Jurja. Ako ubojica pobjegne, a nema obitelji, zaplijeni se njegov imutak, a ako ima obitelji plaća se 100 l. od njegove imovine, dok ostatak njezin pripada obitelji. Vidimo prema tome da je u Trsatskom statutu rod i u aktivnom i u pasivnom pravcu isključen, te nema više one pozicije koja mu je pridržana u Vinodolskom zakonu kao spomen na stara vremena.

Za tadbû „veliku“ gre glava“, a to je znatno poštrenje kazne prema Vinodolskom zakonu. Prema jedinstvenom shvaćanju Vin. zak. zločina silovanja pozna Trsatski statut dosta razvijenu kaznistiku, te razlikuje u čl. 32. 33. 34. silovanje počinjeno na djevojci, udatoj ženi i bludnici.

„Tvarnica“ čl. 59. Vin. zak. ima u čl. 37. Trsatskog statuta sasvim karakter vještice („černica koja ima s vragom dela“), pa se kazni smrću na lomači, a ako nema s vragom posla plaća 200 libara.

Tjelesne se kazne upotrebljuju u Trsatskom statutu mnogo češće negoli u Vinodolskom zakonu, naročito smrtna kazna.

Na kraju pominjemo da se u Trsatskom statutu zamjećuje mnogo snažniji utjecaj klera, koji je u Vinodolskom zakonu dosta slab. Tako zločincu koji je počinio silovanje na djevojci sudi duhovni sud, isto tako i ženi koja je zaniijela prije vjenčanja, i dopustila da se obavi vjenčanje kao da je djevojka. Posebne su ustanove „o dugovanju plovanskom i crikvenom“ (čl. 16. Trsat. st.), o desetini (čl. 64. Trsat. st.). Por. još čl. 79. Trsat. st. kojim se načelno priznaje kompetencija biskupskim i plovanskim sudovima.

time da je Vinodolski zakon imao još uvijek u narodu ugleda, i da su ga u praksi ipak upotrebljavali.

Pošto smo ovako raspravili pitanje praktičke znatnosti Vinodolskog zakona, i njegovo upotrebljavanje u praktičnom životu, imamo sada dužnost da ispitamo kolika je, i u čemu leži, teoretska znatnost Vinodolskog zakona za nas danas. Je li time što se utvrdilo da Vinodolski zakon nije tek kodifikacija običajnog prava, koje je živjelo u Vinodolu, umanjena njegova vrijednost, ili je on i nakon toga za nas dragocjen pravno-povijesni izvor.

Mi držimo da Vinodolski zakon još uvijek ima odlično mjesto među pravno-povijesnim našim izvorima. Ne smijemo zaboraviti već samu tu činjenicu da su u to vrijeme izvori koji bi nam direktno donosili pravne norme još vrlo rijetki, pa da smo za to doba upućeni ponajviše na isprave da iz njih indirektno zaključujemo na norme. A s druge strane, upravo norme koje sadržaje Vinodolski zakon vrlo su za nas znatne, jer po njima možemo još sasvim dobro upoznati organizaciju i ustrojstvo slobodne slovenske općine, čiji se glavni osnovi ovdje nijesu izgubili, unatoč tomu što je ona došla u ovisan položaj od gospode koja su gledala da je preudese prema svojim interesima. Mi imamo ovdje prilike da proučavamo kako se slovenski institut sukobio sa stranom ustanovom, kako joj se otimao, i kako se morao pod tim tuđim pritiskom preobraziti i akomodirati, što je s vremenom znalo doći i do toga da ga je nestalo.

Rukopisi Vinodolskog zakona.

Ako je ikada izvršeno što je rečeno u eshatokolu Vinodolskog zakona, da će se, naime, po jedan njegov egzemplar pohraniti u svakom gradu, onda je moralo nekada biti devet originalnih primjeraka našeg spomenika. Nije nam, dakle, poznato je li to učinjeno, tek je sigurno to da danas nije poznat ni jedan original Vinodolskog zakona. Najbolji, a bismo mogli kazati i jedini rukopis, koji znamo, mlađi je prijepis, koji se čuva u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu pod signaturom R 4080. Došao je ovamo iz narodnog muzeja, kome ga bješe darovao Eduard Mrzljak vrhovni financijski savjetnik, g. 1851., dok se prije čuvao u arhivu modruškog kaptola.

Rukopis se sastoji od 14 pergamentnih listova, formata 243 : 165 milimetara, uvezanih danas u tvrdu kartonskom povezu. Prva je strana prvoga lista prazna, a na drugoj strani prvoga lista počinje se odmah tekst, koji teče neprekidno do druge strane

devetog lista. Deseti, jedanaesti, te prva strana dvanaestoga lista prazni su. Na drugoj strani 12. lista ima glagolicom zapis koji glasi: „Va ime božie. Let (gospodni)h 1594. Sie pisah ja Mikula žakan anvanjelski. I to je štatut kneza Ferenca Dešića. Vsaki reci: Bog mu pomози! Amen, Amen“. Na istoj strani ispod toga nalazi se darovna klauzula: „Poklanja narodnome museumu. U Zagrebu 22. rujna 1851. Eduardo Merzljak, hrvatsko-slavonski financiah vèrhovni savietnik“. Prva strana 13. lista opet je prazna a na drugoj njegovoj strani stoji (i to naglavce) ova bilješka: „Leta tisuće petsto devedeset sedmo najdese da je ta štatut star dosada let 308.“ Na istoj se strani nalaze još neki računi, po kojima je neko g. 1771. izračunao da je štatut Vinodolski tada bio star 482 godine. Na prvoj strani 14. lista nalazi se latinski zapis koji nema nikake veze s našim spomenikom, te sadržaje molitvu piščevu. Pored te molitve na istoj strani ima još ovaj zapis: „Plemeniti izibrani i vsem visoko poštovani i sake poštene časti dostojni knez Ferencac“.⁴⁶ Na drugoj strani 14. lista, t. j. na posljednjoj strani rukopisa uopće, nalaze se još neki nečitljivi računi, koji čini se nemaju veze s našim spomenikom.

U našem je rukopisu tekst Vinodolskog zakona koji teče, kako rekosmo, od druge strane prvoga lista do druge strane devetog lista pisan glagolskom kurzivom. Rukopis taj nije stariji od druge polovice XVI. stoljeća,⁴⁷ a kako proizlazi iz zapisa i bilježaka, koje smo gore naveli, bio je to egzemplar Ferenca Dešića. Porodica Dešića ili Dešića javlja se u novljanskim listinama od polovice XVI. vijeka veoma često, a Dešić po imenu Ferencac dolazi u ispravama, koliko nam je poznato, prvi put 5. februara 1575., i to u pismu Jurja Zrinjskoga, u kojem on daruje Mihajlu Dešiću i sinu mu Ferencu za njihove vjerne službe nekoja sela. Kasnije taj je Ferencac bio „guvernatur“ kneza Zrinjskoga. Može biti, da ili je taj Ferencac baštinio naš prijepis Vinodolskog zakona od svoga oca Mihajla, ili je on sam, što je i vjerojatnije, dao za sebe taj prijepis izraditi. Ova se kombinacija sasvim dobro slaže s predmnijevanom starošću našeg prijepisa.

⁴⁶ Rački: Monumenta historico-iuridica IV. str. V. (Uvod) čita pogrešno „knez Jeremij“.

⁴⁷ Rački: Monumenta historico-iuridica IV. str. V. (Uvod) misli da se taj rukopis ima prenijeti u drugu polovicu XV. ili u početak XVI. vijeka. R. Strohal: Vjesnik zem. arhiva g. 1910. str. 239. drži da on potječe iz druge polovice XVI. stoljeća, jer se pismo našeg rukopisa podudara najviše s vinodolskim listinama iz te dobe, a naročito, kaže, s listinom od 9. siječnja 1565.

Pojedini članci teksta nijesu numerirani, nego teku jedan za drugim, ali su ipak među sobom odijeljeni nekim znakom (obično je to na desno okrenuti polumjesec, a kadikad i koji drugi znak, primjerice ispružena ruka, ispružena ruka s mačem, kakav ornamenat i sl.). Uzmemo li još da se novi članci počinju u pravilu s „Ošće“ ili „Iošće“, možemo pouzdano reći da se dosadašnji izdavači nijesu ogriješili o intenciji sastavljača Vinodolskog zakona kad su mu tekst razdijelili na članke, i ove numerirali, jer je za takav posao bilo dosta oslonca u rukopisu.

Sama oprema našeg rukopisa vrlo je čedna. Pismo se lako čita, ali je pisar tek neke inicijale pomljivije izradio (naročito O. I. i V.), no i to je još uvijek skroman ures. Na rubovima izvan teksta naslikao je pisac i neke slike, koje imaju gdjekada i neku vezu s tekstem. Tako je kod 12. članka naslikana zmija, a to je jamačno u vezi s pobočnim tekstom, i ima da znači da se izgnanika treba čuvati kao zmijske. Kod članka 43. u kom se govori o krčmama naslikan je stol s čašama i vrčevima, a ozgora je natpis: „Oštarija,“. Kod članka 42. u kom je govor o „ključaru“ nalazi se po strani naslikana brava s ključem. Kod članka 70. u kom se priznaje knezu pravo da može izdajici suditi po miloj volji narisana je ruka koja drži mač. Ima još i drugih slika kojima ne bismo znali protumačiti vezu prema tekstu, tako kod članaka 38. 39. 40. srce probodeno dvjema sulicama i sl. U cijelosti uzevši naš je rukopis dobro sačuvan, te ne daje u čitanju naročitih teškoća. Samo prvi list znatno je oštećen, i to trima rupama, koje onemogućuju da se tekst na tim mjestima pročita.

Uzmemo li sve to u obzir možemo reći, da naš rukopis što se tiče samog teksta nije nipošto rđavo izrađen, i da se nije baš na mnogim mjestima, ako se ne varamo, udaljio od originala. Ima, dakako, u njemu pogrešaka, koje svakako idu na račun prepisivača, ali opet mislimo da i pored takih griješaka možemo kazati da je prijepis relativno dobar. Na nekim su mjestima pređašnji izdavači ispravljali tekst predmnijevajući da se radi o pisarskoj griješci, no s nepravom, jer po našem mišljenju treba tekst da ostane kakav je do nas došao; na takova ćemo mjesta uputiti gdje treba.

Pored ovog rukopisa čuva se u arhivu Jugoslavenske akademije još jedan prijepis iz 17. stoljeća, i to latinicom.⁴⁸ Rukopis je pisan na papiru formata 26 cm: 20 cm, sastoji se danas od

⁴⁸ Taj se rukopis nalazi zajedno s nekim drugim rukopisima, tako sa Trsat-skim zakonom, u omotu, te se čuva bez signature pod staklom u samom arhivu.

dvanaest listova, od kojih posljednji služi kao omot, te se kvalitetom razlikuje od ostalih jedanaest listova. Tekst sam teče neprekidno dalje počevši od prve strane prvog lista pa sve do druge strane jedanaestog lista. Prvi je list otkinut, dok su ostali među sobom sasiveni. Na omotu stoji zapis: „Statut vinodolski od ravnjanja tužbe i pravice“. U trsatskom ovom prijepisu sadržan je cijeli Vinodolski zakon kako se nalazi u našem bibliotečnom rukopisu, zajedno s onim dodatkom na kraju. Iza dodatka upisana je još ova bilješka: „Svaršenje od statuta ili zakon vinodolskeh, navlastito od kastela Tersata.“ Ovomu je prijepisu služio podlogom naš netom opisani rukopis, koji međutim u vrijeme kad je prepisan još nije bio onako znatno oštećen na prvom listu, kako je danas. Zato nam i može poslužiti kod čitanja naročito ovih mjesta. Inače nam on ne će biti od velike pomoći, te će biti uvijek bolje da se držimo našeg rukopisa. Pisac rukopisa Jugoslavenske akademije dopustio je sebi na nekim, indiferentnijim po sam sadržaj, mjestima odstupanja, ali ima dosta i pogrešaka, a i krivo shvaćenih mjesta. Gdje gdje htio je opet prepisivač upotrijebiti koji moderniji izričaj umjesto starijeg koji nalazimo u našem bibliotečnom prijepisu. Da donekle ilustriramo ta odstupanja navodimo nekoliko njih primjera radi. U čl. 6. kaže se se u trs. prijepisu umjesto „ili gdi indi“: „ali kadi drugdi“; u čl. 15. umjesto „svar“: „stvar“; u čl. 31. umjesto „ako ubigne“: „ako je ubijen“; u čl. 41. „krivice“ umjesto „krivec“; u čl. 43. „toči vino“ umjesto „tuđe vino“: u čl. 54. „preja“ umjesto „pre“ t. j. pravde; u čl. 56. izrečen je neuglašeno označeni delikt silovanja frazom „illi hotil vazeti poštenije“; u eshatokolu ima „iskrene zakone“ umjesto „izkušene zakone“. Time, dakako, nijesu iscrpna odstupanja, i pogreške, nego ima još dosta toga. Odatle slijedi da trsatski prepisivač nije svoj posao svršio ni najmanje pomnjivo, pa nam njegov posao za kritičku redakciju teksta može slabo poslužiti. Jedino nam on dolazi dobro kod mjesta gdje su u bibliotečnom rukopisu nastale, nakon što je sačinjen trsatski prijepis, rupe te ne možemo na njima pročitati tekst. Drugi jedan ispravak starijeg teksta — u čl. 4. „sedmimi koni po jidi“ ima trsatski prijepis dobro „sedmimi koni po jisdi“—držimo da također ne možemo upisati u zaslugu samomu prepisivaču, nego kasnijemu nekom čitaocu, sudeći po duktusu i po boji crnila.

Ne bismo se bili ni toliko zadržali kod pitanja vrijednosti trsatskog prijepisa, da nije dr. Ivan Strohal: Statuti primorskih

gradova i općina. Zagreb 1911. ⁽⁴⁹⁾ htio dati neku veću vrijednost, baš s obzirom na to, što on potječe po njegovu mišljenju iz konca 16. ili početka 17. vijeka, dok se prije držalo⁵⁰ da je pisan u XVIII. vijeku. Bilo kako mu drago, doba postanja ne može ništa promijeniti na činjenici da je taj prijepis loš i da nam je od njega tek malo pomoći.

Potpunosti radi pominjemo još jedan rukopis, koji se čuva tako isto u arhivu Jugoslavenske akademije zajedno s trsatskim prijepisom, a predloškom mu je bio trsatski prijepis. Prijepis je to XIX. vijeka, pa se njime ne ćemo moći poslužiti, jer nam ne može donijeti nikakve koristi.

Literatura o Vinodolskom zakonu.

Želeći podati što jasniju sliku literature o Vinodolskom zakonu navest ćemo podrobno sve poznate nam radnje i članke o o tom predmetu. Prikaz ćemo udesiti prema vremenu kako su štampom bile objelodanjene.

Naš je zakon bio prvi put izdan g. 1843. u Kolu članci za literaturu, umjetnost i narodni život, sv. 3. p. 52.-83.; (kasnije je sačinjen i zaseban istisak). Ovo je izdanje priredio Antun Mažuranić. Tekst je zakona izrađen pomljivo, što treba to više istaći, jer Mažuranić nije imao pri ruci prijepis trsatski. U ovom se članku opisuje Vinodol i njegov položaj s upravnog gledišta u vrijeme izdanja teksta (t. j. g. 1843.). Zatim se prikazuje kako je zakon nastao. Onda slijedi tekst (transkripcija latinicom), točno prema rukopisu od retka do retka prepisan, a na desnoj je strani svakog lista saopćen tekst „kako se čita“ t. j. metnuta je interpunkcija, popunjen, koliko se moglo, oštećeni tekst, učinjeni su neki ispravci u tekstu. Nekoje konjektуре Mažuranićeve nijesu, istina, bile prijeko potrebne. Iza teksta govori Mažuranić o vanjskoj strani samog rukopisa, te o dobi kad je Vinodolski zakon nastao. Što se tiče godine, Mažuranić je, kako razlažemo na drugom mjestu,⁵¹ držao, da je zakon nastao 1280. Zatim govori Mažuranić još o osobinama čakavskog narječja. Dodat je još rječnik neobičnijih riječi u zakonu. Napokon je nekoliko redaka rukopisa priopćeno u faksimilu (prvih dvanaest redaka). Valja priznati, da je rad profesora Antuna Mažuranića, prvoga, koji se našim spomenikom pozabavio, značio lijep uspjeh.

⁴⁹ Op. cit. str. 99.

⁵⁰ Rački: *Monnmenta historico-iuridica* IV. str. VIII. (Uvod).

⁵¹ Vidi napomenu 4. naprijed.

G. 1846. preveo je Osip Bodjanskij pod natpisom Винодольскій законъ 1280 г. въ подлинникѣ переводъ съ сербскаго Маѣжуранићево djelo doslovce i u cijelosti (ni faksimile ne fali) u Чтенія въ императорскомъ обществу исторіи и древностей при Московскомъ университетѣ. Razlika je jedino u tom što je Bodjanskij upotrpunio rječnik Маѣжуранићев prema potrebama ruske publike.

G. 1856. izašao je prvi svezak drugoga izdanja Maciejowskoga Historya prawodawstw słowiańskich. U §§. 309.—312. p. 312.—316. govori Maciejowski o našem zakonu, i to dosta općeno, kako su Vinodolci (tako nazvani deminutivno od Wenedi!) sastavili za se zakon živići pod svojim narodnim knezovima, koji sačuvaše, iako su postali vazalima ugarskoga kralja, izvješnu nezavisnost. Kao doba postanka našeg spomenika napominju se godine 1280., 1286. i 1288.

U VI. t. istog djela p. 334.—350. donosi nam Maciejowski poljski prijevod Vinodolskog zakona. Tu mu je osobito pomogao Маѣжуранић svojim uputama, a naročito time, što mu je priredio latinski prijevod teksta. Maciejowski je u svoj prijevod mnogo toga suviše dodao, a mnoga je mjesta i krivo shvatio i sasvim izvrnuo. Istaći ću samo neka takova mjesta. Početak čl. 3. prevodi Maciejowski: Ne može također biskup popovima koje općine (u zakonu misli se međutim na općinu vinodolsku uopće) zapovijedati ili oduzimati što, osim ako upravo on dađe zapovijed ili to učini u vrijeme svog putovanja po kneževini. — Početak čl. 11. nadopunjuje Maciejowski krivo: Tko učini silu djevojci u luci vinodolskoj — dok se ovdje ne radi o silovanju, nego o nasilju. — Čl. 12. prevodi se tako, da izlazi na zadrugu: to tež gdy bractwo na społku siedzące etc. — Čl. 14. prevodi sasvim različno od teksta: Obaveze bilo kakove, koje se protive pravu ne imadu mjesta, te ne mogu nastati među ljudima toga knežestva. Ugovore pod zalogom, makar imali za cilj i privatne odnose, nije slobodno sklapati. — Čl. 24. nadopunio je on pod kraj ovako: „makar se i pokazalo, da se vičući prevario“ o čemu u zakonu nema ni govora. — Na glavu je postavljen članak 29.: Kada zastupnik kneza (podknežin) ili sluga kućni kneza ili perman izvršivši ubojstvo pobjegne, te se ne može uhvatiti, neka knez uzme (u poljskom: wezmie [zrobi]) vražbu. — I čl. 30. preveden je posve naopako: Tko od rečenih podknežina etc. učini zasjedu. — U čl. 31. prevodi se mašćenje sa „muke.“ — U čl. 32. dovodi se „sinovi“ u vezu s pokojnim roditeljima mjesto sa kćerju. — U čl. 33. „i ima priti k dvoru“

odnosi Maciejowski na onoga, koji drži ošasno, mjesto na samo ošasno dobro, pa je tako poremetio i smisao. — U čl. 39. prevodi se ličba „zakład sądowy“, a ista se riječ prevodi u čl. 62. sa „sprzedaż publiczna“. — U čl. 53. promijenio je prevodilac uloge, te je umećući svojevoljno umetke izbrisao i trag temeljnoj misli. I čl. 63 sasvim je krivo preveden. No ima nekih i težih mjesta, koja su začudo dobro pogođena, a valjada baš zato, što su doslovce prevedena. Pozitivna znanstvenog rezultata ipak Maciejowski ovim svojim djelom, što se tiče Vinodolskog zakona, nije imao.

G. 1863. izašlo je od Hermenigilda Jirečeka Slovánské právo v Čechách a na Moravě, te u I. sv. toga djela govori autor tu i tamo i o Vinodolskom zakonu, tako primjerice na p. 170. o čl. 71. V. z. Na p. 164. govori se kod „společna ruka“ o čl. 29. V. z. Na p. 185. govor je o kliču „pomagajte“ u poglavlju „lice“.

G. 1864. spominje nakratko Vinodolski zakon Vinko Sabljara u svom članku Bakar i Turopolje u Književniku I. p. 494.

G. 1865. govori o Vinod. zak. Ljubić, Ogljedalo književne povjesti jugoslavjenske I. p. 314. i d. i opisuje rukopis. U jezičnom pogledu misli Ljubić, da se u našem spomeniku sačuvalo narječje, koje se i danas govori u onom kraju „ali pod preteškim uplivom staroslovenštine“. Tome i prigovara Jagić u kritici, što ju je o Ljubićevu Ogljedalu napisao u Književniku III. p. 571. g. 1865.

G. 1866. pripoćuje Jagić odlomke Vin. zak., glagolicom štampane, u Primjerima starohrvatskoga jezika II. p. 160.—169. te popraćuje tekst nekim napomenama. G. 1867. govori Jagić o Vinodolskom zakonu u Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga I. p. 126., 131. i 134., ali se ogranićuje samo na jezićnu i historićku stranu spomenika.

G. 1868. izašla je juristićki najopširnija rasprava o Vinodolskom zakonu od Leontovića. U svom djelu Древнее хорватодалматское законодательство I. (Izašlo u Записки имп. новороссійскаго университета) raspravlja ruski profesor o tri naša zakonodavna spomenika: vinodolskom zakonu, statutu grada Zagreba te o poljićkom statutu. Zapreke što ih je profesor Leontović imao da svlada bile su goleme, jer su predradnje bile tek neznatne, a onda je on, dašto, imao neprilike i s jezikom, ponajpaće s osobinama narječja čakavskoga. Leontoviću je primjerice trat—lice, zagovor čl. 26. — соглашение; mašćenje mu je svaka kazna. Leontović, dalje, nije ispravno shvatio cijeli karakter spomenika, pa je na mnogo mjesta vidio praslavenskih starih obićaja, a da tome nije tako.

Konačno je Leontović tražio u našem zakonu sistem i tamo gdje ga nema, pa je za volju toga imaginarnoga sustava tumačio prisiljeno pojedine ustanove. Tako, primjerice, tvrdi on, da je za tadbu izvan grada pripadala knezu globa tj. da je on sam bio kompetentan sudac, no isti ovi prestupeći počinjeni u gradu potpadali su pod kompetenciju općinskih organa (za ovu tvrdnju navode se ustanove čl. 14., 31. i 37.!).

U g. 1869. izašla je Leontovićeva *История русскаго права* u Odesi. I ovdje se pominje na nekoliko mjesta Vinodolski zakon, npr. na p. 85. za dokaz, da je u slavenskim običajnim pravima bio neobično razvit partikularizam.

God. 1878. izdalo je *Общество любителей древней письменности* kao sv. XXV. svojih edicija *Законъ Винодольскій 1288. г. пергаментная рукопись писаная хорватској глаголицей*. Ovdje nalazimo kratak uvod M. A. Evreinove o Vinodolu i o postanku našeg zakona. Zatim slijedi točan prijepis rukopisa s jedne, a kako se ima čitati s druge strane. Transkripcija je točna. Kao prilog dodata je karta hrv. primorja, a pored toga još i litografska reprodukcija rukopisa. Pozitiv litografskoga snimka izradila je Evreinova za vrijeme svoga boravka u Zagrebu, preertavši rukopis. Karakter je pismena dosta vjerno predan, ipak ima dosta netočnosti, naročito na početku, dok se izdavačica očito uvježbala u preertavanju. Tako je primjerice u uvodu izostavljeno „r“ na dva mjesta, u „preslav-noga“ i „ugrskog“ (u našem je rukopisu „gr“ ligatura) — Nadalje ima odmah u datumu „misica“ mj. miseca, u početku čl. 8. „j ukral“ mj. „je ukral“. — U čl. 14. i. f. nije točno reproducirano „gospodi“, jer Evreinova ima „gogospodi“, a u rukopisu je na svršetku jednog retka „gos“, ali i preertano, dok je na početku novog retka onda ponovo „gospodi“ ispisano. — U čl. 31. ima ona „onogra“ mj. „onoga“, jer je jednu crtu, što pripada jednomu „b“ u gornjem retku, griješkom protegnula na donji redak. — U čl. 34. ima „v eom osudu“ mj. „v tom osudu“. — U čl. 28. ima „dopru volu“ mj. „dobru volu“. — Na koncu čl. 42. takeut“ mj. „taknut“. — U čl. 46. ima „učesuoga“ mj. „oče snoga“. Ovakovih bi se omaški dalo i više nabrojiti, a one zaista smetaju upotrebljavanju toga faksimila, jer uvijek upućuju na sam rukopis.

Isto je društvo izdalo g. 1880. u Petrogradu kao sv. 54. svojih publikacija djelo Vatroslava Jagića *Законъ Винодольскій, подлинный текстъ съ русскимъ переводомъ, критическими замѣчаніями и объясненіями*.

S imenom prof. Jagića već smo se susretali govoreći o literaturi našeg zakona. Osim već nabrojanih radnja napisao je on međutim još u IV. sv. svoga *Archiv für slavische Philologie* p. 78-88. raspravicu *Das Datum des Statutes von Vinodol* gdje govori o historiji krivog datuma tj. g. 1280., kao godini postanja našeg spomenika. Rezultate do kojih je došao u ovoj raspravi priopćio je on i u netom pomenutom svom glavnom djelu o Vinodolskom zakonu. Ova radnja profesora Jagića (152 strane) sadržaje: uvod, tekst zakona i njegov ruski prijevod, jedno i drugo popraćeno brojnim napomenama. Zatim se govori u dodatku I. o datumu Vinodolskog zakona (na osnovi spomenute rasprave u *Archivu*), pod II. o vladajućim knezovima u Vinodolu, pod III. o kneževskoj vlasti u Vinodolu, pod IV. o crkvenoj vlasti i njezinim reprezentantima u Vinodolu, te pod V. o pučanstvu u Vinodolu. Napokon je radnji dodat rječnik. Jagić je obratio svoju pažnju nesamo filološkoj strani zakona; nego je nastojao da pojedine ustanove i juristički protumači. Ne treba posebno isticati, da je njegovo nastojanje ponajčešće bilo okrunjeno uspjehom. Kako je ta radnja osnovna, njom se ovdje ne ćemo baviti, ali ćemo se s njom to češće kasnije sastajati.

G. 1880. izišao je *Hermenegilda Jirečka Svod zakonův slovan-ských*, gdje je govor o zakonu Vinodolskom u Uvodu na strani XVII.—XVIII. ne upuštajući se međutim u jurističko tumačenje. Spominje se najvažnije i najnužnije o Vinodolu, rukopisu i datumu zakona. Na str. 389.—400. otisnut je tekst našeg spomenika u latinskoj transkripciji.

G. 1881. izašla je u *Журналъ министерства народнаго просвѣщенія* sv. CСXIV. radnja M. Vladimírskog-Budanova *Неизданные законы югозападныхъ Славянъ. Законникъ города Каствы и законъ опцины Вепринской* na str. 93.—138. Tu se govori na nekim mjestima i o Vinodolskom zakonu, tako primjerice o genezi Vinodolskog zakona, da se samo u njemu i u zakoniku veprinačkom za cijelo područje slavenskog prava može opažati prijelaz od običajnog prava u zakon (p. 96.). Na str. 101. govor je opet, da se po tom, što se u Vinodolskom zakonu ne govori o nenamisljenom tj. slučajnom usmrćenju, ne može zaključivati, da su se takvi čini kažnjavali jednako kao i namišljeno usmrćenje.

G. 1882. spominje *Smičiklas* u svojoj *Povjesti hrvatskoj* I. 524. Vinodolski zakon, te ogleđa poglavito procesualne ustanove dokaza, napose svjedoke, povik „pomagajte“, rota itd.

Dareste ocjenjujući u *Journal des savants*, octobre—novembre 1885. i février 1886. Jirečkov Svod zakonův, taknuo se i našega zakona. Članak je onda reproduciran i u *Études d'histoire de droit*. Paris 1889. Pogl. X. *Les Slaves du Sud* p. 222. sqq.

G. 1890. izdala je Jugoslavenska akademija 4. volumen *Monumenta historico - iuridica Slavorum meridionalium*: Hrvatski pisani zakoni, a među njima kao prvi Vinodolski zakon. Ovo je izdanje priredio Franjo Rački. Sastoji se ono od uvoda, gdje se govori o Vinodolu, našem rukopisu i literaturi. Tekst se oslanja uglavnom na izdanje Jagićevo, no uz izvjesne promjene. Konjektуре je Jagićeve Rački sve prihvatio, a neke još i dodao. I o akademijском izdanju ne ćemo ovdje potanje govoriti, jer ćemo se s njime još tijekom rasprave češće sastajati. Pominjemo još jedino, da je tomu izdanju dodato nekoliko redaka faksimila i dobar rječnik. G. 1896. izašao je u *Nouvelle revue historique de droit français et étranger* no 5. (p. 565. — 612.) i 6. (p. 712. — 736.) (septembre-octobre i novembre — décembre) članak Jules Preux-a *La loi du Vinodol*, a (godinu dana iza toga i separat). Radnja Jules Preux-ova ima uvod, gdje se govori o Vinodolu, rukopisu našeg zakona, o literaturi, te na kraju označuje odnošaj te radnje prema Jagićevoj i Račkovoj. On se, veli, nije ograničio lih na to da na francuski prevede Jagićev ruski prijevod, nego je poredio prijevod Jagićev s hrvatskim tekstom, te je na osnovi tog poređenja priređivao francuski prijevod, a u tom mu je poslu pomagao još i rječnik Račkoga dodat akademijском izdanju. Zatim slijedi francuski prijevod. U prevodenju najčešće se Preux držao Jagića. Istaći ću mjesta u kojima se od njega razilazi.

U čl. 14. prihvaća Preux mišljenje, što mu ga je Valtazar Bogišić usmeno saopćio, da se naime u tom članku radi o zabrani sporazumaka između članova tribusa ili fratrije, da će na takove i takove prekršaje, delikte i quasi delikte biti udarena takova i takova kazna. — U čl. 16. prevodi Preux, žakan' sa 'clerc' te ne prihvaća mišljenje Jagićevo, da se tu radi o prijelazu iz sekularnog u regularni kler.

U čl. 45. Preux je donekle promijenio i proširio mišljenje Jagićevo. — U čl. 47. misli Preux da se radi o formulama, kojima imaju tužitelj i tuženi da uvedu svoje svjedoke.

Prijevod je popraćen brojnim bilješkama, koje se, izuzevši gornje primjere, osim neznatnih promjena prislanjaju uz napomene Jagićeve.

G. 1897. izašla je u godištu XXIII. Mjesečnika pravničkog društva opširna kritika Preux-ove radnje iz pera profesora Milivoja Maurovića. Ova se kritika ne ograničuje samo na radnju Preux-ovu, već probire i rad Jagićev i Račkijev. Navodi se cijela literarura o Vinodolskom zakonu. U predgovoru korigira prof. Maurović neke osnovne zablude, naročito što se tiče upravnog položaja Vinodola, te pojma „grad”. Glede upravnog položaja tvrdi naime Preux, da je to une unité administrative, te da je bio odijeljen od ostaloga teritorija spojenog u personalnoj uniji s ugarskom krunom. Tu tvrdnju ispravlja M. Maurović tako, da je Vinodol bio doduše posebno područje, ali ne izvan, nego unutar hrvatskog teritorija.

Zatim se probiru mjesta, u kojima se Preux razilazi od Jagića. Kod tumačenja čl. 14. V. z. prihvaća Maurović interpretaciju Jagićevu koliko se tiče termina „zavez” i „zagovor”, no ne zadovoljuje ga Jagićevo tumačenje čitavog ovog članka. M. Maurović ne prihvaća ni tumačenje Bogišićevo, te konačno misli, da je uopće tumačenje članka 14. tek bolje ili lošije nagađanje smisla. U tumačenju „žakan” u čl. 16. pristaje Maurović uz Jagića, a isto tako i u tumačenju čl. 47., gdje odbacuje mišljenje Preux-ovo. Kod čl. 50. ističe se krivi prijevod konca ovog članka, a naglašuje Jagićeva zasluga u tumačenju čl. 45.

G. 1898. taknuo se nekih ustanova našeg spomenika Karel Kadlec: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. Izvodi se dokaz za postojanje zadruga iz čl. 67. direktnim, a iz čl. 34. indirektnim putem. Isti autor g. 1901. u Rodinný nedíl ve světle dat srovnavecích dějin právních pominje i čl. 64., iz kojega dokazuje egzistenciju zadruga u Vinodolu.

G. 1901. spominje Vinodolski zakon Klaić: Povjest Hrvata II. 298. i III. p. 22., kao najstariji zbornik hrvatski, u kojem su popisani stari dobri običaji i zakoni.

G. 1905. u XXXI. godištu Mjesečnika pravničkog društva u Zagrebu p. 143. nalazi se članak prof. Ernesta Milera Vinodolski zakon (preštampan iz Narodnih Novina), gdje se razbire nekoje ustanove našeg zakona (među ostalima i čl. 14., te Miler pristaje uz mišljenje Bogišićevo.).

U Mjesečniku od g. 1912. dio I. na str. 240.—243., 443. — 452. i 882. — 888. izdao je R. Strohal Vinodolski Zakon i popratio ga kratkim uvodom i napomenama. Novo ovdje nije ništa izneseno, a gdje je pisac pokušao da ispravi tekst dotadašnjih izdavača, po našem mišljenju, nije uspio. Ali je dobro uradio što

*K = Kac. is Jald
~ Mar. h-pu*

je tekst izdao latinicem. O ovom izdanju razvila se u Mjesečniku polemika između R. Strohala i mene.⁴⁸

Mnogo ima dakako o Vinodolskom zakonu u svojim Prinosima Vladimir Mažuranić pod različnim riječima, te je on poznavanju njegovu, i u općenitosti i u detaljima, uvelike koristio.

II. Tekst Vinodolskoga zakona prema rukopisu.¹

Vb ime b(š)zie.² Amen. Let g(ospod)nih³ 1288.⁴ indicio prvo,⁵ dan 6. miseca jenvara.

Vb vrme krala Ladislava, preslavnoga krala ugrskogga, kralstva nega leto 6 na deset(e).⁶

Va vrime ubo velikih muži gospode Fedriga, Ivana, Levnarda, Duima, Bartola i Vida, krčkih, vinodolskih i modruških knezi.

Zač do(vo)le⁷ kr(at)⁸ videći ljudi ki bludeći svojih starii(h i is)kušeni⁹ zakon, zato ubo edin po edinom i (vsi)¹⁰ ljudi vinodolski želeći one stare d(obre z)akone¹¹ shraniti e na puni, ke nih prvi v(sag)da¹² su s(hran)ili¹³ neurčeni skupiše se vs(i)¹⁴ na kup (tako)¹⁵ crikveni tako priprošći ljudi sveršenem (iměju)¹⁶ zdrave svet u Novom Gradu pred obrazom (t)oga¹⁷ istoga kneza Leonarda zgora imenovana isbraše se od vsakoga grada vinodolskoga ne vse st(a)riiši¹⁸ na vkup, na ke viahu, da se bole spominahu v zakonih svojih otac i od svojih ded ča bihu slišali.

I nim narediše i ukazaše tesnim¹⁹ zakonom da bi vse dobre, stare, iskušene zakone u Vinodol činiti položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otac i ded zgora rečenih, tako od sada naprid mogu se uleći bluenja te riči i nih dčtca²⁰ vrime ko pride, da nimaju primisalja v tih zakonih.

Li Ki ubo buduē izbrani na to od tih istih ljudi vinodolskih:

z Novoga Grada: ~~Orna~~,²¹ dvornik vsega Vinodola i od knezi zgora rečenih,²² Petar plovan i Vlkona Pribohna satnik; Ranac²³ Saražin, Bogdan Vlěnić;

z Ledenic: Ratko prvad i Radoslav, popove, Dobroša satnik;

iz Bribira: Dragoslav arhiprvad i Bogdan pop, Zlonomer satnik, Jurislav Gradenić;

⁴⁸ Vidi Mjesečnik 1912. I. str. 990. M. Kostrenčić Primjedbe k R. Strohalovu Zakonu vinodolskom; zatim Mjesečnik 1912. II. str. 60. R. Strohal: Odgovor na Primjedbe g. dra. M. Kostrenčića k mojemu izdanju Zakona vinodolskoga, i

z Grižan: Luban i Petar, popovi, Domian satnik, Dunat i Dragoljub i Vidimir Vlčić;

iz Drivenika: Dragolub satnik i Mikula Dragolub i Pribinig;

a iz Hrilina: Raden plovani, i Ivanac satnik, Živina sudac i Kliman Nedal;²⁴

iz Bakra: Krstiha plovani i Grubina²⁵ pop, Ivan satnik, Derga Vlčina i Nedrag;

iz Crsata;²⁶ Vazmina plovani i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka;

iz Grobnika: Kirin plovani i Slavan satnik i Domian Kinović, Paval i Slavina Vukodružić.

I ti vsi pisani na vkup skupljeni, od vole općinske i edinim pristanenem i narečenjem sabranim vse općini vinodolske...²⁷ ke budu zdola pisane vola ke su slišali od svojih stariih.

Čl. 1. Najprvo, da ako ka od erikav općinskih z Vinodola imaju se kerstiti vola ih bude kerstiti g(ospo)d(i)n²⁸ biskup, v koji biskupij est²⁹ erikav rečena — nima imiti od keršćenja rečenoga neveće vernez benetačkih soldini 40, tr 1 obed tr 1 večeru, a navlašćeno od onih, ki učine tu erikav kerstiti.

Žakan ubo, ki za biskupom stoi v toj istoj erikvi, zove se hrvatski malik, a vlaški macarol, nima imiti od toga istoga keršćenja neveće bolanač 15 vernez benetačkih.

Čl. 2. Ošće: zverh erikav, opatii vola molstirov općinskih rečenih g(ospo)d(i)n³⁰ biskup ne more položiti vola vzeti ali zapovidati, neveće ono, ča bi otili dati kaštaldi tih istih erikav nemu svoju volu dobru.

Čl. 3. Ošće: zvrhu pop općine rečene ta isti biskup ne more nišće zapovidati vola vzeti, nere gda on sam pošle vola gre po knežstvu, va vsaki grad vinodolski, v ki on gre, imaju mu dati popi onoga grada 1 obed, ter 1 večeru; nišće manje nimaju mu ponesti ta obed i tu večeru van iz imenja onoga grada.

I nisu mu držani niednu drugu službu³¹ činiti rečeni popi i žakni, nere ako bi vpali ki v niki dug ali zgrešene, za ko imel bi platiti osud, more ta biskup isti od sagrešenih vzeti soldini benetačkih 40 za osud; veće osud ne more mu priti od popi i žakan tih.

Čl. 4. Iošée: onda kada pojde g(ospo)d(i)n³² biskup, tada ima poiti s sedmimi koni po jidi,³³ osmo valiznik.

Čl. 5. Ošée: ako g(ospo)d(i)n³⁴ knez u Vinodolu vola rečeni biskup, kada bi pošal po knežstvu po vinodolskom i v ki god bi grad prišal ki od niju, more činiti ti i k sebi činiti priti po ruki satnika onoga grada za svoje jidenje i za svoje obitelji, od kih koli goved i brav, ke se mogu naiti najbliže, tako od skota kmetšćega, tako od plemenitih ljudi, tako od popi i od inih vsakih ljudi. Ništar manie za ne imaju platit g(ospo)d(i)n knez gdi se koli i mogu od svojih perman činit čiti za se i za svoju obitel i za vas svoi dvor ot najbližnago skota te iste općine, budući koga godi zgora³⁵ imenovanih.

Čl. 6. Ošée: ako bi ki rubani (učinil)³⁶ na puti ili gdi indi: da plati knezu libar 50.³⁷

Čl. 7. Iošée: ki bi v gradu hram razbil v noći, vola ako bi ukral u nem, ter ako bi klical „pomagaite“: platit ima knezu libar 50 (i škodu duplu).³⁸ Vapiué ubo „pomagaite“ esu verovani, ako reku s rotu, da esu onoga zlotvorca poznali.

Ništar mane, ako nij onde klicano, nima platit nego soldini 40, ter škodu, kakoi više izrečeno. I ako tu hudobu va dne učini: nii držan platit neveće soldini 40, ako se more pokazati po verovanu svjedoku.

Čl. 8. Ošée: ako nigdo v noći je ukral v osiku niki skot vola na gumnu žito vola va ulnici, v mesti gdi se shranaju pčele, med: takoe plati knezu lib(ar)³⁹ 50, ako est onde klič bil „pomagai“; a va dne soldini 40, i takoe v noći ako nij onde bil vapai i škodu duplu, kakoi pisano; i klič je verovan.

Čl. 9. Ako bude pred dvorom ot sili pra(vda)⁴⁰ vola od tadb⁴¹ svrhu ke budi⁴² riči i parac nima svidočastva zverhu kriveca i pusti se na rotu: od rubanja ima krivac priseć samo 20 ter 5 i ot tatbi imenovani sverhu samo 12, ako su v toi tatbi škodni i ako onde je klican „pomagai“.

Čl. 10. Iošée: od tadbę od mošune i ot žita požgania, ko stoji na polji i od sena vzetia⁴³ na stogu v noći: od toga učinena ima se odpriseći samo šest.

I nima imiti otgovornika tat prez vole dvora. Nišée manie on ki priseći ima naidi porotnike kako bole more.

I ako ih ne more imiti, prisezi on sam vola oni toliko krat priseći imaju.

- Čl. 11. Ošće: ako ki silu učini v pristanišću vinodolskom, platiti ima knezu libar pedeset. Ako tadbu onde učini plaća l(i)b(a)r⁴⁴ 24. Ako svedoci onde nisu, ima priseći ki tai samo 12. A to, ako se učini tako v noći tako va dne. L 9
- Čl. 12. Iošće: ako ki prime nikoga zgonika toga knežtva vola ako bi im (dal)⁴⁵ jisti ili piti ili inu ku pomoć vola svet, platit ima knezu libar 50.
- Čl. 13. Iošće: ka godi bratščina dili zbor meju sobu držana e dati desetinu na puni.
- Čl. 14. Ošće: niedni zavezi od ke godi riči ne mogu se prvič meju kimi godi ljudi knežstva zavezati ili zagovor položiti općinski vola navlašni: onoga zaveza pol gre općini, a pol gospodi,⁴⁶ onoga grada, gdi bude to učineno.
- Čl. 15. Ošće: vsaki pop držan je stražu strići v noći v gradu, kako ini č(lov)i.k.⁴⁷
- Čl. 16. Iošće: niedan žakan ne more prieti s(ve)tih⁴⁸ redi knežstva, ako nij od vole kneza i od općine grada, gdi est.⁴⁹
- Čl. 17. Ošće: niedan od kmet i od ljudi općinskih ne more poiti prebivati v niednu crkav ni v niednu opatiju ili v molstir služiti ili se onde položiti za obaritelnika, ako nij s volu kneza i općine.
- Čl. 18. Iošće: dobra edna žena i dobra glasa pomaknena za svidočastvo, ako ni veće svedoki, verovana e od ženj k ženi, tako od psosti žzika, kako od bienja i ot ranenja.
- Čl. 19. Iošće: niedan svedok, pomakneu za svidoka nima svidočiti, ako nij prvo pitan od pristava. A ki to učini, plati knezu 40 soldini, a onomu ostani, komu budi viditi da mu škodi nega svedočastvo, vsu škodu, ku bi onde priel.
- Čl. 20. Ošće: niedan ne more pomaknuti svoje žene za svidočastvo sebi, od niedne riči nj mu verovana.
- Čl. 21. Ošće: ako ki pita nikoga pred dvorom na polači i reče: „Est⁵⁰ tako vola ni?“ vola pita od nega nikoga zgrešenja — on ima povidati, volan je, vola taiti. 116
- Čl. 22. Ošće: ako se ki prikaže pred dvorom pritče pokazanja, ima pomaknuti svedoki i ukazati da tako est.⁵¹
- Čl. 23. Ošće: pudaria, to est straža nad vinogradom i o(d)⁵² zemal i od guman i od inih riči, zverhu kih pudari polože na verovano. Neveće kada bude nika škoda p(re)d⁵³ nim

činiti se vapii tada „pomagaite“: godi ako ne vazme nikoga znamenja od škodnika onoga. I tada, ako pokaže verovanim svedokom⁵⁴ . . . .⁵⁵ vola pred dvor ne odnese onoga znamenja pria ner se bude ta krivac tužil pred dvorom vola ako ne poide s tim istim krivcem tadae pred dvor.

Čl. 24. Iošće: more zvati vsaki „pomagaite“, ako vidi delajuć niko zlo i zato se nima kaštigati niednu penu.

Čl. 25. Ošće: od bienja ,ranenja i od stućenja meju kmeti nij band nego soldini 40, ke krivac ima platiti knezu, a onomu ki bude bien 2 brava ter likariju. A to takoe od satnika i graščika i busovića, ki v sih esut pod zakon i pod pravdu kmetsku, a ne od s(lu)žabniki⁵⁶ i po zakonu kmetščekomu sudet se i nim est⁵⁷ za uraženč za dovole učineno.

Čl. 26. Iošće: satniku i graščiku i busoviću nima se verovati v niednoj riči, ka bi učinena v nih vrime, ka bi pristojala k nih oficiu, neveće ednim letom, ko pride po nih izšastju officia.

Čl. 27. Ošće: ako bi muž ženi zvergal hoverlicu ili pokrivaču z glave va zli voli, ter bi se moglo prikazati⁵⁸ trimi dobrimi muži volia ženami: plati libar 50, ako e tužba s toga; od kih g(ospo)d(i)n⁵⁹ knez imii soldini 40, ona koi je vaščina učinena 40 i 8 l(i)b(a)r.⁶⁰

Da ako žena ženi sverže pokrivaču više rečenu: plaća 2 libre dvoru, a onoi 2 ovcí. Ako ubo onde nisu svedoci dobri, prisezi, ki tai, da nij to učinil, buđi prost.

Čl. 28. Iošće: ako ki muž ili žena nepodobno reče ili svar⁶¹ bude govoriti nikomu mužu vola nikoí ženi ter se more pokazati ednim svidokom podobnim ili mužem ili ženom, ako nij onde veće svedoki, plati dvoru libre 2, a strani, koi e rekal, libri 2.

Čl. 29. Iošće: ako bi ki ubil od podknežinov ili od slug od obiteli kućne g(ospo)d(i)na⁶² kneza, od permanov, ter bi ušal i ne mogal se eti, da knez vazme vražbu, to e zagovor vrnezi kakov i kolik bude otil; zverh plemene zlotvorca koliko za polovicu, zač pleme ni držano nere od pol, a zločinac drugi pol. Da ako se ěme ta zlotvorac [š⁶³ nega ima ta isti knez ili niki mesto nega učiniti ko godi maščeni bude hotil, a nega pleme nišće se nebosujuje.⁶⁴

Čl. 30. Iošće: ako ki učini zasedanje od rečenih podknežinov ili služabniki ili perman, ter se more pokazati podobnimi svedoci, plati knezu libar 50. A to takoe, ako bi ga bili ili ranili, i za ranene platit držan je polovicu.

Ako bi ot nih nikomu niki ud usikal ili shabil, tako da bi od toga ne mogal priti na prvo zdravje: ostani va osudu onom, v kom ga knez oće osuditi.

Čl. 31. Ošće: ako bi ki ubil nikoga kmeta ili od roda kmet, da bi se ne mogal čti, vpadi v osud lib(a)r⁶⁵ 100 bližikam, onoga grada, ki e ubien, opéini libri 2. Od tih libar 100 ima imiti: dicá ubienoga, ako ima diteu, imaju imit polovicu, a drugi pol nega bližiki. Ta osud krivac plati.

Ako ubigne, imaju nega bližike osud platit pol, a pol nega redi, ako e ima.

Da ako se čti more pria ner se vražba plati vola ako e učinena naprava, budi od nega mašćeni, a nega bližiki budite prosti.

Čl. 32. Ošće: hécere, ke su ostale po smerti očini i materini, ili sini,⁶⁶ ako nisu ostali brati tim héceram, imaju se areditati ili ostaviti tim héceram blago otčino i materino, čineći vsu službu onu, ku esu imili služiti dvoru otei i matere nih.

I takoe, ako bi sini ostali i umerli brez reda.

Čl. 33. Ošće: ako bi ki držal ošastno, to est⁶⁷ rič niku, ka bi ničja bila i ima k dvoru priti prez zapovidi dvorske vola prošćenja, ter bi se moglo najti od g(ospo)d(i)na⁶⁸ vola od nega oficiala, držan je platit knezu za prihodak od ednoga 7 za vsako leto, ko bi držal to isto blago ošastno, ter 1 osud soldini 40 na vsako leto. A ono ošastno ima se obratiti pod dvor kneža.⁶⁹

Čl. 34. Ošće: ako bi držal ko blago, niku zemlu vola niki vingo grad ili pošišion ili vert: od tih pošišioni bi imel g(ospo)d(i)n⁷⁰ knez učestě, i ako bi ga ne dal, držan je v tom osudu zgora rečenom vola od učestnoga; ako se more⁷¹ ukazati, ki bi to učinil.

Čl. 35. Ošće: ako e ki ukral rič niku knezu ili nega dvoru ili podknežinu ili služabniku komu zgora pisanih: plati knezu osud, kako e više rečeno od tadbi;⁷² onomu, komu e bude učinil, od jednoga 7.

Čl. 36. Iošće: kmeti i popi od tatbi meju sobu imijte 1 zakon. Da ako ki ukrade rič niku nikoi crikvi ili molstiru ili

- opatii držan e v osudu, kim je držan od riči knežih ili službeniki više pisanih.
- Čl. 37. Ošće: za niednu tatbu, ka e va dne, nij osud već(i)⁷⁵ od soldini 40; i takoe v noći. Neveće ako bi (bil)⁷⁴ ključ „pomagajte“ i bilo bi v gradu—osvan⁷⁶ tatbe više imenovane. I takoe za vsaku tatbu vola va dne vola v noći ima platit ta krivac soldini 40 i imaju biti općini grada, gdi⁷⁶ se ta tadba učini.
- Čl. 38. Ošće: kadi ne bi bila tužba (n)i⁷⁷ niedan osud; ni se nima stisnuti niedan⁷⁸ učiniti niku tužbu od nike riči pred dvorom ili indi, neveće ako e š nega dobru volu. Tu tužbu ki učini, ima ju na konac pripelati.
- Čl. 39. Iošće: niedna ličba⁷⁹ nima veći osud od 6 libar, neveće od sil zgora rečenih.
- Čl. 40. Iošće: niedno obranene vola osud ili band ne more se položiti prez vole kneže ili ako bi ne bil od kneza ki človik, ki bi po nega zapovidi to učinil.
- Čl. 41. Ošće: ludi rotnici za osuditi krivce: onim rotnikom nima se verovati, nego ako vazmu vsaki trat ki e pregrišil za nega krivinu znameně—do treti dan ima priti k pravdi s tim znamenem, prikazati e.
- Čl. 42. Iošće: niedan klučar nij verovan ni mu se da vera zverhu niedne riči, ke bi rekal nikomu da e dal ili prikazal ili posudil vola da bi dal ž nega konobi van po ki godi zakon, mimo ča bi vridno bilo soldini 20, neveće toliko, ako bi imel svedoki verovani. I takoje zverhu 20 sol(dini)⁸⁰ ča bi vridno ima priseć i taknut u s(ve)to⁸¹ evanelje.
- Čl. 43. Ošće: niedan tovernar nij verovan prez svedočastva od niedne kr(e)denče,⁸² ku bi on učinil od svoga vina navlašnoga neveće soldini 10; a podružnik, to e ki tue vino prodae, soldini 50. I ošće imaju zverh toga priseći.
- Čl. 44. Ošće: niedna kvaderna od tržac ni verovana prez dobrih svedoki, nere od libar 50 od vsakoga duga. I od toga takoi ima s rotu zverh knig svoe kvad(e)rni⁸³ pritvrđiti.
- Čl. 45. Ošće: niedna cena, ka se otai da za naiti niku rič, hudobu ili ča drugo, kako su zemle, vinogradi i ine druge riči, za kih e zakon dati likuf, vola za govodo veliko znaiti e: ne mozi već(e)⁸⁴ dati soldini 40, a ki veće da imij škodu; shraneno,⁸⁵ ako bi g(ospo)d(i)nu⁸⁶ knezu viditi veće dati za

znaiti⁸⁷ niki hud ofcij, vola za niku inu rič, ka bi viditi pristojati istomu tomu knezu.

Zverh tih 40 soldini ima priseć kako e dal vola obečal e dati on ki govori, da e tu istu cenu dal i da *ju* e iziskal i znašal. Dvoru za osud od tih 40 soldini nima nišće dat nere soldini 5; za vsaku⁸⁸ malu živinu soldina 2.

Čl. 46. Iošće: ako ki ukaže niko ošastno vola od očestnoga, ča⁸⁹ est zgora izrečeno i ne bi mogal pokazati: ostani v onom istom osudu v kom (bi)⁹⁰ ostal on, koga bi pokazal.

Čl. 47. Iošće: ako bi ki pred dvorom pokazal vola postavil svedoke tako govoreći: „Ta i takov vi, da tako est“⁹¹, a strana suprotivna reče: „A ta i takov vi, da tako nij“ — svedoki od toga „tako e“⁹² su pripušćeni, a oni ki „nisu“⁹³ ispueni esu.

Čl. 48. Ošće: niedan pristav ne more veće vzeti razvi 10 soldi(ni)⁹⁴ od najveće pr(avd)e,⁹⁵ a najveća pravda od riči ke godi, ka e vridna najveće⁹⁶ soldini 40, a od naimanše pr(avd)e,⁹⁷ ka e takoe soldini 40, a od toga niže doli soldini 5.⁹⁸

Od ke riči ako suprotiv učini ostae ednoga vola ili lib(ar) 8, od kih imai knez polovicu, a grad gdi bude drugi pol.

Čl. 49. Iošće: ako s pristavom se ěme niko govedo malo živo za tatbu pristav ima imiti za to l par podplat, a govedo budi onoga, čie⁹⁹ e bilo sa svoju pravdu, kako e ureeno. Da ako se ěme mertvo, ter e ošće celo, pristav ima imiti od nega ednu četert. Ako ni na plnu: meso, ko e ěto, bude toga istoga pristava, a on čie e bilo meso, išći svoe pravdi.

Čl. 50. Ošće: od goved velikih, ka su za tatbu ěta, ta pristav ima imiti od vsakoga goveda soldini 5, vola budi živo vola mertvo, i od riči ke su vridne soldini 40. Niže ke bi vridne (bile)¹⁰⁰ ima imiti 2 soldina i više toga soldini 5. Nišće mane ta isti pristav ima se vzeti od dvora i š nega prošćenem.

I ima se viditi, da kmet vazme za tadbu od ednoga 2, a dvor knež ili služabnici više pisani od ednoga 7.

Čl. 51. Iošće: ako bi se našal kriv pristav: ostani knezu od vsega svoga¹⁰¹ blaga ča se gible i ne gible.

I ako nega gdo ěme pred dvorom ili indí za -falso i ukazati ne bude moći: ostani knezu soldini 40, a onomu pristavu ednoga vola ali libar 10.¹⁰²

Da ako se kriv naide: ostani v peni više rečenoj ni mozi veće biti pristav prez vole kneže, a strani,¹⁰³ suprotiv ki e bil rekal krivo, ako bi imel(a)¹⁰⁴ v nikoj riči osuena biti budi prosta vola imi svoju pravdu, od ke pr(avd)e¹⁰⁵ est izlizla. Nišće mane tribi ga e ukazati kriva s trimi podobnimi svedoki.

- Čl. 52. Ošće: ako se ki naide fals svedok: ostani knezu ednoga vola ili 8 libar, a strani koi bude suprotiv svedočiti, od vse ne škode budi odrešena, ako bi se v koi riči imela osuditi. On ne mozi biti veće svedok od sele naprid¹⁰⁶ prez vole dvora.

I ako se ěme za kriva i ukazati se ne bude moći, on ki ga e ěl ter ne more pokazati, plati knezu libre 2, a onomu svedoku vola 1 ili l(i)b(a)r¹⁰⁷ 8.

I ima¹⁰⁸ se pokazati za falso s trimi podobnimi ludi.

- Čl. 53. Iošće: ako bi pokazal kriva pristava ki koga ili svedoka: ne imi niednu pravdu za to od sada naprid¹⁰⁹ suprot ukazujućemu ili suprot svedokom: ni niedan za nega.

I ako ki imej pristava ili svedoka za krivoga i obeća se pokazati po svedocih, a oni svedoci nisu nemu spravni ili se ne skladaju kako je on ukazal—on suprotiv nim od sele naprid ne imi niednu pravdu suprot poiti.

Vola ako e niki svedok pomaknen za niku rič pred dvorom, a ni(ka)¹¹⁰ od stran otela bi poiti suprot svomu svedočastvu, more učiniti, ako ima svedoke.

Ako se svedoki pomaknu suprotiv onomu vola suprot nega svidočastvu, a oni svedoče kako je obećal pokazati: od sada naprid suprot niednomu od svedokov tih ne imi niednu pravdu pomaknuti svedoki, vola¹¹¹ za to ne mozi¹¹² v niednoi riči suprotiv poiti ili niki ini za tu pritču vola za negovo svedočastvo nemu ne mozi utaknuti suprotiv od (nih)¹¹³ niednomu.

- Čl. 54. Iošće: niedan odtvetnik od veće¹¹⁴ pr(avd)e¹¹⁵ ne mozi veće vzeti za svoe odgovorene nere soldini 10, a za naimanu soldini 5.

A kmet za plemenita ne more biti odgovornik, ni plemenit za kmeta prez prošćenja dvora. Od ke riči ako suprotiv učini, imaju platiti knezu vola 1, a toliko onomu, za koga bude odtvetnik volia¹¹⁶ 8 libar.

Čl. 55. Iošće:¹¹⁷ vsi zavezi, ke bi knez od sebe¹¹⁸ položil ili prie učinil općinskim i navlašćnim zakonom budite nega i nemu da imaju priti.

Čl. 56. Iošće: ako bi ki učinil silu ženi koi jebući ili bi hotil jebati ima knezu platit libar 50, a toi ženi tolíkoe, ako se ne bude mogal napraviti š nu po niki zakon.

Vola ako od rečene sili nima svedoki: verovana e; nišće mane ima priseći položivši ruku zverhu knjig tičue samo 25 od rečene sile zvrhu onoga, od koga se bude tužiti.

Ke porotnike ta žena naidi kako bole vi. Ako porotniki nima vola ih toliko ne more imiti, ta žena priseći e držana za onih ki joj mankaju.

Priseguć ubo š nu ali ona sama po prvom tratě¹¹⁹ imaju taknuti ruku i reći v tu rotu. I vsi ne porotnici imaju biti žene. I ka se onde rota, da ne odgovornik ima odgovoriti: „Da, s onu rotu prisegu“. A ona ima priseći, kako je zgora rečeno.

I ako ta ista žena ili niki od ne porotnikov umankal bi ča e zgora rečeno: on suprotiv¹²⁰ komu govori budi odrišen od toga griha više rečenoga.

Čl. 57. Ošće: niedno više općinsko ili navlašćno¹²¹ v gradu ili indi, ne mozi biti od niednih del, ke bi pristojale k općini, ako ne bude onde knezova č(lovi)ka;¹²² i ako ka dela suprot učine, zgulblaju vse svoje blago i budi knezu zgora rečenomu.

Čl. 58. Iošće: vsaki pop, ki ima crikav v gradu, dužan je vsaki dan služiti mašu i sveti drugi officii, neveće, ako bi bil impačan dostoinim impačom.

Ako suprotiv učini zgulbla l vola; i budi pol knezu, a drugi pol općini onoga grada v kom se to učini.

Čl. 59. Iošće: ako bi se ka žena našla tvarnica ter bi se mogla skazati svedočastvom verovanim: za prvo lostani¹²³ knezu libar 100 vola se sažgi, ako bi se ne imelo od česa platiti.

A od sada naprid ako bi učinila g(ospo)d(i)n¹²⁴ knez ju kaštigai po nega voli.

I takoi v toi istoj peni ako se ki muž naide v tom grihu, da se kaštigai.¹²⁵

Čl. 60. Iošće: ako bi ki otel pokazati nikoga od nikoga zla tvorenja pred dvorom vola od nikoga inoga banda ili nike ine riči: ima t(a)ko¹²⁶ reći dvoru: „Ja tebi pokažuju

takova od takove riči“, ili: „T(e)bě¹²⁷ dim, da takov e učinil takovu rič“. Ni drugoga ukazanja vola pokazanja, ne vridno.

I ako bi niki pokazal nikoga dvoru, a ne mogal ukazati ga: ostani dvoru onu penu, ku bi ostal on, ki bi ostačen bil, i ostačeni budi prost.

Čl. 61. Iošće: ličba est verovana i more biti pred g(ospo)d(i)nom¹²⁸ knezom i pred vsakim nega oficialom i pred satnikom i takoe pred nega ženu, ako bi satnik onde ne bil.

Čl. 62. Iošće: ako bi ki položil v kuću ogan, ili v hram vola v ničji osik: za požgane za prvo ostani v osud dvoru 100 libar, ter škodu platiti onomu, komu (j)u¹²⁹ učini, vola budi osuen na život, ako nima odkud platiti. I ako to veće učini, osudi se na život i na smert.

Ako bude ondee požgano od nikoga č(lov)ika¹³⁰ vola od nikih ljudi, a on zlotvorac ne bi se mogal jeti: plati se vražba za vsako ono požganje, kako zgora od vražbi est izrečeno.

Čl. 63. Iošće: nigdore ne mozi prositi duga učinena za dvor zvrhu stoeći¹³¹ vola niednoga dvorskoga oficiala od sele napravid, ako ga ne pita meju izšastjem s stoga¹³² oficia meju letom.

Čl. 64. Ošće: ako ki pokaže kerv, ka mu e učinena za zlu volu: ona kerv mu e verovana. Ništar mane ima s rotu potvrđiti, ako nisu onde svedoci.

Čl. 65. Ošće: pristavi i pozovnici esu verovani, ako se krivi ne naidu.

Čl. 66. Iošće: vani iz grada pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa, to est vsaki od nih, esu v(e)rovani¹³³ za svidoki, tako v rubani tako v silah i va inom drugom zlu stvorenju.

Čl. 67. Iošće: otac sinu, sin otcu i hći (otcu)¹³⁴ mogu biti svedoci, a brat sestri i sestra (sestri)¹³⁵, ako stoe vsak po sebi i razdileni esu meju sobom.

Čl. 68. Iošće: od uboistva, ako nisu svedoci, osvaeni od nega ima se očistiti samo ō deset naiduć svojih porotniki kako naibole vi i more.

Ako (po)rotniki¹³⁶ nima, prisezi on sam toliko krat vola za onih, ki mu mankaaju.

*H ne pshed
nisar
prozi.*
1511

Čl. 69. Ošće: ako bi ki rotu imel s kim: more mu *ju* dobro prostiti, ako oće: ka rota bi bila za malu rič, kada budu na kup na nom mestu običainom, kadi se rote čine.

I prost budi onde ugotovan za toliko¹³⁷ za koliko ostane priseći. Nišće mane onde ima biti dvorski č(lov)ik. Da vse ine porotnike more pustiti prez niedne cine.

6
Čl. 70. Iošće: ako se ki naide predavac g(ospo)d(i)n¹³⁸ kneza naturalaskoga, ta isti g(ospo)d(i)n¹³⁸ knez imij punu oblast zverhu nega i zvrhu negova blaga za učiniti maščene zvrhu nega¹³⁹ na svoju volu.

Čl. 71. Iošće: ako razboinika zvrhu moe škodi naidu v noći, to est mne škodu čineć, ter nega živa ne mogu čiti vola da ga ne znam, da bim vidil od česa se tužiti, a nega ubiju: u niednoi riči nimam se osuditi, ni suprotiv nemozi nigdore mne poiti vola priti.

Čl. 72. Iošće: niedan posal ni verovan koliko na pravdi, ne buduć roćen, shranenoi ako est poslan¹⁴⁰ od dvora, komu poslu se govori hervatski arsal.

Čl. 73. Iošće: pozovnici imaju biti roćeni . . . . .¹⁴¹ i takoe kmeti imaju se pozivati od vsakoga pred dvorom pred rotnika.

Čl. 74. Iošće: kriveci peni i (bandi)¹⁴² ako inu ričju nimaju čim platiti više rečenih peni i bandi¹⁴³ g(ospo)d(i)n¹⁴⁴ knez nad nih životi more učiniti volu svo(j)n¹⁴⁵ ča bude nemu drago.

Čl. 75. Iošće: od vsih bandi, zagovori i raćeni g(ospo)d(i)n¹⁴⁶ knez ima pravdu i punu oblast tako zverhu plemenitih tako zvrhu ljudi erikvenih i zvrhu kmeti i zvrhu vsih inih ljudi, kako se zgora udři.

Iošće: ki ubo zakoni zverhu¹⁴⁷ pisani i vsi zgora rećeni i sabrani po rećenih općinah vinodolskih rekli su i potvrdili su potverdeći i pokažući¹⁴⁸ stare i iskušene zakone vinodolske i v nih su vsagda živili i nih dedi i nih otei i vsi nih prvi.

Iošće: na vspomenenje ke riči,¹⁴⁹ ka ima priti i općinskoga svjedetelstva ta ista općina vinodolska to sada pismo zapovidali su učiniti i edino taka(i)še¹⁵⁰ shraniti va vsakom gradu.

7
Bi načineno v Novom Gradu na sali knezi zgora imenovanih, leta, miseca, dne, indicione rećene.

Dodatak.

Iošće: ako pravda zgodi se v dvori ali pred dvorom, nikomu se podvigne od kih ludi kih godi od koga iminja, to est¹⁵¹ od vinograda vola od zemle. vola od kuće ili od verta vola od koga godi pošišiona, a on reče, da e kupil on pošišion od nikoga č(lovi)ka,¹⁵² koga ima onde imenovati, vola reče da mu e dan ta pošišion vola darovan vola založen vola za dušu sueno, i ima od toga svedoke onde žive, ke zakon potribue: esu nemu ti svedoci verovani. Ako li nima živih svedoki na to, ter pokaže mrtvimi svedoki govoreć onim živućim, da e to bilo pred onimi svedoki to est¹⁵³ učineno: oni svedoki esu verovani, da nišće mane ima priseći po zakonu grada pred onimi svedoki: „To est¹⁵³ bilo kako e zgora rečeno.“

I od te pravde nima se veće naprid brižiti, na pače pošišion ta slobodno i mirno uživai tere drži.

Konac.

Bilješke k Vinodolskom zakonu prema rukopisu.

¹ Tekst našeg spomenika priopćen je ovdje prema ovim načelima:

Iako sačuvani nam rukopis nije original, nego kasniji prijepis, ipak nam je bilo glavnim načelom, da se što više prislonimo uz njegov tekst, a da ne preduzimamo nikakovih promjena, gdje se može razboritom interpretacijom doći do jezično i juristički osnovana smisla.

Držeći se toga načela pošlo nam je za rukom da uspostavimo na više mjesta rukopisni tekst, gdje su predašnji izdavači mislili, da je potrebno učiniti neke nadopune ili ispravke. Ova smo mjesta u bilješkama naznačili.

Nijesmo, držim, dužni navoditi razloge, što smo transkripciju proveli latinskim pismom, a ne kako se kod nas bilo uobičajilo ćirilskim, a to zato što, nasuprot, ne vidimo nikakove potrebe, da slijedimo taj običaj kad se latinskim pismenima može vjeto predati tekst glagolskih rukopisa.

Transkripcija provedena je ovako:

Glagolski „jet“ prepisan je, ako mu je glasovna vrijednost „je“, sa ě; no ako mu je glasovna vrijednost „ja“ onda sa ja.

Glagolski „ju“ transkribiran je sa ju za razliku, kad je „ju“ sastavljeno od „j“ i „u“.

Glagolsko „šta“ transkribirano je sa „č“, u onim pak riječima gdje ono ima glasovnu vrijednost „šč“ prepisano je sa šć. Sa šć transkribirano je ono u rječma, u kojima mu je glasovna vrijednost „št“.

Ako se „e“ (3. lice prezenta od „biti“) nalazi među dvjema točkama, transkribirali smo ga sa „est“ za razliku od „e“, koje se ne nalazi među točkama; na ove smo primjere uputili u napomeni. Brojeve označene glagolskim pismenima transkribirali smo arapskim brojkama. U napomenama je svagda rečeno s kojeg je razloga u tekstu što metnuto u zagrade: ili je što griješkom izostavljeno, pa je valjalo nešto dometnuti, da se dobije smisao; ili je rukopis oštećen, pa je nepotpuno mjesto trebalo ispuniti onim, što je vjerojatno ispalo; ili je kratica, koja je kao takova u rukopisu označena, u tekstu razdriješena. Kratice smo dakle

² U rkpsu sa znakom za kraćenje.

³ U rkpsu sa znakom za kraćenje.

⁴ Od prvog izdavača Vinodolskog zakona Antuna Mažuranića čitalo se datiranje ovako: Let gospodnih 1280., 8. indicio, pravo dan 6. miseca jenvara. Prema ovom se čitanju držalo, da je Vinodolski zakon sačinjen g. 1280. sve dok nije Jagić u Archiv für slav. Philologie IV. p. 78.—88. obrazložio, i dokazao, da je ispravna g. 1288.

Do svoje lekcije došao je Mažuranić po tom, što iza glagolskih slova črv (= 1000), slovo (= 200), i on (= 80) slijedi znak /, pa onda glagolsko zielo (= 8), na što se nadovezuje: indicio pravo dan 6. miseca jenvara. Pita se dakle, ima li se ono 8 unatoč gore pomenutomu znaku spojiti s godinom, tako da bi izašao broj 1288., a s indikcijom da se ima vezati ono „pravo“ (čitano kao prvo), što slijedi; ili se ono 8 ima spojiti s indikcijom, tako da izlazi g. 1280. i 8. indicio, a ono „pravo“ dakle znači nešto drugo. Jagić se odlučio za g. 1288. iz ovih dobrih razloga. Da brojku 8 valja dodati godini, a ne indikciji razbira se već odatle, što u drugim spomenicima broj slijedi uvijek i beziznimno iza oznake „indikcija“, a nikad oznaka „indikcija“ ne slijedi iza broja, dakle primjerice: indikcion 8, a nikada 8. indikcion. Prema tome valja da i u našem primjeru tražimo broj, koji pripada indikciji, iza oznake „indikcija“ dakle u riječi „pravo“, koju treba čitati „prvo“.

Na g. 1288. upućuje nas i datiranje po godini kraljevanja Ladislava Kumanca, koja je naznačena u rukopisu sa „6 na desete“. Toj se naznaci mora vjerovati, jer je brojka ispisana djelomično slovima, pa je zabuna ili griješka nevjerovatna, a isto se tako ne može držati, da sastavljači našeg pravnog spomenika ne bi bili znali godinu vladanja svoga vladara. Kako je Vladislav Kumanac stupio na prijesto g. 1272., šestnaesta godina vladanja njegova pada u g. 1288. Pisac onoga primjerka trsatskoga statuta, što se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije, veli u uvodu, da „statut ili zakon tršaški i svega Vinodola bi učinjen i narejen leta 1288. na 1. jenvara u Novomgradu“.

Imamo dalje zapis koji se nalazi na jednoj od posljednjih strana našeg rukopisa, a koji glasi: „Leta tisuće petsto devedeset sedmo najde se da je ta statut star dosada let 308.“. Pisac ovoga zapisa nije htio da uzme u svoj račun g. 1597., koja je još tekla, nego je računao od navršene g. 1596., pa ako od ove odbijemo 308. dobivamo opet g. 1288.

Svi ovi razlozi bjelodano pokazuju, da je zaista g. 1288. sastavljen Vinodolski zakon, pa je taj ispravak V. Jagića općeno prihvaćen.

U novije se vrijeme opet vratio na g. 1280. Rudolf Strohal u izdanju zakona Vinodolskoga u Mjesečniku pravnčkog društva br. 3., 4., 5. g. 1912. (godište 38.), a da za to nije naveo nikakvih razloga, osim same lekcije na početku datiranja, a niti se osvrnuo niti je obeskrijepio razloge navedene po Jagiću. Cf. M. Kostrenčić: Primjedbe k R. Strohalovom Zakonu Vinodolskom. Mjesečnik g. 1912. str. 990. i dalje, te Mjesečnik 1912. II str. 195.

⁵ Rkps ima „pravo“. Prepuštajući konačno rješenje toga pitanja pozvanima ipak ću spomenuti, da mi se s obzirom na neke primjere iz drugih naših spomenika čini, da je naš pisac mogao ono „r“-sonans u „prvo“ predati nam sa „ra“. Tako pišu „krestitelj“ mj. „krtitelj“ (Šurmin: Acta no. 122. p. 207.) ili „tre“ mj. „ter“ odnosno „tr“.

⁶ „e“ u zagradi ne vidi se, jer je rkps na tom mjestu oštećen.

⁷ Rkps ima „dole“. U „dovole“ ispravljaju Jagić i Rački.

⁸ Rkps rupom oštećen, pa se vide samo slova „kr“ i gornji dio vertikalne crte od „a“. U „krat“ popunjuju Jagić i Rački prema trsatskom prijepisu.

⁹ U rkpsu radi bušotine ima samo „starii . . . kušenih“. Popunjeno prema trsatskom prijepisu.

¹⁰ Ovo probušeno mjesto popunjuje Jagić sa „vsi“ prema trsatskom prijepisu. Rački je nasuprot, držeći da je prostor probušenog mjesta tolik, da je još jedna riječ imala slijediti, umetnuo „vsi na kup. Mjerenjem slova lako se može ustanoviti, da se Rački prevario, jer „vsi“ baš najbolje ispunjuje tu rupu.

¹¹ Rkps oštećen, pa je popunjeno prema trsatskom prijepisu. Od slova „d“ vidi se samo prvi trag.

¹² Rkps oštećen, pa je popunjeno prema trsatskom prijepisu.

R Strohal o. c. Mjesečnik 1912. p. 883., jer mu se umetak „sag“ čini prekratkim, hoće da tu rupu ispuni sa „idiše“, tako te čita „ke nih prvi vidiše, da su shraneni“. No mjerenjem slova može se lako konstatirati, da je umetak „idiše“ predug, te ne može da stane u onaj prostor. V. Kostrenčić: Mjesečnik g. 1912. I. str. 991.

¹³ U našem rukopisu, koji je na ovom mjestu oštećen, vidi se ovdje samo „... neni“ i pred tim gornji luk slova „r“, koji je natkrijljiavao slovo „a“ što bi se prema trsatskom prijepisu moglo popuniti „shraneni“. Ali kako ovaj oblik ovdje ne odgovara smislu, ispravlja već Jagić u „shranili“.

¹⁴ Rkps oštećen, pa se vidi samo „vs“.

¹⁵ U rkpsu ove riječi nema radi bušotine, a dodata je prema trsatskom prijepisu.

¹⁶ Što je u zagradi toga nema u rkpsu radi rupe, a popunjeno je prema trsatskom prijepisu.

¹⁷ U rkpsu vidi se samo „oga“, jer je oštećeno mjesto.

¹⁸ U rkpsu oštećeno mjesto, pa se „a“ ne vidi, a od „r“ vidi se samo gornji luk.

¹⁹ R. Strohal o. c. čita ovu riječ griješkom „ternim“, pregledav da zavoj spada jednome „b“ u gornjem retku. V. Kostrenčić: Mjesečnik 1912. I. str. 991.

²⁰ Omaškom pisara stoji „dětce“, dok kasnije kad se to mjesto ponavlja, piše „dica“.

²¹ Na ovom mjestu piše „Črna“, a kasnije „Črna“.

²² Iza „rečenih“ slijedi griješkom pisara još jednom, uz neke zanimljive i po pisarev posao značajne varijante, ovaj stavak: „tako od sada naprid mogu se uleći bluenja (prije bluenja) te ričt i nih dica (prije dētece) vrime ko pride da nimaju primisaljē (dotično primisaljā) tih zakonih. Ki ubo buduć zbrani (prije izbrani) na to, od tih istih ludi vinodolskih. Z Novoga Grada: Črna (prije Črna) dvornik vsega Vinodola i od knezi zgorē rečenih“, gdje se onda dalje nastavlja: Petar plovān i. t. d.

²³ Prvo slovo ovog imena čitali su Jagić i Rački kao jat. Josef Vajs, koji se mnogo bavio glagolskim našim spomenicima, svratio mi je pažnju, kad smo jednoć u Pragu čitali naš zakon i kolacionirali ga prema faksimilu Evreinove, da bi se to slovo imalo čitati kao R. I zaista to je slovo formirano kao obično „r“, kome je prva crta podvostručena, što je opet znak velikog pismena.

²⁴ Strohal o. c. čita griješkom „Nedat“.

²⁵ Strohal o. c. griješkom „Grubeša“.

²⁶ Prvo „a“ umetnuto nad linijom.

²⁷ Držim, da je na ovom mjestu nešto izostavljeno. V. napomenu u poglavlju „Vinodolski zakon na današnjem jeziku“.

²⁸ U rkpsu skraćeno, kako je zagradama označeno.

²⁹ „e“ među dvije tačke.

³⁰ Skraćeno, kako je zagradama označeno.

³¹ Nepomnjom pisara glasi ovo mjesto u rkpsu ovako: „I nisu mu držani van ponesti niednu drugu službu nisu mu držani činiti gore rečeni popi“ Pisar je ovamo umiješao nešto od onoga, što stoji pred tim. Jagić i Rački isto kao gore u tekstu.

³² Skraćeno, kako je zagradama označeno.

³³ Trsatski prijepis ima: „po gisdi“, t. j. „po jizdi“.

³⁴ Isto kao u napomeni 28.

³⁵ Rkps ima „zgorca“.

³⁶ Tako popunjuje krnji tekst Rački.

He
La

11
x na
Čr

af. p. 137

³⁷ Ovdje domeću Jagić i Rački još „i škodu duplu“. Ja to činim u slijedećem članku iz razloga navedenih u napomeni u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku.

³⁸ V. predašnju bilješku.

³⁹ Skraćeno kako je označeno.

⁴⁰ U rkpisu kraćeno per suspensionem, kako je zagradama označeno. Znak za skraćenje jest dvotočje. Na ovu me kraticu upozorio prof. Ivšić.

⁴¹ Rkps ima „dabbi“.

⁴² Rkps ima „budu“. U „budi“ ispravlja već Jagić.

⁴³ U rkpisu „vzeta i“. U „vzetia“ ispravlja već Jagić.

⁴⁴ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁴⁵ Umetnuo već Jagić.

⁴⁶ Rkps ima na svršetku jednog retka „gos“ koje je precrtano, a na početku slijedećeg retka ispisano je onda „gospodi“. Iz razloga navedenih u napomeni 47. u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku držimo da bi slijed riječi morao biti: „Onoga zaveza pol gre općini onoga grada, gdi bude to učineno, a pol gospodi“.

⁴⁷ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁴⁸ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁴⁹ „e“ među dvije tačke.

⁵⁰ „e“ među dvije tačke.

⁵¹ Iza „est“ slijedi dvotočje.

⁵² Oštećeno mjesto, pa se ne vidi, što je u zagradi.

⁵³ Izlizano mjesto, pa se vidi samo „p . . d“, ali i tragovi pismena „r“ i „e“.

⁵⁴ Zanimljiva ligatura prvoga „o“ sa „k“, koje prolazi duž slovo „o“.

⁵⁵ Po našem je mišljenju pisar ovdje izostavio nešto više, možda čitav redak. Analogno ustanovi 13. i 14. Trsatskog statuta (Monumenta hist.-iuridica Slavorum meridionalium sv. IV. moglo bi se možda popuniti ovako: Nišće manie ima platit pudar X libar, ako krivca ne pokaže vola etc. Bez ove konjekture, koju Jagić i Rački ne čine, ne možemo protumačiti ovo mjesto. Cf. napomenu 57. u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku.

⁵⁶ „lu“ je u rukopisu ispalo, a da znaka za kontrakciju nema.

⁵⁷ „e“ među dvije tačke.

⁵⁸ Rkps ima „prikazati“. U „pokazati“ ispravlja već Jagić.

⁵⁹ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁶⁰ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁶¹ U rkpisu su slova „s“ i „v“ slivena, što je sklonilo Jagića, da nagada nije li to ligatura „stv“. Ipak u rkpisu ne nalazimo nikakvog znaka za slovo „t“.

⁶² Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁶³ Griješkom pisara rkpisu „i“, koja je zamjena radi sličnosti slova „š“ i „i“ u glagolici razumljiva.

⁶⁴ T. j. ne obsuje. Rkps. ima „nebosujuee“.

⁶⁵ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁶⁶ Ovo „ili sini“ ispnštaju Jagić i Rački neopravdano. V. ovaj članak u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku, te poglavlje o nasljednom pravu. Cf. Mažuranić: Hrv. pravnopovijesni rječnik pod „areditati“.

⁶⁷ „e“ među dvije tačke.

⁶⁸ Skraćeno kako je zagradama naznačeno.

⁶⁹ Jagić ispravlja u „kneže“.

⁷⁰ Skraćeno kako je u zagradama označeno

⁷¹ Jagić, a po njemu i Rački ispravljaju rukopis u: „ako se ne more ukazati“. V. napomene kod ovog članka u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku.

⁷² Rkps ima „dadbi“.

⁷³ U rkpisu „već“. U „veći“ ispravlja već Jagić.

⁷⁴ Umeće već A. Mažuranić:

⁷⁵ Jagić ispravlja u „osvén“.

⁷⁶ Rkps ima „gda“. U „gdi“ ispravlja već Jagić.

⁷⁷ Rkps ima samo „i“. U „ni“ popunjuje već Jagić.

⁷⁸ Rkps „nieedan“.

⁷⁹ Opažam, da ova riječ nije posve jasno u rkpisu ispisana. Nejasan je „b“.

⁸⁰ Skraćeno kako je u zagradama naznačeno. Znak je skraćanja dvotočje.

⁸¹ Skraćeno kako je u zagradama označeno. Znak skraćanja jest dvotočje iza riječi.

⁸² Rkps ima „krdenče“.

⁸³ Rkps ima „kvadrni“.

⁸⁴ Rkps ima „već“. U „veće“ ispravlja već Jagić.

⁸⁵ Rkps ima „shranenu“. U „shraneno“ ispravlja već Jagić.

⁸⁶ Skraćeno kako je zagradama označeno.

⁸⁷ U rkpisu su ove dvije riječi premetnute t. j. „znaiti za“. Poredao ih je kako treba već Jagić.

⁸⁸ Iza „vsaku“ umeće Jagić, a po njemu i Rački: „veliku, a za vsaku“, koji dodatak ne držim opravdanim. V. napomenu u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku.

⁸⁹ Jagić, a po njemu i Rački imaju griješkom „učestnoga“. Cf. „očestje“ u Poljičkom statutu.

⁹⁰ Domeće već Jagić.

⁹¹ „e“ među dvije točke.

⁹² Jagić, a po njemu Rački imaju „tako jesu pripušćeni.“ V. Mažuranić: Hrv. pravno-povijesni rječnik pod „formula“ citat br. 9.

⁹³ Jagić, a po njemu i Rački, ispravljaju u „nij“,

⁹⁴ Skraćeno kako je u zagradama označeno. Znak skraćanja jest dvotočje iza riječi.

⁹⁵ Skraćeno kako je u zagradama označeno. Znak skraćanja je dvotočje iza riječi. Na ovu me kraticu upozorio prof. Ivšić.

⁹⁷ Jagić, a po njemu i Rački ispravljaju „na veće“.

⁹⁷ Skraćeno kako je u rkpisu označeno. Znak je skraćanja dvotočje iza riječi. Na ovu me je kraticu upozorio prof. Ivšić.

⁹⁸ U rkpisu prolazi pismenom „d“, koje znači 5, još pismo „k“, koje znači 40. No bjelodano je to griješka pisara. Kako u tekstu isto tako i Jagić i Rački.

⁹⁹ Rkps ima „ćie“.

¹⁰⁰ Nadopunjuje već Jagić.

¹⁰¹ Rkps ima „zvoga“.

¹⁰² Bit će vjerojatno griješka pisara, a ima biti „8“, kao u člancima 47. i 51. U tom smislu već Jagić.

¹⁰³ Jagić ispravlja kontrukcije ispravlja u „strana“

¹⁰⁴ Rukopis „imela“. U „imela“ ispravlja već Jagić.

¹⁰⁵ Skraćeno kako je zagradama označeno. U znak kontrakcije riječ je među dvije točke. Na ovu me je kraticu upozorio prof. Ivšić.

¹⁰⁶ Rkps „naprad“.

- ¹⁰⁷ Skraćeno kako je zagradama označeno.
- ¹⁰⁸ Rkps ima „i i ima“.
- ¹⁰⁹ Već je Antun Mažuranić iza „naprid“ umetnuo „poiti“: za njim su se povelili Jagić i Rački.
- ¹¹⁰ Rkps ima „ni“. U „nika“ ispravlja već Mažuranić.
- ¹¹¹ „la“ od „vola“ je ispisan nad retkom.
- ¹¹² Rkps ima „imozi“.
- ¹¹³ Umetnuto radi boljeg razumijevanja. Jagić ispravlja ovako: „ni od njih niednomu“.
- ¹¹⁴ Jagić, a prema njemu i Rački ispravljaju ovako: ni edan odvetnik od najveće „pre“.
- ¹¹⁵ U rkpsu pre., znak skraćanja za „pravde“. Na ovu me je kraticu upozorio prof. Ivšić.
- ¹¹⁶ Za razliku od „vola“ u smislu „govedo“, piše ovdje pisar „volia“.
- ¹¹⁷ Rkps ima „I ošči“.
- ¹¹⁸ Rkps ima „od sebe“. Radi opreke, koja slijedi „ili prije učinil“ ispravlja Jagić, a po njemu i Rački u „od sele“.
- ¹¹⁹ Rkps ima „tretč“. Ispravlja već Jagić.
- ¹²⁰ Rkps ima „suprotivnik“. Ispravlja već Jagić.
- ¹²¹ U rukopisu „navlačno“.
- ¹²² Skraćeno kako je u zagradama označeno.
- ¹²³ Rkps ima „ostaneni“, a to će biti griješka pisara. Cf. čl. 62. Vin. zak. „za prvo ostani“. Jagić, a po njemu i Rački ostavljaju „ostaneni“, te Jagić prevodi „prestuplenie“.
- ¹²⁴ Skraćeno kako je zagradama označeno.
- ¹²⁵ U rukopisu glasi ova stavka: I takoi v toi istoji peni ako se ki muž naide, da se kaštigai v tom grihu. U prirodniiji slijed mećemo prema Mažuranić: Hrv. pravno-povijesni rječnik pod „bajanje“.
- ¹²⁶ Rkps ima „tko“, bez znaka skraćanja.
- ¹²⁷ Rkps ima „tbč“, sa znakom skraćanja (crta nad „tb“).
- ¹²⁸ Skraćeno kako je zagradama označeno.
- ¹²⁹ Rkps ima „u“.
- ¹³⁰ Skraćeno kako je zagradama označeno.
- ¹³¹ Jagić, a po njemu i Rački umeću iza „stojeći“ još „podknežina“. V. ovo mjesto u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku i napomenu ondje.
- ¹³² Jagić i Rački ispravljaju „s toga“ u „istoga“. Nad „st.“ nalazi se znak kratice, kao da bi se imalo čitati „svetoga“. Bit će griješka pisara.
- ¹³³ Što je u zagradi, toga u rukopisu nema, a nema ni znaka skraćanja.
- ¹³⁴ Umetnuto radi boljeg razumijevanja. Jagić, a po njemu i Rački, umeću „oću ne“.
- ¹³⁵ Umetnuto radi boljeg razumijevanja. Jagić, a po njemu i Rački umeću iza „sestra“ „bratu mogu biti svedoci“. V. ovaj članak u poglavlju Vinodolski zakon na današnjem jeziku a osim toga i poglavlje o procesu.
- ¹³⁶ Rkps ima „rotniki“. Očevidna zabuna pisara mjesto „porotniki“. Ispravlja već Jagić.
- ¹³⁷ Posljednje slovo „o“ prolazi kroz predašnje „k“.
- ¹³⁸ Skraćeno kako je zagradama označeno.
- ¹³⁹ Iza „nega“ slijedi u rukopisu „blaga z“, ali je precrtano, pa je „n“ od „na“ napisano preko onog „z“.

¹⁴¹ Držim, da je nešto izostavljeno, ali ne znam, kako bi se imalo popuniti.

¹⁴² Popunjuje već Jagić, prema onomu, što slijedi.

¹⁴³ Iza „bandi“ slijedi opet u rukopisu „nimaju čim platit“.

¹⁴⁴ Skraćeno kako je zagradama označeno.

¹⁴⁵ Rukopis „svou“ bez znaka skraćenja.

¹⁴⁶ Skraćeno kako je zagradama označeno.

¹⁴⁷ Rkps „zverru“.

¹⁴⁸ U rukopisu opet slijedi „potverđili su“.

¹⁴⁹ Slovo „č“ ispravljeno je iz slova „r“ što ga je pisar griješkom isprva bio napisao.

¹⁵⁰ Rkps „takaše“.

¹⁵¹ „e“ među dvije točke.

¹⁵² Skraćeno kako je u zagradama označeno.

¹⁵³ „e“ među dvije točke.

III. Tekst Vinodolskoga zakona u današnjem jeziku.

U ime božje. Amen. Ljeta gospodnjeg tisuću dvijestoosamdeset i osmog, indikcije prve, šesti dan mjeseca januara.

U vrijeme kralja Ladislava, preslavnoga kralja ugarskoga, godine šestnaeste njegova kraljevanja, u vrijeme pak velikih muževa gospode Fridrika, Ivana, Leonarda, Dujma, Bartola i Vida, krčkih, vinodolskih i modruških knezova.

Budući da su često vidjeli ljude, koji čuvaju¹ svoje stare i prokušane zakone, zato dakle i svaki pojedince i svi zajedno² ljudi vinodolski želeći sačuvati u cijelosti one stare dobre zakone, što su ih njihovi predi čuvali neuredene — sabraše se svi u skupštinu,³ i crkvene i svjetovne⁴ osobe, te nakon što su se valjano posavjetovali⁵ u Novom Gradu pred obrazom gore pomenutoga kneza Leonarda budu izabrani od svakoga grada vinodolskoga ali ne samo stari, nego⁶ i takovi, za koje se znalo, da se bolje sjećahu zakona svojih otaca, te onoga, što su slušali od svojih djedova: i njima narediše i naložiše točno određenim načinom⁷: da popišu⁸ sve dobre, stare, prokušane zakone u Vinodolu, kojih bi se mogli sjetiti ili za koje su čuli od svojih otaca i djedova gore rečenih, tako da od sada unaprijed prestanu⁹ bludnje u tim stvarima, te da njihova djeca ne sumnjaju¹⁰ o tim zakonima.

A od tih ljudi vinodolskih bili su izabrani ovi:

iz Novoga Grada: Črna, dvornik cijeloga Vinodola i gore pomenutih knezova, Petar plovani i Vlkona Pribohna, satnik; Ranae Saražin, Bogdan Vlčinić;

- iz Ledenicâ: Ratko prvad¹¹ i Radoslav, popovi, Dobroša, satnik;
- iz Bribira: Dragoslav arhiprvad¹¹ i Bogdan pop, Zlonomer satnik, Jurislav Građenić;
- iz Grižanâ: Ljuban i Petar popovi, Domjan satnik, Dunat i Dragoljub i Vidomir Vlčić;
- iz Drivenika: Dragoljub satnik i Mikula Dragoljub i Pribinig;
- iz Hreljina: Raden plovani i Ivanac satnik, Živina sudac i Kliman Nedal;
- iz Bakra: Krstiha plovani i Grubina pop, Ivan satnik, Derga Vlčina i Nedrag;
- iz Trsata: Vazmina plovani i Nedrag satnik, Dominik sudac i Vieka;
- iz Grobnika: Kirin plovani i Slavan satnik i Domjan Kinović, Paval i Slavina Vukodružić.¹²

I ovi svi navedeni, sabrani u skupštinu, zajedničkom voljom, jedinim pristankom i odredbom primljenom¹³ od cijele općine vinodolske (sastavili su zakone)¹⁴ dolje pisane ili koje su slušali od svojih starijih.

- Čl. 1. Prvo, ako se imade krstiti (posvetiti) koja od općinskih crkvi u Vinodolu, a krstio (posvećivao) ih bude onaj gospodin biskup, u kojega se biskupiji nalazi rečena crkva, nema dobiti za rečeno krštenje (posvećenje) više od 40 soldina mletačkih vrneza¹⁵ te jedan objed i jednu večeru, a to naročito od onih, koji tu crkvu daju krstiti (posvetiti). Žakan¹⁶ pak, koji za biskupom stoji u toj istoj crkvi — zove se hrvatski malik,¹⁷ a vlaški macarol¹⁷ — nema za to krštenje (posvećenje) dobiti više od 15 bolanča¹⁸ mletačkih vrneza.
- Čl. 2. Crkvama, opatijama ili samostanima općinskim rečenima gospodin biskup ne može ništa naložiti niti od njih što uzeti niti im što zapovijedati, osim onoga što bi mu htjeli dati dobre volje kaštaldi¹⁹ ovih crkvi.
- Čl. 3. Popovima rečene općine isti taj biskup ne može ništa zapovijedati niti može od njih što uzeti, osim u slučaju, kada on sam pošalje (svoga zamjenika) ili kada sam putuje po kneževini, u svakom gradu, u koji on dotle imaju mu dati popovi toga grada jedan objed i jednu večeru; nemaju mu ipak ponijeti taj objed i tu večeru izvan granica onoga grada.

I rečeni popovi i žakni nijesu mu dužni nijednu drugu službu činiti, osim ako bi koji pao u kakvu krivicu²⁰ ili sagrešenje, za koje ima da plati kaznu, može taj biskup od prestupnika²¹ uzeti 40 soldina mletačkih kao globu. Veća mu globa od tih popova i žakana nema pripasti.

Čl. 4. Kada putuje gospodin biskup, ima on putovati sa sedam jahaćih konja,²² a osmo ima biti valičnik²³ (konj za prtljagu).

Čl. 5. Kada bi gospodin knez vinodolski ili rečeni biskup putovao po vinodolskoj kneževini, mogu u svakom gradu, u koji bi koji od njih došao, dati oduzeti i sebi dati dovesti po satniku²⁴ dotičnog grada za prehranu svoju i svoje družine²⁵ od ma kojih volova i brava, koji se mogu najbliže naći, tako od blaga kmetskoga, tako od (blaga) plemenitih ljudi, kako od popova, tako od sviju drugih ljudi.²⁶

No ipak treba za iste (t. j. volove i brave) da plati gospodin knez onda, kada ih dađe po svojim permanima²⁷ oduzeti za se i za svoju obitelj i za sav svoj dvor od najbližega blaga te iste općine, koje pripada ma kome gore pomenutomu.²⁸

Čl. 6. Još: ako tko učini razbojstvo²⁹ na putu ili gdje drugdje, neka plati knezu pedeset libara.³⁰

Čl. 7. Još: ako bi tko noću provalio u kuću³¹ u gradu ili ako bi tko u njoj štogod ukrao, a netko bi klicao „pomagajte“ platiti ima (zlotvorac) knezu pedeset libara (i naknaditi dvostruku štetu).³² Onima pak, koji vape „pomagajte“, vjeruje se, ako pod prisegom izjave, da su toga zlotvorca poznali.

Ako pak ondje nije klicano, ima platiti samo četrdeset soldina, te štetu (oštećeniku), kako je više izrečeno.

Učini li to zlodjelo danju, nema platiti više od četrdeset soldina, ako se može dokazati po vjerodostojnu svjedoku.

Čl. 8. Ako je tko noću ukrao u staji³³ neko živinče ili žito na gumnu ili u ulištu³⁴, t. j. u mjestu gdje se drže pčele, meda, isto tako neka plati knezu pedeset libara, ako je bio klič „pomagaj“.³⁵

A danju 40 soldina. Isto toliko noću, ako kliča nije bilo. I štetu dvostruku, kako je pisano. A klič je vjerodostojan.

Čl. 9. Bude li pred dvorom³⁶ pravda radi nasilja ili radi krađe ma bilo koje stvari, a tužitelj nema protiv kriveca (osum-

njičenoga) svjedočanstva, pa mu se (osumnjičenomu) dosudi prisega: za nasilje ima osumnjičeni (krivac) priseći samo dvadesetpet (t. j. optuženi sa dvadesetčetvoricom porotnika), ako se pak radi o krađi gore pomenutoj samo dvanaest³⁷ (t. j. optuženi s jedanaesticom), ako je tko pretrpio u krađi štetu³⁸ i ako se ondje klicalo „pomagaj“.

- Čl. 10. Za krađu u mošuni,³⁹ za požeg žita, što stoji na polju i za krađu sijena u stogu noću: za ovaj čin ima se odpriseći samo šesti⁴⁰ (optuženi sa još petoricom).

A tat ne može imati odgovornika⁴¹ bez volje dvora.

A onaj, koji treba da prisegne, neka sebi nađe porotnike, kako bolje može,⁴² a ne može li ih naći, neka on sam prisegne toliko puta ili oni (koje je našao) toliko puta imaju priseći.⁴³

- Čl. 11. Počini li tko nasilje u pristaništu vinodolskom ima platiti knezu pedeset libara.

Počini li ondje krađu plaća dvadesetičetiri libre.

Ako nema ondje svjedoka, ima priseći onaj, koji taji, sandvanaesti (t. j. optuženi sa još jedanaesticom.) A tako (ima biti) počini se to bilo noću bilo danju.

- Čl. 12. Još: primi li tko prognanika⁴⁴ ovog kneževstva ili bi mu dao jesti ili piti ili drugu kakovu pomoć ili savjet ima platiti knezu pedeset libara.

- Čl. 13. Još: ako bilo koja bratovština⁴⁵ dijeli zbirštinu među sobom ima dati potpunu desetinu (knezu).⁴⁵

- Čl. 14. Nikakovi zavezi ne mogu se neposredno⁴⁶ među bilo kojim ljudima kneževstva zavezati ili zagovor položiti, općen ili poseban: polovica takova zaveza (t. j. koji se zaveže bez posredovanja kneževa) pripada općini onoga grada, gdje to bude učinjeno, a pola gospodi.⁴⁷

- Čl. 15. Svaki pop ima stražiti⁴⁸ noću u gradu, kao i drugi čovjek.

- Čl. 16. Nijedan žakan ne može primiti svetih redova u kneževstvu bez dozvole kneza i općine grada, gdje živi.⁴⁹

- Čl. 17. Nijedan kmet niti čovjek općinski⁵⁰ ne može poći prebivati u koju crkvu niti opatiju ili u manastir da služi, niti se ondje unajmiti za čuvara⁵¹ bez dopuštenja kneza i općine.

- Čl. 18. Žena dobra i dobra glasa dovedena⁵² kao svjedok, ako nema drugih svjedoka, vjerodostojna je u parnici žene protiv žene, tako za psovanje jezikom, kako za bijenje i ranjenje.⁵³

- Čl. 19. Još: nitko doveden kao svjedok ne smije svjedočiti, ako ga prije ne ispita pristav. Tko to učini plaća knezu četrdeset soldina, a onome za koga se pokaže, da mu njegovo svjedočanstvo škodi, ima platiti⁵⁴ svu štetu koja bi mu tim nastala.
- Čl. 20. Nitko ne može dovesti svoje žene kao svjedoka u svojoj stvari; ni u jednoj stvari (svoga muža) nije vjerodostojna.
- Čl. 21. Još: ako tko pita nekoga pred dvorom na palači: je li tako ili nije? ili ga pita, je li počinio kakovu krivicu: ovaj može, ako je voljan, priznati ili može tajiti.⁵⁵
- Čl. 22. Još: tko dođe pred dvor radi⁵⁶ prijave, ima dovesti svjedoke i dokazati, da tako jest (t. j. tako kako je on prijavio).
- Čl. 23. Pudarija, t. j. straža nad vinogradima i zemljama, gumnima i drugim stvarima, koje (čuvaju) pudari, jest vjerodostojna. No ako se pred njim (pudarom) čini kakova šteta, neka više tada „pomagajte“; ako li i ne oduzme štetočincu kakov znak i tada (je vjerodostojan pudar), ako dokaže po vjerodostojnu svjedoku.
- (No ima taj pudar platiti globu od X libara, ako toga krivca ne prijavi⁵⁷) ili pred dvor ne odnese taj znak, prije nego li bude taj krivac tužen pred dvorom ili ako ne ode s tim krivcem tada pred dvor.
- Čl. 24. Svaki može zvati „pomagajte“, ako vidi, da se čini kakovo zlo, i zato se nema kazniti nikakovom kaznom.
- Čl. 25. Za bijenje, ranjenje i za tučnjavu među kmetovima ne iznosi osuda više od četrdeset soldina, koje ima krivac platiti knezu, a onome, koji bude bijen, dva brava i lijekove.
- A to vrijedi i za satnika, grašćika⁵⁸ i busovića,⁵⁸ koji u ovom potpadaju pod zakon i pravo kmetско, a ne (pod zakon i pravo) kneževskih službenika⁵⁹ i po zakonima kmetским ima im se suditi, i time je njima za povredu dana zadovoljština.
- Čl. 26. Satniku, grašćiku i busoviću ima se vjerovati u stvarima, koje bi se dogodile u vrijeme njihova službovanja i spadale su u djelokrug njihove službe, samo godinu dana nakon izminuća njihove službe.
- Čl. 27. Ako bi koji muž zbacio ženi hovrlicu⁶⁰ ili pokrivaču s glave zlonamjerno, te bi se moglo dokazati trima dobrima muževima ili ženama: ima platiti pedeset libara, ako je toga radi (podignuta) tužba.⁶¹ Od ovih (pedeset libara) ima gospodin

knez dobiti 40 soldina, a ona, kojoj je sramota⁶² učinjena, četrdeset i osam libara.⁶³

Ako zbací žena ženi više rečenu pokrivaču, plaća dvije libre dvoru, a onoj ženi dvije ovce. Nema li ondje dobrih svjedoka, neka prisegne onaj koji taji, i neka bude slobodan (svake krivnje).

Cl. 28. Ako koji muž ili žena što nepristojno ili kakovu psovku⁶⁴ reče kome mužu ili kojoj ženi, te se to može dokazati jednim sposobnim svjedokom, bilo mužem ili ženom, ako ondje nema više svjedoka, ima platiti dvoru dvije libre, a strani, kojoj je rekao, dvije libre.

Cl. 29. Ako bi tko ubio podknežina ili koga slugu od kućne družine gospodina kneza ili permana, a pobjegao bi, da ga se ne bi moglo uhvatiti, neka knez uzme vraždu,⁶⁵ to jest zagovor kakov i kolik bude htio. Od plemena (može uzeti u ime vražde) samo polovicu, jer pleme nema platiti nego polovicu, a zločinac drugu polovicu.⁶⁶

Bude li taj zločinac uhvaćen, ima na njemu taj isti knez ili netko u njegovo ime vršiti kakovu goder odmazdu⁶⁷ hoće, no njegovo (zločinčevo) se pleme nikako ne osuđuje.

Cl. 30. Zasjedne li tko rečenim podknežinima ili službenicima ili permanima, te se to može dokazati sposobnim svjedocima, ima platit knezu pedeset libara.

Ako bi ga tukli ili ranili: za ranu ima se platiti polovica (gore pomenute svote). Ako bi kojemu od njih koji ud odsjekao ili povrijedio⁶⁸ tako da ne bi mogao doći do predašnjeg zdravlja, neka plati globu na kakovu ga knez hoće da osudi.

Cl. 31. Ako bi tko ubio nekog kmeta ili koga od roda kmetskoga, pa ga se ne bi moglo uhvatiti, neka se osudi na kaznu od 100 libara u korist srodnika,⁶⁹ a općini onoga grada, komu ubijeni pripada, libre dvije.⁷⁰

Od ovih sto libara imaju dobiti djeca ubijenoga, ako li ima djece, polovicu, a drugu polovicu njegovi srodnici. Ovu kaznu ima platiti krivac. Pobjegne li, imaju njegovi (zločinčevi) rođaci platiti polovicu osude, a polovicu njegovi nasljednici, ako ih ima. Može li se (krivac) uhvatiti prije nego što se vražba plati ili ako je učinjena naprava (sa rođacima), neka se vrši na njemu (t. j. na zločincu) odmazda, a njegovi rođaci neka budu slobodni.⁷¹

Čl. 32. Kćerima, koje su ostale iza smrti oca ili matere i njihovim (t. j. kćerinim) sinovima ima pripasti nasljedstvo⁷² odnosno ima se ostaviti ostavština oca i matere, koliko su pripravnici da vrše onu službu, koju su bili dužni služiti dvoru njihovi oci i matere.

Isto tako (treba da bude), ako bi (iza smrti oca i matere) ostali sinovi, no umrli bi bez nasljednika.

Čl. 33. Ako bi tko držao nešto ošasna⁷³ t. j. stvar takovu, koja je ničija i koja⁷⁴ ima pripasti dvoru bez posebne zapovijedi ili naloga,⁷⁵ te ako bi se to otkrilo od gospodina kneza ili njegovoga službenika, ima platiti (onaj, koji nepovlasno drži ošasno) za svaku godinu, što bi držao ošasno dobro, sedmerostruki prihod, te globu od 40 soldina za svaku godinu. A ošasno dobro ima doći pod vlast kneževskoga dvora.

Čl. 34. Ako bi tko držao kakovo dobro, neku zemlju ili neki vinograd ili posjed ili vrt, od kojih bi dobara imao gospodin knez dobiti dio dohotka, pa ako ga (taj, koji drži dobra te vrste) ne da, ima platiti globu više rečenu odnosno od „učesnoga“⁷⁶ — koliko se može dokazati tko je to učinio.⁷⁷

Čl. 35. Ako bi tko ukrao neku stvar knezu ili njegovu dvoru ili podknežinu ili kome prije⁷⁸ pomenutomu službeniku ima platiti knezu globu, kako je više rečeno o krađi; onome pak, kome bude ukrao, ima sedmerostruko naknaditi.

Čl. 36. Kmetovi i popovi, što se krađe tiče, neka imaju među sobom isti zakon.⁷⁹ No ako tko ukrade neku stvar kojoj crkvi ili manastiru ili opatiji, ima platiti onu globu, koju ima platiti za (krađu) stvari kneževih ili službenika više rečenih.⁸⁰

Čl. 37. Ni za jednu krađu, koja se izvrši danju, nema biti globa veća od četrdeset soldina, a isto tako i noću, osim ako bi bilo klicano „pomagajte“, te ako bi bilo u gradu⁸¹ — izuzev slučaj gore pomenuti.⁸² A također za svaku krađu bilo danju bilo noću ima krivac platiti četrdeset soldina, koji imaju pripasti općini grada gdje se krađa počini.⁸³

Čl. 38. Bez tužbe nema osude, a nitko se ne može prisiliti,⁸⁴ da digne tužbu pred dvorom radi bilo koje stvari, već je to prepušteno njegovoj dobroj volji.

Tko podigne tužbu ima je do kraja privesti.

- Čl. 39. Ni za jednu ličbu⁸⁵ nema глоба biti veća od šest libara — izuzev gore pomenuta nasilja.
- Čl. 40. Nijedno odrešenje (odrešujuća osuda) ili osuda ili band ne može se izreći bez volje kneževe odnosno ako ne bi bio (prisutan) od kneza određen čovjek, koji bi po njegovoj zapovijedi to učinio.
- Čl. 41. Ljudi rotnici,⁸⁶ na osnovi čijih iskaza bivaju kriveci suđeni, tim se rotnicima nema vjerovati, nego ako oduzmu svaki put,⁸⁷ kada je sagriješio, znak za njegovu krivnju. U roku od tri dana ima doći pred sud s tim znakom, predati ga.
- Čl. 42. Nijedan ključar⁸⁸ nije vjerovan niti mu se poklanja vjera ma za koje stvari, za koje bi on rekao, da je nekome dao, darovao, posudio ili da je izdao iz svoje konobe na bilo koji način, osim onoga što bi vrijedno bilo 20 soldina, izuzev, da ima vjerodostojne svjedočke. No i za ono što bi bilo vrijedno 20 soldina ima priseći taknuv sveto evanđelje.
- Čl. 43. Nijedan krčmar⁸⁹ nije vjerodostojan bez svjedočanstva ni za jednu vjeresiju,⁹⁰ koju bi dao prodajući svoje vlastito vino, osim za 10 soldina; a podružnik⁹¹ t. j. onaj, koji tuđe vino prodaje (vjerodostojan je) za 50 soldina. No imaju glede toga priseći.
- Čl. 44. Nijedna trgovačka knjiga⁹² nije vjerodostojna bez dobrih svjedoka, osim do visine od 50 soldina za svaki (posebni) dug. A i za ovih 50 libara valja također prisegom nad evanđeljem⁹³ svoje trgovačke knjige potvrditi.
- Čl. 45. Nijedna nagrada, koja se potajice daje u svrhu pronalaska koje stvari, zločina ili čega drugoga, kao što su zemlje, vinogradi i ine — druge — stvari, za koje se po zakonu daje likuf; ili da se pronađe veliko govedo — nema se više dati od soldina četrdeset. A tko dade više, neka ima štetu. Osim da se gospodinu knezu svikne, da dade više za otkriće u nekoj teškoj stvari ili za neku drugu stvar, koja bi pripadala tome knezu. Glede tih četrdeset soldina ima onaj, koji veli, da je taj iznos dao, priseći, kako je dao odnosno obećao dati i da je zaista tu stvar (sok) tražio i pronašao.⁹⁴
- Dvoru u ime globe nema od ovih četrdeset soldina ništa dati, osim pet soldina, odnosno za svaku malu živinu dva soldina.⁹⁵

Čl. 46. Ako tko dađe prijavu o ošasnom ili o „učesnom“, o čemu se prije govorilo,⁹⁶ a ne bi mogao toga dokazati: imade on platiti onu osudu, koju bi imao platiti onaj, koga je prijavio.

Čl. 47. Ako bi tko pred dvorom označio ili predveo svjedoke tako govoreći: taj i taj znade, da tako jest, a strana protivna reče: taj i taj znade, da tako nije — svjedoci onoga koji jesno tvrdi imadu se pripustiti (na svjedočanstvo), a svjedoci onoga, koji niječe, imadu se odputiti⁹⁷.

Čl. 48. Nijedan pristav ne može uzeti nego deset soldina od najveće parnice: a najveća jest ona parnica, koja ima za predmet više od četrdeset soldina; a od najmanje parnice, koja je također soldina četrdeset i od toga niže dolje — soldina pet.

Uzradi li protiv toga, plaća jednoga vola ili 8 libara, od čega neka ima knez polovicu, a grad gdje bude drugu polovicu.

Čl. 49. Ako pristav oduzme neko malo govedo, koje je ukradeno, a još je živo, ima dobiti jedan par potplatá, a govedo neka je od onoga, čije je bilo sa svim pravima, kako je uređeno.

Ako se oduzme jur mrtvo, a još je cijelo, pristav ima dobiti jednu četvrt.

Nije li više cijelo, meso pripada tome pristavu, a onaj čije je meso bilo neka traži svoje pravo.⁹⁸

Čl. 50. Od goveda velikih, koja su za krađu oduzeta, neka ima taj pristav od svakoga goveda soldina pet, bilo živo ili mrtvo. Tako i od stvari, koje su vrijedne soldina četrdeset koje bi pak (stvari) bile manje vrijedne, od njih neka ima; dva soldina, a od toga više soldina pet.

No ima se taj pristav uzeti od dvora i s njegovim dopuštenjem.

A ima se paziti na to, da kmet uzme za krađu dvostruko, a dvor kneževski ili službenici više pomenuti sedmerostruko.⁹⁹

Čl. 51. Ako bi se pristav pronašao lažnim, propada sve njegovo, i pokretno i nepokretno, dobro u korist kneza. A ako njega tko pozove na odgovornost pred dvorom ili gdje drugdje radi laži, a ne će moći dokazati, plaća knezu četrdeset soldina, a onomu pristavu jednoga vola ili 8 libara.

Ako se pronade krivim, ostaje u kazni više rečenoj i ne može biti više pristavom bez volje kneževske. A ona

strana, protiv koje je lažno govorio, ako bi imala (na osnovi laži pristava) bilo u čemu biti osuđena, neka bude slobodna ili može (nanovo) podignuti parnicu, u kojoj se (protivna stranka na osnovi laži pristava) oslobodila.¹⁰⁰

No krivnja mu se ima dokazati trojicom sposobnih svjedoka.

- Čl. 52. Lažni svjedok ima knezu platiti jednoga vola ili osam libara, a strana protiv koje svjedoči, neka bude riješena od sve one škode, ako bi u čemu imala biti osuđena.

A on (t. j. lažni svjedok) ne može biti unaprijed svjedokom bez dozvole dvora.

Ako se pak tko pozove na odgovornost radi krivoga svjedočanstva, a onaj, koji ga je pozvao, ne će moći dokazati plaća knezu dvije libre, a onome svjedoku vola jednoga ili osam libra.¹⁰¹ A krivnja mu se ima dokazati sa trojicom sposobnih ljudi.

- Čl. 53. Ako bi tko dokazao krivnju pristavu ili svjedoku, ne može (ni pristav ni svjedok) podignuti nikakvu tužbu niti protiv prijavitelja niti protiv svjedoka (prijavitelja); a (to isto ne može učiniti) niti tko drugi mjesto njega.

Ako tko pozove pristava ili svjedoka na odgovornost za lažan iskaz i obeća dokazati po svjedocima, ali svjedoci ne potvrde ili se ne slažu (u iskazima), kako je on (t. j. prijavitelj) prijavio — on protiv njih ne može podići nikakvu tužbu. Ili: ako je netko doveden kao svjedok pred dvor u nekoj stvari, pa bi koja od stranaka htjela da obori njegovo svjedočanstvo, može to učiniti, ako za to ima svjedoka. Ako svjedoci budu zaista dovedeni protiv njega (t. j. svjedoka) ili protiv njegova svjedočanstva, te oni svjedoče, kako je on (t. j. stranka, koja je ustala protiv svjedočanstva) obećao da će dokazati: unapredak protiv ni jednoga od ovih svjedoka ne može u (novoj) parnici dovesti svjedoke odnosno zato ni u kakovoj parnici ne može protiv njih ustati ili itko drugi iz istoga razloga odnosno za njegovo svjedočanstvo ne može mu ništa spočitnuti.¹⁰²

- Čl. 54. Nijedan odvjetnik¹⁰³ ne može uzeti za svoje posredovanje više od 10 soldina u najvećoj parnici, a u najmanjoj pet soldina.

A kmet ne može da bude odvjetnik za plemenita, niti plemenit za kmeta bez dopuštenja dvora.¹⁰⁴

Ako tko protiv toga uzradi, ima platiti knezu jednoga vola, a isto toliko onome, za koga bude odvjetnik, ili osam libara.

- Čl. 55. Svi zavezi, što bi ih sam knez nametnuo ili što ih je prije odredio opéeno ili posebno, njegovu su i njemu imaju pripasti.
- Čl. 56. Ako bi tko silovao koju ženu učiniv blud ili želeći učiniti blud: ima platiti knezu pedeset libara, a toj ženi isto toliko, koliko se s njom ne bi mogao na neki način nagoditi.
- Nema li za to silovanje svjedoka: vjerodostojna je (oštećenica); no ipak ima priseći tičući samo dvadesetpet (porotnika) za rečeno silovanje protiv onoga koga tuži. A ove porotnika neka žena nađe kako najbolje znade.
- Nema li porotnika ili ih toliko (koliko je potrebno) ne može naći: ima ta žena priseći za one, koji joj manjkaju.
- Prisižući dakle s njome, ali ona (t. j. tužiteljica) na prvom mjestu, imaju taknuti ruku i govoriti u tu prisegu.
- A svi njezini porotnici imaju biti žene. A koja se ondje zaprisiže, njezin odgovornik ima odgovoriti: Da, s onom prisegom i ja prisizem“.
- A ona ima priseći kako je zgora rečeno.
- A ako bi ta žena ili koji od njezinih porotnika pogriješili u čemu, što je gore rečeno: onaj protiv koga govori (koga tuži) neka bude odriješen od grijeha (zločina) više rečenoga.¹⁰⁵
- Čl. 57. Nikakova se vijeća (zborovi), ni općinska ni privatna ne smiju obdržavati u gradu ili gdje drugdje ni u kakovim poslovima, koji se odnose na općinu, ako ne bude ondje knežev čovjek. A tko protiv toga što uzradi, gubi sve svoje blago, koje neka pripadne knezu gore rečenomu.
- Čl. 58. Svaki pop, koji ima crkvu u gradu, treba da svakog dana služi misu i vrši druge bogoslužne čine, osim ako bi bio zapriječen valjanom zaprekom.¹⁰⁶ Ako uzradi protiv toga, gubi vola, i neka bude polovica knezu, a druga polovica općini onoga grada, gdje se to zbude.¹⁰⁷
- Čl. 59. Ako bi se za koju ženu pokazalo, da je vračarica, te bi joj se to moglo dokazati vjerodostojnim svjedočanstvom, ima ona za prvi put platiti knezu sto libara ili se neka sažge, ako ne bi imala odakle platiti.
- A ako bi to unaprijed učinila neka je gospodin knez kazni po svojoj volji.
- A tom se istom kaznom neka kazni i muškarac, ako se nađe u tom grijehu.¹⁰⁸

- Čl. 60. Ako bi tko nekoga htio prijaviti radi kakova zla djela pred dvorom ili radi drugog kakova čina koji je zabranjen pod prijetnjom banda, ili druge kakove stvari, mora ovako reći dvoru: „Tužim tebi toga za takovu stvar“ ili „Očitujem pred tobom, da je taj i taj učinio takovu stvar“. Drugojačije prijave i tužbe nema, nije valjana.
- A ako bi tko koga prijavio dvoru, a ne bi mogao dokazati, ima platiti dvoru onu globu, koju bi imao platiti okrivljeni, a okrivljeni¹⁰⁹ neka bude riješen.
- Čl. 61. Ličba je vjerodostojna, te može uslijediti ili pred gospodinom knezom i pred svakim njegovim službenikom, i pred satnikom, a i pred njegovom ženom, ako satnika ondje ne bi bilo.
- Čl. 62. Ako bi tko podmetnuo vatru u kuću ili u dućan¹¹⁰ ili u nečiju staju, za prvi palež neka plati dvoru sto libara i škodu onome, komu je učinio ili neka bude osuđen u život, ako nema odakle da plati.
- A ako ponovo učini, neka bude osuđen na život i na smrt.¹¹¹
- Ako bude požgano jednomu čovjeku ili nekolicini¹¹² a zločinac se ne bi mogao uhvatiti, platit se ima vrazba za svaki taj palež, kako je to prije o vrazbi rečeno.¹¹³
- Čl. 63. Nitko ne može tražiti (povratak) duga učinjena za gore rečeni dvor¹¹⁴ ili za koga dvorskog službenika od sada unaprijed, ako ga ne traži unutar jedne godine nakon izminuća te službe.
- Čl. 64. Ako tko pokaže krv, koja je zlonamjerno uzrokovana, ta mu je krv vjerodostojna.
- No ipak ima prisegom potvrditi, ako nema svjedoka.
- Čl. 65. Pristavima i pozovnicama¹¹⁵ vjeruje se, ako im se laživost ne dokaže.
- Čl. 66. Pastiri i orači, koji su izvan grada i drugi ljudi dobra glasa, t. j. svaki pojedini od njih: vjerodostojni su kao svjedoci, isto tako u razbojstvu i nasilju, kao i u drugim zločinima.
- Čl. 67. Otac sinu, sin ocu i kći (ocu) mogu biti svjedoci, isto tako brat sestri i sestra (bratu), u onom slučaju, ako stoje svaki za sebe i ako su među sobom razdijeljeni¹¹⁶.
- Čl. 68. Ako u slučaju ubojstva nema svjedoka, ima okrivljeni dokazati svoju nevinost sampedeseti t. j. sa 49 porotnika), a svoje porotnike neka nadje, kako bolje zna i može¹¹⁷

Ako porotnika nema, neka on sam prisegne toliko puta odnosno samo za one, koji mu nedostaju.

- Čl. 69. Ako bi tko imao s kim prisegu, može ga slobodno od nje osloboditi, ako se prisiže za malu stvar, kada budu na običnom mjestu, gdje se prisege polažu; a (od prisege) oslobođeni ima platiti onu svotu o koju se parbilo.

No ima biti tamo nazočan pouzdanik dvora. Sve druge porotnike može otpustiti bez ikakve naplate.¹¹⁸

- Čl. 70. Ako bi tko izdao¹¹⁹ naturalnog gospodina kneza, neka ima isti taj gospodin knez potpunu vlast, da učini na njemu i njegovu blagu kakovugod odmazdu po svojoj volji.
- Čl. 71. Nađem li razbojnika noću u mojoj škodi¹²⁰ t. j. gdje mi štetu čini, te ga živa ne mogu uhvatiti, e bi znao¹²¹ koga imam tužiti — pa ga ubijem, nemam biti nikako osuđen, te protiv mene nitko ne može ustati ili me tužiti.
- Čl. 72. Nijedan poslanik nije vjerodostojan, što se tiče¹²² parnicâ, ako nije zaprisegnut, osim ako bi poslan od dvora, a taj se poslanik zove hrvatski „arsal“.¹²³
- Čl. 73. Pozovnici imaju biti zaprisegnuti¹²⁴, i također kmetovi imaju biti pozivani od svakoga pred dvor pred rotnika.
- Čl. 74. Nemaju li oni, koji budu osuđeni na globu ili band, drugom stvarju platiti više rečenih globa i banda, gospodin knez može njihovim životom raspolagati po svojoj volji, kako god bude htio.
- Čl. 75. Gospodin knez ima pravo i punu vlast, što se tiče kazna, zagovora¹²⁵ i arbitrarnih odluka,¹²⁶ i nad plemenitim ljudima i nad erkvenim ljudima i nad kmetovima i nad svim drugim ljudima,¹²⁷ kako je gore sadržano.

Ove su gore popisane zakone svi prije rečeni i sabrani po spomenutim općinama vinodolskima naveli i potvrdili, potvrđujući i označujući ih kao stare i prokušane zakone vinodolske, po kojima su živjeli i njihovi djedovi i njihovi oci i svi njihovi predi.

U spomen toga događaja za buduća vremena i u svrhu javnog svjedočanstva¹²⁸ zapovjedila je ista općina vinodolska, da se to pismo sada učini i da se po jedno pohrani u svakom gradu. A to je bilo učinjeno u Novom gradu na sali gore imenovanih knezova, godine, mjeseca, dana i indikcije rečene.

(Dodatak.)

Ako bude koja pravda u dvoru ili se ona protiv ma koga čovjeka pred dvorom podigne radi koga imanja, to jest od vinograda ili od zemlje ili od kuće ili od vrta ili bilo od kojeg posjeda, a on ustvrdi, da je taj posjed kupio od nekoga čovjeka — koga treba da imenuje — ili reče da mu je taj posjed dan ili darovan ili založen ili mu je za dušu suđen, pa ima za to žive svjedoke, koje zakon zahtijeva: ovi su mu svjedoci vjerodostojni.

Nema li živih svjedoka za tu stvar, pa hoće da dokaže mrtvima, govoreći onim živima: „Bilo je to pred onim svjedocima, (pred njima) je to bilo učinjeno“ — ti su svjedoci vjerodostojni. No uza sve to ima priseći po zakonu grada ovako: „Pred onim svjedocima bilo je to“, kako je gore rečeno.

I za ovu stvar ne smije mu više nitko dosađivati, nego on neka nasuprot taj posjed slobodno uživa i drži.

Konac.

Bilješke k tekstu Vinodolskog zakona.

¹ Jagić, a po njemu Preux prevode „bludeći“: „da se narod vara u svojim zakonima“, izvodeći „bludeći“ od „bluditi“. Ipak, držimo, dolazi ovdje „bludeći“ od „blusti“ = čuvati, što posve odgovara smislu ovoga mjesta.

² Izričaj: „za to ubo edin po edinom i vsi na kup“ nalazimo u uvodu poljičkog statuta ovako izrečen: „Za to svi edino i skupno“.

³ Prevodimo „vkup“ sa „skupština“. Jagić o. c. p. 2. op. 5. ispravno doduše ističe protiv mišljenja Leontovičeva, da „vkup“ nije isto što „skup“ ili „skupština“, ali kako mi danas nazivamo više ljudi, koji se sastadoše „vkup“ da viječaju u izvjesnim stvarima — skupštinom, ja se ne žacam tu riječ upotrijebiti uz ovu ogradu na ovom mjestu. Isto tako i malo dalje dolje.

⁴ Cf. listinu od 21. maja 1459. u Novom (Šurmin: Acta 217.) „redovniki i pripročii“.

⁵ Konstrukcija „sveršenjem imejuć zdrave svet“ udešena je prema latinskoj konstrukciji apsolutnog ablativa, a u latinskom bi glasila „finito salvo habito consilio“. Cf. u listini od g. 1102. Smič. Cod. dipl. II. p. 9. „salvo habito consilio.“

⁶ „Na“, starosl. „нѣ“, danas „no“. V. Jagić op. 8.

⁷ Cf. Proemium statutu milanskomu od g. 1216.: „illis districte praeceperunt“: Berlan: Liber consuetudinum Mediolani a. 1216.

⁸ „Položiti v pisma“ odgovara lat. „ponere in scriptis“.

⁹ V. Mažuranić: Prinosi kod „bludenje“.

¹⁰ Jagić prevodi сомнѣнїя (заботъ), a Du Preux ima „soucis“.

¹¹ „Prvad“ lat. „presbyter“, mlet. „prevede“; „arhiprvad“ lat. „archipresbyter“, tal. „arciprete“. Cf. Jagić op. 47. i p. 141. i Mažuranić Prinosi pod „prvad“ i „arhiprvad“.

¹² Glede imena cf. dotične napomene Jagičeve (11 i dalje).

¹³ Jagić prevodi „sabranim“ sa „собрания“ nagadajući, da je u originalu stajalo „sabrания“. Ipak držimo da se „sabranim“ odnosi na „pristanenom i nareenjem“.

¹⁴ Na ovom je mjestu prepisivač našeg rukopisa nešto izostavio; teško se domisliti, što bi to moglo da bude, jer slijedi „ke . . . pisane“, pa ne možemo misliti na „zakone“, jer bi moralo da bude „pisani“. Jagić pomaže nepi: „odredili su i ustanovili to što je dolje pisano“. Unatoč gornjoj napomeni nastojimo da dobijemo neki smisao s pomoću „zakoni“.

¹⁵ „Vrnez“ vrsta novca (Veronensis. V. Jagić o. c. bilj.3.).

¹⁶ Žakan je bio pomagač kod bogoslužnih čina. Razlikuje se od žakna evandeoskog. Cf. poglavlje o crkvenim ustanovama.

¹⁷ ¹⁸ Ne će biti lako odrediti, u kojoj vezi stoji hrvatski „malik“ prema romanском „macarol“.

A. Mažuranić misli, da na ovom mjestu „vlaški“ t. j. tal. „macarol“ dolazi od mazza-bat, batina štap, iako se u izvorima ne spominje macarol kao onaj koji nosi takovu batinu pred odličnicima u znak vlasti njihove, već su ga nazivali mazerius. Macarol bi dakle bio onaj koji nosi pred biskupom „pedum“, znak njegove biskupske vlasti. S tim u vezi stoji i hrvat-ki naziv „malik“ i on ga izvodi od „malj“ bat, kladivo, tako te bi zapravo trebalo pisati „maljik“. Uz ovo mišljenje pristaje i V. Mažuranić: Prinosi kod „macarol, malik, maljik“, a energično poriče, da bi „macarol“ i „malik“ na našem mjestu imali značenje sablasti. Jagić nasuprot nije bio istog mnijenja. On zamišlja, da su možda i sami Talijani pučkim etimologiziranjem nosioca skepra ili palice umjesto „mazerius, mazziere“ kadikada zvali „mazzarolo“, što znači „incubo, efialte“. Ali svakako bi se dalo zamisliti, da su naši popovi tako shvatili talijansku riječ kao da talijanski „mazziere“ znači „incubo“ ili „efialte“, pa su se poslužili u svrhu prijevoda riječju „malik“ koja u sjevernim krajevima hrvatskog jezika znači „idolum, malus ingenuus, folletto“.

Prepuštajući konačno rješenje tog pitanja kompetentnijima, pominjem tek toliko, da „macarol, macaruo“ i „malik“ znače isto tj. neko sablasno biće, dapače „vrag“ isto što „tintilin“ tj. duša nekrštene djece. U slovenskom je ta riječ još i danas živa. U Istri su poznata obiteljska imena Macarol. Dakako, teško se domisliti, kako je ta riječ primijenjena na pomagača kod bogoslužnih čina i zašto bi njega tako nazivali. Bernecker slav. „malik“, izvodi od „mal“, u opreci prema Miklošiću, koji je izvodi od „malati“. Ali bi „malik“ u Vinodolu mogao imati i drugo značenje. Još je i danas u onom kraju živa riječ „malica“, a znači „mala djevojčica“ prema čemu bi „malik“ mogao označivati dječaka. To bi se nagadanje moglo dovesti u sklad s pojavom da kod bogoslužnih čina pomažu kao „ministranti“ obično dječaci, koje su tada zvali žaknima. Moglo bi se dakle zamisliti, da su sastavljajući našeg spomenika, ali možda i pisac našeg rukopisa, neopravdano doveli, u vezu hrv. „malik“, koji znači mala dječaka, ali i sablast, vražićka s tal. macarolom, koji označuje samo ovo potonje.

¹⁸ Bolanča-vrsta novca, lat. balantia. Cf. Jagić o. c. bilj. 7.; Mažuranić: Prinosi a. h. v., te rječnik dodan uza „Statuta lingua croatica conscripta (Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium. Pars I. Statuta et leges, Vol. IV.), gdje se nalaze nopće sve neobične riječi, koje su u Vinodolskom zakonu, pa ga zato ovdje generalno navodim.

Zanimljiv je navod u listini od mjes. maja g. 1205. u Rabu, da Rabljani dotično Senjami imaju plaćati per unamquamque barcam unam libram cere, quam Selavi bolantiam vocant. Smičiklas III. p. 48.—49.

¹⁹ „Kaštaldi“ imali su na brizi ekonomsku stranu crkve, samostana i bratovština. Cf. Jagić o. c. op. 8. i poglavlje o crkvenim ustanovama.

²⁰ Mažuranić: Prinosi ima za „dug“ „culpa“.

²¹ Jagić prevodi „od sagrešenih“. „за прегрѣшенія“ s motivacijom da dolazi od „sagrešenje“. Držim, da „od sagrešenih“ ovdje znači one koji su sagriješili. Cf. uostalom Jagić bilj. 14.

²² Cf. Jagić o. c. bilj. 15. i Mažuranić: Prinosi pod „descensus“ i „banovac“.

²³ Valisia—přtljaga. Cf. Jagić o. c. bilj. 15. Dolazi i „valesia“. Du Cange. a. h. v

²⁴ Satnici biti su činovnici općine. V. njihov položaj u Trsatskom statutu čl. 47. 49. Mon. hist.-iur. Slav. mer. IV. p. 224. ili Kastavski statut čl. 42. 43. Mon. hist.-iur. Slav. mer. IV. p. 188.—189. Cf. Jagić o. c. p. 136.

²⁵ „Obitelj“ znači ovdje „čeljad, družina, ukućani, pratnja“. Jagić prevodi sa „семья“, a Preux sa „maisonnée“.

²⁶ Neke vrste „кпруговая порука“. To je s protivne strane isti princip jemstva kako ga nalazimo u člancima 99., 100. i 126. Dušanova zakona (Novakovićevo izdanje).

²⁷ Permani“ ili „prmani“ bili su osobni službenici kneževi. „Perman“ izvodi Jagić o. c. op. 21. od lat. primarius (slično kao armario-orman), a svoje mišljenje utvrđuje i navodom iz listine od 5. svibnja 1307. u kojoj se rješavaju neki sporovi krčke gospode i njihovih podložnika, pa se tu baš u poslu rekvizicija blaga pominju službenici gospode krčke „primarii“, to više, što se i u statutu krčkome (čl. 1.) pominju službenici krčke gospode „permani“. Rački u Rječniku (Mon. hist. iur. Slavorum merid. IV. p. 258.) upućuje na tal. „ferma, milites conducti, stipendiarii“, „fermare alcuno a suo soldo, mercede conducere“.

Protiv Jagićeva bi mišljenja govorilo jedino to, što u latinskim dokumentima nalazimo i permana (permanus, permanatus), npr. u ispravi od g. 1283. (Mon. hist. Slav. merid. I. p. 215.). Ne bi li se dalo pomisliti, da „permanus“ stoji u vezi s frazom kakovu primjerice nalazimo u listini od 26. juna 1190. u Zadru: persona eius (sc. latronis) infra urbem *per manum* curie capiatur? Napominjemo još, da su se poznije od „permana“ izvodila i obiteljska imena. V. Permanić u Šurmin: Acta Croatica no 120.

²⁸ Smisao ovog članka tumačio se onamo, kao da cijeli taj članak radi o jednom slučaju, naime o descensusu vinodolskih knezova i biskupa. Potonja dvojica imaju doduše pravo na descensus, ali oni imaju za dobavljenu im marvu platiti. Članak u ovakom tumačenju zaista je za ono doba neobičan, jer su gospoda imala pravo da budu na svom putovanju oskrbljena, a da zato nijesu ništa dužni platiti.

Ovakvo su tumačili Jagić, Rački i Mažuranić (Prinosi pod „descensus“), tek im je smetalo, što se na početku članka govori o knezu i biskupu, a dalje samo o knezu, pa se to držalo griješkom prepisivača, koju su ispravljali tim, što su iza „knez“ umetnuli još „i“ „biskup“. Ovakova konjektura smetala je opet Jagiću zato, što se dalje od toga mjesta govori opet samo o knezu. Analiziramo li točno ovaj članak uvjerit ćemo se, da se on sastoji od dva disparatna dijela, od kojih svaki sadrži svoj posebni casus. Prvi se dio završuje riječma „i od onih svakih ljudi“, a drugi počinje riječma „ništar mane“. Prvi dio govori o pravu kneza i biskupa na descensus i određuje, da knez i biskup imaju pravo na prehranu, pa u tu svrhu mogu zahtijevati, da im satnik grada, gdje su odsjeli, izruči toliko blaga koliko je potrebno. Drugi dio ustanove ne govori o descensusu, nego o slučaju, ako knez (o biskupu dakako ne može biti govor) rekvirira kakovo blago od podložnika mimo descensus, i ne po satniku gradskom, nego po svojim službenicima, po „permanima“. U ovoj potonjoj zgodi, jer se ne radi o descensusu, ima dakako knez rekvirirao blago da plati.

²⁹ „Rubani“ dolazi od „rubati“, a ovo od sred. lat. „rubare, robare, raubare“. V. Jagić o. c. bilj. 22. p. 18.—19. U čl. 9. govori se o sili kad se hoće označiti „rubanje“.

³⁰ Na kraju ovog članka domeću Jagić i Rački „i škodu duplu“. Glede toga v. bilj. 32.

³¹ „Hram“ znači *oikos*. Akad. rječnik a. h. v. „velika kuća“. No u čl. 62. dolazi uz „kuća“ i „hram“. Jagić prevodi „hram“ sa *хоромы* a Preux „boutique“. Cf. Jagić bilj. 24. Kuća dakle u tekstu ima se uzeti u široku značenju. Čl. 18. Krčkog statuta s natpisom „kapitul od tadjbi kućne“ govori o zgodi „ako bi neki tat ukral v hramje“.

³² Ovu konjekturu čine Jagić i Rački na kraju čl. 6., kako napomenusmo. No iz čl. 36. i 50. i. f. vidi se, da je krivac imao naknaditi dvostruku štetu samo u slučaju krađe, a o razbojstvu se ne govori. Zato je opravdanije, da plaćanje dvostruke štete stegnemo samo na krađu, pa da se osvrtno na drugu stavku čl. 7, gdje se govori o naknadi štete „kako je više izrečeno“ te s obzirom na završetak čl. 8. gdje se govori „o škodi duploj“, kako je pisano, umetne „i škodu duplu“ u prvu alineju čl. 7. Ako bi se konjektura učinila, prema prijedlogu Jagićevu, u čl. 6. onda bi na krađu u hramu po noći bila udarena kazna od 50 l., a da se o naknadi štete ništa ne bi govorilo, a to s obzirom na netom rečeno ne može biti. Ali kako to, da se za „rubanje“, koje se drži većim deliktom od „tadbe“ (argumentat čl. 9. s obzirom na broj potrebnih porotnika) određuje kazna od 50 l., dok se za kvalificiranu krađu određuje kazna od 50 l. i dvostruka naknada štete? Držimo, da su sastavljači našeg spomenika kod rubanja (u čl. 9. „sila“) imali u prvom redu pred očima samo nasilje koje je upereno protiv osobe, a da nijesu mislili na štetu koja je tom zgodom nastala, dok kod krađe moment imovinski posve preteže. Nema dakle razloga, da krivac, ako je prigodom „rubanje“ što ukradeno, ne plati i dvostruku naknadu štete, prema ustanovama koje govore o krađi. Ipak ne možemo od sastavljača tražiti tako točnu distinkciju jurističkih pojmova.

³³ „Osik“ znači opće ograđeno mjesto za blago. Prevodimo ovdje sa „staja“, a ne možda „obor“, jer se ovdje radi o stvarima, koje su nekako u bližoj vezi s kućom.

³⁴ Ulnica-stsl. ulij-nlište.

³⁵ O značenju pokliča „pomagaj“ vidi dalje kod procesa. U poljičkom statutu zove se klič „upoj“. V. čl. 102.

³⁶ Podrazumijeva se dvor knezova vinodolskih. Cf. Jagić o. c. bilj. 34.

³⁷ Dvanaest porotnika za krađu „ispod praga“ traži i Poljički statut čl. 17 a.

³⁸ O nezgodnoj stilizaciji ovoga mjesta cf. Jagić o. c. bilj. 38. p. 23.

³⁹ Mošuna — ograđeno mjesto na tratini blizu kuće. Krčki statut čl. 33. Mon. hist. iur. Slav. merid. IV. p. 158. zabranjuje, da se podižu mošune u općinskim „zarocima“. U listini od 8. septembra 1395. (Šurmin p. 99. no. 33.) određuje se kazna za krađu iz „mošune ka je na tratini“ i za krađu „na tratini izvan mošune“. Mošuna se dosta često spominje u knjizi notara dobrinskoga od g. 1633. Vidi izdanje R. Strohala. Ne mo e se nipošto pouzdano utvrditi čemu je služilo takovo ograđeno mjesto, je li naime ono bilo namijenjeno blagu, Rački u Rječniku Mon. hist.-iur. Slav. merid. IV. p. 254. prevodi sa „tor“ ili „lopa“, a Ivan Mažuranić Arhiv. II. p. 291. preveo ju je sa sa „pojata, štala“. Jagić o. c. p. 24. bilj. 39. sumnja da bi mošuna bila određena za blago, jer se u tom čanku radi o poljskim plodinama.

⁴⁰ Isti broj porotnikâ traži Poljički zakon za krađu na polju.

⁴¹ Odgovornik V. proces. Ova ustanova vrijedi za tatove svake ruke, a nesamo za one nabrojene u ovom članku.

⁴² Fraza „kako bole more“ (čl. 56. „kako najbolje vi“, čl. 68. „kako najbolje vi i more“) znači da osumnjičeni može svoje porotnike između svojih znanaca sam izabrati, a da mu ih ne izabire njegov parbeni protivnik. Cf. čl. 1. Krčkoga statuta Mon. hist. iur. Slav. merid. p. 148., gdje se tužiteljci polovica potrebnih porotnika „nalaze“, a drugu polovicu ima sama „naći“.

⁴³ Dobro će biti da već ovdje osvijetlimo neobično shvaćanje porotničkog instituta, a naročito prisege kao procesualnog sredstva. U članku se određuje, da onaj, koji je dužan naći sebi porotnike, a ne može ih naći dovoljan broj, može ili sam položiti toliko prisega, koliko je potrebno, da se ispuni traženi broj prisega, ili mogu taj broj ispuniti oni porotnici koje je sabrao. Konkretno govoreći, tat se ima odprideći od krađe samo-dvanaesti, t. j. sam on sa još jedanaest porotnika. U tom dakle slučaju valja u svemu položiti dvanaest prisega. Dotičnome, međutim, koji je imao dužnost da nađe te porotnike nije pošlo za rukom da

sakupi 11 porotnika, već ih je našao samo, uzмимо šest. Ako on i svaki od tih sakupljenih porotnika položi po jednu prisegu, bit će to svega zajedno sedam prisega, pa ih još nedostaje pet. Naš članak dopušta da svih pet prisega položi ili onaj koji se s porotom pravda ili ma koji i ma kako od onih šest porotnika, koje mu je pošlo za rukom da nađe. Iz ove ustanove izbija karakter prisega, ne kao dokaznog sredstva, nego kao sudb žoželja.

⁴⁴ „Zgonik“ — oblik koji inače u spomenicima ne nalazimo. V. Jagić o. c. p. 27. bilj. 44., koji prevodi *изгнанный*. Du Preux prevodi „banni“.

⁴⁵ Bratovštine bila su udruženja vjernikā-svjetovnjakā u svrhu zajedničkog vršenja religioznih i milosrdnih čina. Ta su udruženja imala dovoljno razvitu jurističku osobnost, sa vlastitom blagajnom itd. Ona su naime imala osim religioznih ciljeva još i ekonomskih, da pomažu „braću“. Godišnji bi se prihod, nakon pokrīća svih troškova, dijelio medū braću. Od toga prihoda — zove ga naš spomenik zbor, jer se sabiranjem namicao — ima po ožređenju naše ustanove dobiti desetinu. Ali tko? Moglo bi se dašto pomisliti na desetinu koja se ima davati crkvi. Kako se međutim u Vinodolskom zakonu radi pretežno o uređenju odnosa između vinodolskih podanika i knezova vinodolskih, kak se o podavanjima crkvi uopće ne govori, osim nešto o podavanjima i dužnostima prema biskupu u prvim člancima, a i to s tendencijom, da se njegov utjecaj stegne, pa kako se i taj naš članak nalazi u društvu takovih, koji su određeni u korist knezova vinodolskih, možemo prilično pouzdano ustvrditi, da i u nazočnoj zgodi ide pomenuta desetina vinodolskim knezovima.

O krivom mišljenju da se tu radi o zadrugama cf. Jagić o. c. p. 28. bilj. 45. Kadlec Rodinný nedil p. 41. Mažuranić: Prinosi „bratština“, i tamo pomenutu literaturu.

⁴⁶ „Prvić“ sa značenjem „primo, prima vice“ — nema u našem primjeru (kao npr. u stat. krčkom čl. 14.) svoje opreke u drugović-secundo, secunda vice. Po smislu čitave te ustanove, u savezu s člancima 55. i 75., prema kojima može knez zagovor i zavez i sam položiti, možda najbolje odgovara, ako „prvić“ predamo sa „neposredno“.

Tumačenje ovog članka bilo je u literaturi mnogo diskutirano.

Iz dokumenata, koji su do nas došli, proizlazi, da „zavez“ u najširem smislu znači „obligatio, conventio“. Cf. Razvod istrijski od 5. V. 1275. Šurmin: Acta croatica p. 10. i dalje. Ali već i ovdje ima na izvjesnim mjestima, primjerice p. 25.: „kako se zavez i rotu utvrdili“ — značenje konvencionalne kazne. U tom istom značenju dolazi često u listinama XV. st., dakle u značenju konvencionalne kazne za onu stranku, koja bi ugovor prekršila. Npr. izabiru se obranički suci pod „zavez“ od 500 dukata za stranku, koja se ne bi htjela njihovu pravorijeku pokoriti (Listina od 24. februara 1487. Šurmin: Acta no. 210. Cf. listinu od 1. juna 1486. lb. no. 207.; od 29. juna 1490. lb. no. 229. Ili npr. knez izriče osudu, pa određuje da stranka koja ne bi respektirala osude i nakon te res iudicata još digla tužbu, ima da plati njemu sto zlatih, a isto toliko stranci koja bi se osudi pokorila. I to nije drugo nego „zavez“ što ga „polaze“ knez. Isto značenje ima zavez u listini izdanoj 21. septembra 1620. u Grizanima, u kojoj se sklapa ugovor darovanja i protivudarovanja, pa stranke „zavez učiniše, ki bi se oporekal, da ostaje gospodinu milostivom dukat 25, a komunu pet i da dar gubi“. Vj. zem. ark. 1910. p. 76.

Ova je ustanova uvrštena iz fiskalnih razloga, jer su knezovi vinodolski htjeli, da njima pripadne polovični udio na svim konvencionalnim kaznama, koje budu u Vinodolu ugovorene. Nije dakle dopušteno ugovoriti konvencionalnu kaznu, koja bi u cijelosti išla u korist protivne stranke, već polovica cjelokupne određene konvencionalne kazne mora biti namijenjena knezovima. Knezovi mogu i sami zavez „položiti“ (čl. 55.), i terminologija je sasvim točna, jer stranke zavez „zavezuju“, a čl. 75. očituje da knez ima što se tiče zagovora punu oblast vrhu svih stanovnika Vinodola.

Ako bi unatoč zabrani stranke ugovorile konvencionalnu kaznu, a da ne bi knezu odredile njegova dijela, onda polovica takova protivupropsnog zaveza pripada knezovima, a polovica općini onoga grada, gdje je takav zavez ugovoren, dok stranka ne dobiva ništa.

U potkrepu našeg stajališta navodimo i čl. 29. krčkog statuta kome je ista ratio legis kao i našemu članku 74. Taj članak glasi: „Čl. 29. Kapital od lista. Ošć hoćemo da nijedan list ki bi pisan od kih koli ričii nikoga, ni ina njedn pravda nemozi biti stanovita, ako ne bude pena vložena, ot ke peni budi treti del gospodje, a dva dela gospodaru“. Dakle je i to „zavez“ koji se mora „položiti“ kod svakog pravnog posla o kom se sastavlja isprava, a od koga zaveza trećin. ide krčkim knezovima, a dvije trećine stranci koja je od svoje strane održala.

O zavezima su, kako rekosmo, bila mišljenja u literaturi uvelike podijeljena. Jagić o. c. str. 29, bilj. 46. tumačio je čl. 14. tako da se nijedno privatno lice nije moglo obavezivati, a ni ugovore sklapati bez dopuštenja kneza, i ako nijesu bili nazočni kneževski činovnici. Jagić je postavio sasvim ispravne premise, ali mu zaključak, po našem mišljenju, nije dobar, jer drži, da se ovdje radi o obvezama uopće, a radi se zapravo o konvencionalnoj kazni. U našem spomeniku nije rečeno kao netom citiranom čl. 29. krčkog statuta da nijedna isprava o pravnim poslovima ili pravno relevantnim činjenicama nije valjana, ako ne bude određena konvencionalna kazna, ali to vrijedi samo za isprave, a ne i za obligacije uopće. E. Miller u Mjesečniku g. 1905. p. 143. gleda u zavezima čl. 14. kriminalne zaveze. Vinodolci su, veli on, sami određivali u pojedinim prilikama kompozicije, a kad su ojačali vlastodršci Frankapani, oni su to zabranili.

Vidi još mišljenje Jules Preux-ovo o. c. nap. 52. na str. XV. i XVI., te na to izvođenja M. Maurovića: Mjesečnik 1897., str. 178—482.— Naša su izvođenja uglavnom u skladu s mišljenjem Mažuranića u Prinosima pod „bijenje“ str. 59.

Na kraju ističemo još i to, da je zagovor i zavez isto, da su i o sinovima koja označuju isti pojam. Zagovor postaviti dolazi i u tzv. Hrvatskoj kronici: „I postavi kralj zagovor velik svim mistom, da svaki brani crkvu itd.“. Latinski glasi ovo mjesto: Statuit etiam rex etc.

⁴⁷ Držim, da se tako ima razdriješiti konac čl. 14. Tu su, čini se, ili sastavljači našeg spomenika ili pisac našeg rukopisa premetnuli slijed riječi. Taj konac glasi u našem rukopisu doslovno: onoga zaveza pol gre općini, a pol gospodi onoga grada, gdi bude to učineno. Jagić prevodi: pol zaveza ide u blagajnu općinsku, a pol ide gospodi (činovnicima) onoga grada, gdje je ugovor sklopljen. Na to valja primijetiti: gospoda u smislu općinskih činovnika ne dolaze inače u čitavom Vinodolskom zakonu, te nam se uopće općinski činovnici nigdje ne predstavljaju kao jedno cijelo, koje bi imalo kakove ingerencije u pravnim poslovima. Nasuprot se „gospoda“ upotrebljuje isključivo za vladajuće knezove vinodolske. A bilo bi i čudno, da knezovi, koji sebi pridržavaju polaganje zaveza (čl. 55.) i zagovora (čl. 75.) ne bi nikako osigurali sebi i dio protupravno zavezanog zaveza. Moramo dakle zaključiti, da se sastavljaču dotično piscu originala, ali možda i prepisivaču našeg rukopisa, dogodila nepravilica, pa je između „općini“ i „onoga grada etc“, koje spada zajedno, umetnuo „a pol gospodi“. Ta bi se pomutnja dala i dosta prirodno tumačiti tako da je on najprije ispisao: „onoga zaveza pol gre općini, a pol gospodi“, i sada tek opazio, da nije točno određeno, koja se tu općina misli, pa je sada, nespretno, dodao što je na mjestu, gdje je trebalo, izostavio. Nešto slično nalazimo i u čl. 31. te 59. i. f. Vin. zak.

⁴⁸ Stričić — cf. Jagić bilj. 47. p. 30.

⁴⁹ Tumačenje ovog članka vidi u poglavlju o crkvenim ustanovama, Jagić tumači ovu ustanovu onamo, da žakan (dakon) ne može da prijede iz svjetovnoga klera, u regularni, da se ne može zakaluderiti, a ističe, da ne misli da se tu radi o dopuštenju primanja viših redova, jer da se u spomeniku ne čini razlika između popa i dakona, nasuprot da su se jurističke prilike onoga koji je iz svjetovnog ušao u regularni kler, toliko izmijenile, da je bilo potrebno dopuštenje kneza i općine.

Jagić nam nije kazao u čemu se baš mijenja položaj dotičnika koji prelazi iz svjetovnog u regularni kler, i zašto bi bilo u tom slučaju potrebno dopuštenje kneza i općine, jer su i jedan kao i drugi izuzeti od plaćanja podavanja, pa za njih taj prijelaz nema nikakova interesa. Valja zato pomisliti na drugo značenje zakna.

⁵⁰ Preux-ovo mišljenje, da se pod ljudima općinskim imaju razumijevati obrtnici, koji žive po gradovima, moglo bi biti opravdano, bar u tom obliku, da su to pretežno obrtnici. Općina je dakako imala mnogo razloga, da takove

dragocijene osobe ne pušta iz svoje sredine, a s druge su strane baš samostani vrlo rado primali obrtnike. Preuxa je na tu misao doveo jamačno Jagić (bilj. 50. p. 32.) svojim mišljenjem, da su to bili ljudi bez zemlje.

⁵¹ „Obaritelnik“ — u tom obliku inače u spomenicima ne dolazi. No ima obarovati, obarčin, obaritel u smislu „čuvati, čuvar“. Dolazi i obarovanje (10. maja 1431. Surmin: Acta p. 131.) u smislu „čuvanje“. Uvijek dolazi „obaritel, obarčin“ u crkvenim prilikama.

⁵² Pomaknuti svedoke — prema lat. testes movere, attrahere. Mažuranić: Prinosi p. 49. pod bat. Cf. Jagić bilj. 53. p. 33.

⁵³ Sasvim općeno određuje čl. 11. Trs. statuta: „Svakoj ženi od dobrega glasa je verovano“. Tendencija ovoj ustanovi ista je kao i onoj u čl. 66. naime, da se kvalifikacija svjedoka protagne na što širi krug osoba tako da bude u procesu što više omogućeno uglaviti krivca.

⁵⁴ „Ostati“ — prema lat. remanere. Cf. u tom značenju remanere Tkalčić Mon. civit. Zagrab. IV. p. 1. Princip je ove ustanove jasnije izražen u čl. 12. Trsatskoga statuta Mon. hist. iur. Slav. merid. IV. p. 220. „Ako bi ki sam hotel svedočiti i ne bi ziskau od pravde: plati libre 2 i škodu zač ni bil prošeu“.

⁵⁵ Jagić o. c. tumači smisao ovog članka onamo, kao da se ovdje radi o pitanju svjedoka, pa da je ovima stavljeno na volju hoće li odgovarati ili ne će. Ovdje se ipak ne radi o svjedoku, nego o tuženom, kome je stavljeno na volju, hoće li da prizna ili da taji. Svjedoci bili su dužni pred sudom istinu govoriti. Cf. 52. Vin. zak. V. potanje kod poglavlja o procesualnom pravu.

⁵⁶ „Pritča“ dolazi još jednom u Vin. zak. čl. 53. i. f. s jasnim značenjem subst. causa, lis. S ovim se značenjem sasijajemo i inače u vrelima, primjerice u čl. 161. Dušanova zakona (Novakovićevo II. izd.). „Na sude koji se parci sude i pre za svoju pričuu za koju potonju veli Novaković, da je spor, parnica, tražbina. Jagić o. c. p. 35. bilj. 61. misli tako isto da ima i ovdje to isto značenje. Ali se tim značenjem na ovom našem mjestu ne da dobiti smisao, pa je zato i Jagić prinuđen, ne držeći se teksta, a ni svoga tumačenja, da je pritča = causa, prevoditi posve slobodno: Javi li se tkogod u dvor s prijavom o dogodivšem se zlodjelu etc. Time se dašto znatno udaljuje od teksta, pa zato sam volio prevesti, po smislu, „pritče“ naprosto adverbijalno u značenju lat. adverba causa.

⁵⁷ O potrebi ove konjektare govorili smo već kod teksta Vinodolskog zakona bilj. 55.

⁵⁸ „Grašćik“ i „busović“ bili su općinski službenici. V. Jagić o. c. p. 137. i naprijed u ovoj raspravi. U poznijim dokumentima dolazi oblik „graščak“. Bio je to gradski kastelan, pa je, vjerojatno, vršio i njegove funkcije. U dužnosti busovića upućuje nas statut krčki u čl. 3. (Mon. hist. iur. IV. p. 146.) prema kojemu on ima da saziva „vas plk na viče“. Bio je to dakle općinski podvornik, glasnik. Podrijetlo te riječi izvodi Jagić l. c. od tal. bussare — tući, kucati; Akad. rječnik od „busovati“ — oglašivati; Mažuranić Prinosi pod busović spominje hrv. „busati“ — tući, lupati, koje opet dolazi od tal. bussare.

⁵⁹ Kakovo pravo vrijedi u tom slučaju za kneževske službenike v. u čl. 30. Vin. zak.

⁶⁰ „Hovrlica“ i „pokrivača“ jesu ženska pokrivala za glavu. Jagić o. c. pp. 40.—41. bilj. 77. misli da dolazi od tal. coverta, covertura, coverchiella, a Mažuranić: Prinosi pod „hovrlica“, drži da dolazi od naše riječi kovrljak — isto vrsta pokrivala za glavu, kovrljati. Cf. Akad. rječnik pod „konda“.

⁶¹ Kako je u čl. 38. postavljen najširi dispozitivni princip ovo je rečeno ex abundantia.

⁶² „Vašćina“ — sramota. Jagić o. c. p. 41. bilj. 79. izvodi od vaditi — tužiti, klevetati, „vada“ — spor, svada. Upućujemo na „vasni“ stsl. „vasnъ“ — razdor, (češki „vášěn“ = svada), Miklošič Et. W. pod vasni.

⁶³ Iz diobe sume od 50 libara na četrdeset soldina i 48 libara proizlazilo, da je jedna libra jednaka 20 soldina. Jagić o. c. p. 41. bilj. 80.

⁶⁴ Stsl. „svar“ — svada. Jagić o. c. p. 42. bilj. 85., da „svar govoriti“ ne daje prava smisla, pa zato bi on volio čitati „stvar“, a to mu je to lakše, što su u našem rukopisu slova *s* i *v* slivena, pa je Jagić nagadao, nije li to ligatura „stv.“ V. bilj. 61. kod teksta Vin. zak. Mi ipak prevodimo „svar“ sa „psovka“, jer kao da to značenje nije bilo daleko od stsl. „svar“, kad primjerice gornjo-lužički „svari“ znači psovku tj. razlog svade. Cf. i Mažuranić: Prinosi pod „čast“.

⁶⁵ „Vražda“ jest konsekventan oblik što ga upotrebljava naš spomenik dotično rukopis. Jagić o. c. p. 44. bilj. 89. misli, da je to očita griješka prepisivača umjesto „vražda“. No upućujemo u poljskom na paralelni oblik „wrožba“ uz „wrožda“, ruski *ворожба* — gatanje, maloruski „vražba“ pored „vražda“ — neprijateljstvo čini se, da oblik „vražda“ i kod nas i inače nije posve nepoznat. (Cf. Akad. R. pod „ličiti“ pod g).

⁶⁶ Tumačenje ovoga članka dosta je trudno. Čudnovato je naime, kako se koncediralo knezu, da može u slučaju ubijstva kojeg svog službenika, ako ubojica pobjegne, uzeti „vraždu, to jest zagovor kakov i kolik bude htio“. I onda od ove svote, koja stoji do arbitrija kneževa, ima polovicu platiti rod, a zločinac drugu polovicu. Dakako, knez je mogao na taj način uništiti svakoga, jer je mogao cijelu vraždu odrediti tako visoko, da je plemenski imetak jedva i dotjecao za njegovu polovicu. I zaista je ovakova arbitrarna „vražda“ unikum, kome ne znamo paralele iz drugih spomenika, bar ne u ovom obliku. Visina vražda bila je, istina, različita prema staležu dotično položaju usmrćenog, ali je ona uvijek brojčano određena. A onda, prema terminologiji Vin. zak. nije niti točno, što se vražda zove zagovorom. Zagovor znači (v. bilj. 46.) konvencionalnu kaznu kojom se nastojalo prisiliti stranke, da uzdrže jedno postojeće pravno stanje. Vražda dakle nije zagovor. Ali uza sve ove smetnje govori jedna okolnost ipak za to, da treba tekst shvatiti onako, kako je napisan, a to je, što bismo mi na ovom mjestu svakako očekivali da iznos vražde bude brojčano određen, jer se radi o kneževskim ljudima, a ti su imali neki osobit položaj i zasebnu pravnu zaštitu, kako se može razabrati kod krađe (čl. 35.), kod koje knez, njegov dvor i službenici imaju dobiti sedmerostruku naknadu za krađom nanесenu štetu, dok drugi ljudi dobivaju tek dvostruku naknadu. Isto bismo takav izuzetak mogli očekivati i kod vražde, ali u svakom bismo slučaju mogli na ovom mjestu tražiti da bude iznos vražde nekako označen, a kako to brojkama nije učinjeno, ne bi zaista drugo preostalo, nego da pretpostavimo da je visina stajala do arbitrija kneževa.

Ako se ova argumentacija ne bi htjela usvojiti preostalo bi jedino, da se neobičnost teksta ukloni konjekturom, koja bi se osnivala na tom što bi se terminus „zagovor“ uzeo u njegovu strogom značenju. U tom bi se slučaju „to e“ imale čitati „t(ak)oe“ uz predmnjevu, da se radi o griješci pisara i onda prevesti „neka knez uzme vraždu i zagovor kakov i kolik bude htio“. Prema ovome bi onda knez imao pravo na vraždu (koja u tom slučaju nije iznosila više, nego li je označeno u čl. 31. Vin. zak.) a osim toga da je imao pravo položiti zagovor, tj. pod prijetnjom novčane globe u izvjesnoj visini naložiti zavadenim uslijed ubojstva plemenima da u buduće drže mir među sobom. Takov je zagovor primjerice određen u listini od 15. augusta 1393. Šurmin: Acta p. 98.

⁶⁷ Mašćenje od mštitici-ultio. Jagić o. c. p. 45. bilj. 90.

⁶⁸ Cf. npr. lex. Frisionum, gdje se razlikuju: „vulnera“, „percussiones“ i „mancationes“. L. Frisiouum 22. 90. i. f.

⁶⁹ „Bližika“ je rodak *nopee*. Cf. Jagić o. c. p. 18. bilj. 95.; Mažuranić: Prinosi i Akad. R. pod „bližika“.

⁷⁰ I ova fraza „onoga grada, ki e ubien, općini“ takova je, da je možemo razumjeti jedino po smislu, jer je u rečenicu na nespretn način umetnuto „ki i ubien“.

⁷¹ Tumačenje čl. 31. zadavalo je znatnih poteškoće, jer se nije moglo razjasniti o kojim se tu slučajevima radi. Najprije se govori o slučaju, ako se krivac ne bi mogao uhvatiti, a ipak se odreduje plaćanje vražde u iznosu od 100 libara, a dalje se opet govori o slučaju, da krivac pobjegne, pa se plaćanje vražde drugojačije ustanovljuje. Nije se našlo koja je distinkcija među ovim slučajevima, pa je zato Jagić u prvom slučaju ono „da bi se ne mogal jeti“ naprosto metnuo u zagradu, jer

mu je smetalo smislu. Tu je opet došao u koliziju s trećim slučajem, koji radi o tom, da pode za rukom krivca uhvatiti.

Ovaj članak ćemo moći protumačiti, budemo li imali pred očima postupak u slučaju mrtve glave, uključivši ovamo i plaćanje vražde. Članak 31. razlikuje tri mogućnosti.

1. Krivac se poslije počinjenog zločina sakriva kod svojih rodaka. Jamačno su bili u Vinodolu u takovim prilikama slični običaji kao i drugdje gdje se vršili krvna osveta i plaćala vražda. Pleme ubojice nastojalo je po svojim posrednicima da se s rodom usmrćenog pomiri. Do te je pomirbe uvijek u poznije vrijeme dolazilo, jer je to tražio i pravni poredak, pa će dakle po našem Vinodolskom zakonu imati rod ubojice platiti rodu usmrćenoga 100 libara nime vražde, a dvije libre općini onoga grada kojemu ubijeni pripada. Cijelu tu vraždu ima platiti krivac.

Kad je sve to uređeno i vražda, kako treba, plaćena, nema više mjesta mašeñju sa strane roda ubijenoga na ubojici: ovaj može izaći iz svoga skrovišta i pokazati se rodu ubijenoga.

U tom se dakle slučaju ne radi o tome, da bi ubojica bio pobjegao iz Vinodola već se tek „ne može jeti“, jer se skriva u svojih rodaka, koji ne će da ga u tom teškom času napuste, jer je djelo počinjeno pod takovim prilikama, da rod ima razloga da svoga člana, koliko može, pomogne.

2. Druga je mogućnost, da krivac „ubigne“ tj. pobjegne uopće izvan granici kneževine vinodolske, tako da nema nade da bi se on ikada vratio. On je za općinu vinodolsku mrtav, pa se s njegovom imovinom postupa kao s ostavštinom — njegova su djeca „redi“ tj. nasljednici. U tom slučaju ima platiti vraždu rodu ubojice, i to polovicu vražde rodaci ubojice, a polovicu njegovi „redi“ tj. nasljednici. Ovo će nastupiti obično onda, kad rod radi prilika pod kojima se djelo zbililo ne uzme u zaštitu svoga člana, nego ga prepušta njegovoj sudbini.

3. Treći je slučaj, ako rodu ubijenoga uspije, da ubojicu uhvati za vrijeme dok još traju pregovori i prije nego je čitava stvar platežem vražde uređena i izravnata. Tada može rod ubijenog nesmetano vršiti svoju osvetu na ubojici. Osim toga može rod ubojice, ako ne odobrava čina svoga člana ili iz bilo kojih drugih razloga, i mimo svoga člana ubojice „napraviti se“ s rodom ubijenog, t. mu svoga člana izručiti na „mašeñje“. To znači slučaj, ako je učinjena „naprava“ u samoj prirodi stvari, mislim, leži, da je rod svoga člana najčešće izručivao onim slučajevima usmrćenja, s kojim se, radi njihove prirode, nije mogao identificirati.

Ovdje izložene mogućnosti slažu se posvema i s opisima, kako se postupal kod mirenja mrtve glave. V. članke Vuka Vrčevića u Pravdonoši; Bogišić: Zbornik p. 579. pit. 295.

⁷² „Areditati“ — tal. ereditare. Mažuranić Prinosi pod „areditati“ misli, da bi se ono „se“ moglo čitati kao „sve“ s obzirom na to, što „ereditare“ u talijanskom a „haereditare“ u novijoj latinštini znači i „haeredem esse, institui, succedere haereditatem obtinere“. Jagić o. c. p. 50, prevodi „imaju pravo na nasljedstvo“.

Držim da su sastavljači našeg spomenika uzimali, da „areditati“ traži akuzativ „areditati“ u smislu: snabdjeti nekoga nasljedstvom.

⁷³ Jagić o. c. p. 51. bilj. 99.; Mažuranić Prinosi p. 190. bilj. l. tumači ka „caducitas“, no veli da inače znači svaku po smrti ostavljenu stvar.

⁷⁴ Cf. Jagić o. c. p. 51. bilj. 100.

⁷⁵ Prošeñje — petitio; o imperativnom karakteru cf. Jagić o. c. p. 51. bilj. 101.

⁷⁶ „Učestje“, „učestnoga“ cf. u čl. 46. „od očestnoga“. Oblik „očestje“ sretamo Poljičkom statutu. V. članke 31., 47., 111. u Poljičkom statutu. Mon. his. iur. Slav. merid. IV.

Ovaj „učestnoga“ valja tumačiti u vezi s predašnjim člankom. U ovom s posljednjem radi o slučaju, ako netko protiv pravnog drži ošasn u zemlju, a ovom članku, ako netko drži zemlju, koja je pravovaljano došla u njegov posjed, no od koje posjednici njesu plaćali knezovima dužna realna podavanja. prvom slučaju ima krivac, koji drži nepovlasno zemlju, platiti osud sedmerostruki prihod za svako ljetu što je zemlju nepovlasno držao, a u drugom

slučaju, analogno prvome, „držan je v osudu zgora rečenom vola od učestnoga“ tj. ima platiti globu označenu u prvašnjem članku i sedmerostruko uzeto, ne prihod (jer je u pravovaljanom posjedu) nego učestje. Inače Jagić o. c. p. 53. bilj. 105.

⁷⁷ Jagić je prema svom shvaćanju ovoga članka, bio prisiljen unatoč rukopisnomu tekstu, negirati konac „ako se ne more ukazati“. No afirmacija je ispravna. Moglo se naime desiti da se te dužnosti nijesu plaćale dug niz godina, pa je potrebno saznati, pada li na sadašnjeg držaoca dužnost plaćanja spomenutih kazna, jer je on mogao te, realnom dužnošću opterećene, zemlje steći, kažimo, kupoprodajom.

⁷⁸ V. čl. 29. i 30. Vin. zak.

⁷⁹ To znači, ako tko ukrade stvar kmetu ili popu, naknada mu tat samo dvostruku štetu. Cf. čl. 7., 8. i 50. i. f. Vin. zak.

⁸⁰ Cf. čl. 35. Vin. zak.

⁸¹ Ove su ustanove posve u skladu s člancima 7. i 8. Vin. zak.

⁸² Odnosi se na čl. 11. Vin. zakona. — Osvan cf. Jagić, o. c. p. 55. bilj. c.

⁸³ Jagić o. c. p. 55. bilj. 109. i 110. shvatio je ovaj članak sasvim drukčije. V. poglavlje o krađi. Sasvim je krivo shvatio čl. 37. Leontović. On je naime na osnovi toga članka konstruirao razliku između krađe blaga, žita, meda, upće predmeta seoskog života, te krađe gradske. Globa za prvu ide u korist kneza, a druga u korist općine.

⁸⁴ Stisnuti — prema latinskom „constringere“.

⁸⁵ Tumačenje riječi „ličba“ (lidžba) otešćano je time, što ono ima više značenja. U vezi s glagolom ličiti, a taj po Akademikom rječniku znači „vikati, vikom proglašivati, javljati, razglašivati, proglašivati zakone ili naredbe, javljati vikom da se što prodaje, upće dražbovati, u Dubrovniku javljati vičući, da je što izgubio ili našao“; nadalje znači „ličiti krv na koga — tužiti koga, da je koga ubio“ (ovdje se veli: „u nekijem je primjerima objekat osveta, vražda(?)“).

Potanko je svoje mišljenje obrazložio Jagić, o. c. p. 56, bilj. 113. On misli, da ličba znači isto što u srpskim spomenicima lice t. j. stvar, koja je predmetom kriminalnog postupka, corpus delicti. „Ličiti krv na koga“ znači u Crnoj Gori „okriviti koga s ubojstva“. „Obličan“ zove se u Zakoniku cara Stefana Dušana onaj, kod koga se našlo „lice“ t. j. corpus delicti. Na osnovi toga drži Jagić, da ličba znači stvar s pomoću koje se oglašuje krivac. Prema tome što je za ličbu određena kazna od 6 libara dolazi u poredenjem kazna za druge delikte do zaključka, da se prestupak „ličbe“ nije mnogo razlikovao od obične krađe. Ali upravo s te jurističke strane ostala je stvar kod Jagića nejasna. Mažuranić Prinosi pod „ličba“ veli, da je to edictum, praeconium, a po tom i auctio, no za naš primjer veli, da je riječ potekla doduše od glagola „ličiti“, ali jamačno sa značenjem: podnositi tužbu pred oblast „licem“, tj. pokazujući krv, ranu ili pak predmet, koji se odnosi na zločin. Nije međutim Mažuranić razložio, kakav je to delikt i i kakva je juristička strana toga članka. Držim, da uza sva nastojanja ne će poći nikako za rukom, da se na osnovi toga značenja dode do nekog juristički opredijeljena sadržaja. Jer što je s ličbom, (u Jagićevu smislu) ako netko počin kvalificiranu krađu, na koju je udarena kazna od 50 libara? Ili kod drugih delikata, kod kojih je kazna veća od 6 libara? Što je onda s onih 6 libara? Kod ličbe, u Jagićevu smislu, jer je ona najjači dokaz, moramo bezuvjetno očekivati kudikamo težu kaznu nego obično. Kod „ličbe“ (prema Jagićevu tumačenju (krvi) čl. 64. Vin. zak.) ne nalazimo promijenjenu visinu kazne, nego ta krv, koja „liči“ tuženoga, ima samo procesualnu posjednicu kao privilegirani dokaz. Isto je u slučajju oduzeća znamenja (lica čl. 23. Vin. zak.) ili po rotnicima. S tim „licem“ olakšan je samo dokaz, ali se in merito inače ništa ne mijenja (Cf. Jagić o. c. 56. bilj. 113. i glede mišljenja Leontovića, koje je nejasno i ničim p. krijepljeno, da naime ličba naliči sudbenomu zalogu). Kod takova stanja stvari, kao i s osvetom na to, što naši stariji rječnici, Mikalja, Stulli, Voltiggi. De la Bella ističu, da je ličba — incanto, hasta venditio, auctio, morat čem nastojati, da ovu ustanovu protumačimo na osnovi ovog značenja, pa da se tim i povratimo opet na mišljenje A. Mažuranića, koji je držao da se tu radi o dražbi. Da je to mišljenje opravdano, potvrđuje i mjesto, na kojem se taj članak nalazi.

Govoreći o eventualnom sistemu u našem spomeniku, pokazalo se, da kakova poretka ustanova nema, a jedino bi se dalo konstatirati, da dosta često članci slijede jedan za drugim na taj način, što misao jednog članka izazivlje dalji članak, tako da su više puta cijele grupe članaka među sobom povezane asocijacijom ideja. Nešto slično dalo bi se pretpostaviti i u našem slučaju. Na kraju predašnjeg članka 38. veli se: „Tu tužbu ki učini ima je na konac pripelati“. Ovo „na konac pripelati“ lako je moglo dati povoda, da se dalje misli na dražbu, jer kad se tužba „pripela koncu“ onda još ima da slijedi dražba. Prema tome ne bi bilo ništa čudnovato, da je misao „tužbu pripelati na konac“ sugerirala dalju misao o dražbi, o ličbi. No što znači u takovu slučaju gornji članak? Prije svega treba uputiti, da se u Vinodolskom zakonu radi malone isključivo o kriminalnim, a ne o civilnim sporovima, a u onima su osude bile ponajviše novčane, tako da je najčešće, ako se osuđeni kratko platiti, dolazilo do ovrhe i dražbe. O takovu slučaju govori, po našem mišljenju, čl. 39. Ne plati li osuđeni, što je po zakonu i po osudi dužan, na njegovu se imovinu vodi ovrha dotično dražba. A čl. 39. Vin. zak. vidi u uskrati plateža dosuđene kazne nov delikt, pa određuje za nj kaznu, ali u najvećem iznosu od 6 libara. Izuzimlje se samo dražba, ličba, koja se vrši na osnovi osude izrečene u deliktima nasilja, gdje može taj osud biti i viši, ali kolik, to u zakonu nije određeno. Po prava salijskih Franaka dužniku, koji se kratki platiti i ne će udovoljiti vjerovniku, koji ima osudu u ruci, dug se povisuje za 15 soldina (die grosse Prozessbusse). A za dočnije tri opomene svaki put po tri soldina (V. Schröder: Deutsche Rechtsgeschichte p. 371.—372.). Ličba kako je mi shvaćamo naziva se inače u spomenicima ovog područja „kanat“. Tako npr. kap. 47. Statuta kastavskog, Mon. hist. iur. Slav. merid. IV. p. 190.—191. imaju „markari“ „oblast svakoga nepokornoga na svakem blagu rubati i takovi rubeži“ (tj. zaplijenjeno) na kante imaju biti prodani“. No „kanat“ se zove i onaj postupak, po kojem se daje na to ovlaštenim osobama prilika, da vrše svoje pravo pretkupa. Cf. u listini od g. 1440. Bribir, Šurmin: Acta Croatica p. 154., gdje kupac jur kupljenu zemlju „polaze na kanti“, „no po svih kantih i zakonih njemu osta“. Cf. i statut Trsatški, članke 48.—51. (naročito posljednji). Postupak je naime i u slučaju dražbe i u slučaju, kad se zemlja daje na kante radi prava pretkupa sličan, pa se oba slučaja supsumiralo pod jedan pojam.

⁸⁶ Rotnici, inače u spomenicima i prisežnici, iurati, bili su ljudi dobra glasa, koji su imali paziti na javni poredak, te narušitelje prijaviti vlastima. U statutu Trsatском zamjenjuju oni dapače pudare (cf. čl. 23. Vin. zakona). V. Trsatški statut čl. 13. Mon. hist. iur. Slav. merid. IV. p. 220. Cf. Jagić o. c. p. 58. bilj. 115.

⁸⁷ Trat — od tal. tratto. Inače krat. Cf. Jagić o. c. p. 59. bilj. e.

⁸⁸ „Ključar“ — čovjek koji drži ključe od pivnice. A. R. a. h. v. Cf. Rački Rad 99, p. 91. Jagić o. c. p. 59. bilj. 116. Možda je to kneževski pivničar, koji toči „gospodsko vino“. V. Kastavski statut, Mon. hist. iur. Slav. merid. IV. p. 182. Cf. Jagić l. c. Mažuranić: Prinosi pod „ključar“ misli, da ključar ovdje znači čovjeka, koji tuđe stvari čuva pod ključem i nastoji: dispenserat, dvornik i dr., a na sjeveru našem po njem. flegar, šafar. Protiv toga govori, što se kasnije spominje ključareva konoba, a ova znači pivnicu.

⁸⁹ Tavernar — lat. tavernarius. Cf. Jagić o. c. p. 60. bilj. 121.

⁹⁰ Krdenča — credentia. Cf. Jagić o. c. p. 60. bilj. 121.

⁹¹ Podružnik — tumačenje te riječi nalazi se u samom tekstu. Stulli ima podrug-socius, collega. Cf. i Jagić, o. c. p. 61. bilj. 122.

⁹² Kvaderna dolazi uopće u značenju knjige. Lat. quaterna. Kvaderna od trzac — trgovačka knjiga. Cf. Jagić o. c. p. 61. bilj. 123. U talijanskim statutima libri mercatorum, primjerice: statuta Masserani c. 22., Pertile VI. l. p. 423. bilj. 76. ili libri de mercanti u Constitutio Modene, v. Pertile VI. l. p. 423. bilj. 76., ali i quaterna, v. Breve Pisani communis od g. 1286., v. Pertile VI. l. p. 421. bilj. 69. Citirane ustanove talijanskih statuta obraduju isti predmet kao i naši članci.

⁹³ Da „knjig“ ovdje znači „svete knjige“ tj. evanđelje v. Jagić o. c. 62. bilj. 124., glede čega su odlučne riječi u čl. 56. Vin. zak. „položivši ruku zvrhu knjig“, kod čega se bez sumnje misli na knjige evanđelja.

⁹⁴ Već je Jagić naslućivao (o. c. p. 62. bilj. 125.), da se u ovom članku radi o soku i o sodžbini. Ovu je misao prihvatio Du Preux i dalje je izgradio. Poteškoća zadaje tek „likuf“, jer se teško domisliti, u kakovoj je vezi sa sadržajem čitavog članka, uzmemo li da je značenje ono, što ga „likuf“ obično ima. Inače se u članku radi o tome: Nestala je kakova stvari, počinio se kakav zločin ili je pak netko htio doznati — tiče se naročito kneza, — je li tko u pravovajljanu posjedu kakove nekretnine ili možda posjeduje zemlju, a ne namiruje dužna podavanja. U takovim bi se dakle prilikama najmilji ljudi, koji su se možda sličnim poslovima i ex professo bavili, da oni pronadu, otkriju i ispitaju što je potrebno znati — to su bili tzv. sokovi, dakle neka vrsta privatnih detektiva. Razumije se, da su oni taj posao najradije vršili u potaji tako da oni, koje su o odlučnim stvarima ispitivali, nijesu baš ni znali u koju tu svrhu biva. A, napokon, bilo je ovakovo soku i milije, ako se posao mogao udesiti tako, da se nakon povoljno svršenog posla njegovo ime uopće ne sazna, jer se tako nije izložio neprijateljstvima, koja u sličnim zgodama nužno nastaju. Ako je dakle takovu najmljenom soku pošlo za rukom, da povoljno izvrši zadaću, koja mu je bila povjerena, išla ga je dašto i nagrada, Ali ne bi bilo opravdano da konačno tu nagradu mora iz svoga džepa da plati onaj, koji je soku stvar povjerio, već treba da je plati onaj koji je dao povoda za intervenciju soka. Trebalo je prema tome naći izlazak iz takove situacije: soku treba nagradu da plati onaj koji ga je najmio, i to u potaji. „otaji“, ali mu tu plaćenu nagradu mora da naknadi onaj koji je skrivio, da je rabota sokova postala potrebna. Taj se izlaz našao u tome, što se odredila visina nagrade soku, koju najmitelj nije smio prekoračiti, a povrh toga je potonji imao priseći, da je najmio soka, koji da je doista stvar „iziskal i znašal“, i onda, uz koju ga je plaću pogodilo, (no nikako ta plaća, kako rekosmo, ne smije prekoračiti svotu od 40 soldina, pa što je više platio, ima snositi najmitelj sam — izuzet je knez, koji može u naročitim prilikama i više platiti). Ako je najmitelj takovu prisegu položio: imao je njegov parbeni protivnik taj izdatak da mu naknadi.

Isto je bilo, ako je knez htio, npr., saznati ima li u njegovu kneževstvu ošasnih dobara — on bi povjerio taj posao soku. Doyde dakle ne bi bilo osobitih poteškoća. Ali u kakovoj je vezi fikuf s plaćanjem sodžbine, dok znamo da je to (v. Akad. Rječnik pod „likof“, likov i likuf) ono što se popije, ili prava gozba koja se učini, kad se svrši kakva zajednička radnja ili posao ili se uglavi kakva pogodba, a dolazi od sred.-njem. litkouf (novonjem. Leikauf). Jagić o. c. p. 63. bilj. 125. kaže, da rješenje ove zagonetke prepušta dočasnijem vremenu. Mažuranić: Prinosi pod „likov“ misli da likuf u našem slučaju ima široko značenje, koje da obuhvaća i cijenu koja se obeća soku, pa nagradu za posredovanje, a pod „denuncijacija“ veli da se sodžbina u Vin. zak. zove likufom. Akad.Rj. pod „likuf“ nagada, da u tom primjeru nema isto značenje kao likof, nego nešto što se plaća u novcu za stvar nađenu (isp. nalježba). Ipak mi se ne čini opravdanim, da mi u ovom jednom primjeru ovako mijenjamo inače utvrđeno značenje riječi likuf (likov, likof), a to dotle, dok imamo još mogućnost da protumačimo kako je ona došla u taj članak. Likovo se pilo (v. Bogišić Zbornik p. 423. — 424. u odgovoru iz ličke pukovnije oko Velebita) „kod prodaje stvari od veće vrijednosti kao npr. kod prodaje kuća, zemalja, volova“. Između ovih u ovom odgovoru navedenih stvari i onih pomenutih u gornjem članku Vin. zak. postoji sličnost koja mora svakomu udariti u oči. Time postaje i jasno, što hoće naš članak da kaže s likufom. Htjelo se zapriječiti, da koja stranka ne bi zloupotrebljavala priznato pravo da plaćenu sodžbinu ima da naknadi ona stranka, koja je uzrokovala potrebu sokove intervencije, pa da nebi najmila soka za bilo kakvu triču, platila ga, i onda tražila naknadu od protivne stranke: zato se odredilo u našem članku, da pravo na povratak plaćene sodžbine stranka ima samo tada kad se radi o stvarima veće znatnosti, kao što su delikti ili o stvarima veće vrijednosti, tj. takovima za koje je običaj piti likof, kada su one predmetom kojega pravnog posla. Za stvari manje vrijednosti, za koje se ne pije likuf ne može se tražiti naknada sodžbine. Pripadom pominjemo, da su likufu prisustvovali svjedoci, koje su nazivali „aldomašnici“, odnosno u vinodolskim listinama 15. vijeka „dobri muži“ ili „ljudi“.

⁹⁵ Dakle: pet soldina plaća se dvoru za pronalazak hubobá, zemalja i velikih živina, a za pronalazak malih živina dva soldina. Na taj je način zališna interpolacija, što je na ovom mjestu učinio Jagić i Rački.

⁹⁶ V. čl. 33. i 34.

⁹⁷ Tim je izrečeno načelo: probatio est affirmantis.

⁹⁸ Kazuistika je, kako se vidi, vrlo gruba. Iz članka 50. dalo bi se možda zaključiti, da je malo goveda ono, koje vrijedi manje od 40 soldina (ili 2 libre), dakle četvrti dio vrijednosti velikog goveda, koje vrijedi 8 libara.

⁹⁹ Cf. članke 35. i 36. Kako se razbira iz svršetka ove ustanove, ne radi se ovdje samo o oduzeću baš ukradenog vola, nego i o ovrsi, koju bi obavio pristav kod tata, koji je imao naknaditi sedmerostruku dotično dvostruku vrijednost ukradene stvari.

¹⁰⁰ Jagić, koji ove kratice nije razdriješio, ispravlja „pre“ u „pra“ nagadajući da je to „pravda“. Na osnovi tog ispravka on posve inako i shvaća cijeli taj članak (Jagić o, c. p. 69. bilj. m.), i prevodi ovo mjesto: „Stranka pak, protiv koje je on lažno govorio, ako bi imala da pretrpi kakovu kaznu, neka bude oslobođena i opravdana u toj stvari, koja je bila predmetom tužbe“. Tumačenje i shvaćanje ustanove kako je u tekstu čini mi se ispravnije, jer su sastavljači našeg spomenika jamačno mislili na to, da pristav može govoriti kako u korist tužitelja tako i tuženoga. U prvoj zgodi neka bude tuženi riješen, a u drugoj neka tužitelj, koji je radi krivog iskazivanja pristava svoju parnicu izgubio, a iz koje je protivna stranka „izlizla“, ima pravo da podigne novu tužbu. Glede „izlisti“ cf. Poljički statut čl. 73. a. „ulisti u parnu“.

¹⁰¹ Kazne za potvoru pristava ili svjedoka s lažljivosti jesu iste t. j. krivo osumnjčenu, pristava dotično svjedoku ima dati vola jednoga ili osam libara, a knezu dvije libre. Cf. čl. 51.

¹⁰² „Utaknuti“ znači isto što i „spotaknuti, spočitnuti, prigovoriti“, Jagić o. c. p. 73. bilj. 144. navodi netom pomenuto značenje, ali ga u svom prijevodu ipak ne upotrebljuje, nego nagada da „utaknuti“ može značiti isto što i „suprot poiti“. Mislim da je sa spočitnuti točno predano ono što se namjeravalo kazati. (Cf. u njemačkom pravu „einen Zeugen schelten“. Schröder: Deutsche RG. p. 366.) Ratio odredbana ovog članka leži, držim, u tome, da se nastojalo ograničiti beskrajan broj parnica, koje imaju sve svoj korijen u istoj parnici. A primjerice tuži svjedoka B-a radi kriva svjedočanstva i dovede tri svjedoka, koji potvrde navode prijavitelja. Svjedok B bi sada mogao da dovede tri svoja svjedoka, koji će potvrditi lažljivost svjedoka A-ovih, itd. u nedogled. Tome nastoji doskočiti ustanova čl. 53. dosta neobičnim načinom. U području njemačkog prava odlučivalo se sudom božjim ako bi tko htio da poništi nečije sudbeno svjedočanstvo, a drugdje se tražio dvostruki broj svjedoka, koji će posvjedočiti lažljivost svjedoka temeljne parnice.

¹⁰³ Odvjetnik — odgovornik pomagači su strankama u strogim formalnostima procesa. Por. razliku u kasno-rimskom procesu između „advocati“ i „procuratores“ (ἐντολέης). Mayer Italienische Verfassungsgeschichte I. p. 101.

¹⁰⁴ Plemenite ljude, kao razvitu socijalnu klasu po rodu, ne nalazimo u Vinodolskom zakonu. Prema tome držim, da se pod plemenitim ljudima nema podrazumijevati nitko drugi, nego kneževski službenici (Cf. n. pr. čl. 31. Krčkog statuta, gdje se i satnik broji među „vlastelū“. Mon. hist. iur. Slav. meridionalium IV. p. 156.). Po Vin. zakonu, istina, satnici ne bi spadali među „plemenite ljude“, nego, bi se taj pojam imao upotrebljavati isključivo za službenike kneževske. Nije dašto nemoguće, da su u vrijeme, kad je sastavljen Krčki statut, već i u Vinodola satnici bili „plemeniti ljudi“ dotično, da se njihov značaj općinskih, a ne kneževskih, službenika nije više jako osjećao. Ako tako odredimo pojam plemenitih ljudi, onda ćemo lako pogoditi raciju i ove ustanove: knezu je bilo svakako do toga, da njegovi službenici ne budu u odviše tijesnim vezama s kmetovima. V. tumačenje Preux-a i napomene kod tog mjesta.

¹⁰⁵ Isti strogi formalizam nalazimo i u njemačkom pravu. Schröder: Deutsche RG. p. 365.

¹⁰⁶ Inapačan, inpać — tal. impacciare, inpacio.

¹⁰⁷ Za odnošaj između crkvene i svjetovne vlasti zanimljivo je, da općina

¹⁰⁸ Tvarnica -- znači ženu koja se bavi zgotavljanjem otrova, kojima nanosi štetu životu. Cf. čl. 23. Krčkog statuta „Kapitul od stvari ženskih“. Mon. hist. iur. Slav. meridionalium IV. p. 154. V. dalja izvođenja Jagićeva o. c. p. 83. bilj. 159., gdje se potanje obrazlaže značenje, etimologija i leksikalne veze te riječi. Delikt, kome se ovdje pojam određuje, isti je što ga spominje članak 7. VI. knj. Dubrovackog statuta pod natpisom: De herbariis: Quecunqve persona fecerit herbariam vel maleficiū herbarie, de quo aliquis posset mori vel perdere sensum, et hoc possit probari, quod per ipsam herbariam sit mortuus vel admiserit sensum, comburatur; et si non moriretur nec amiserit sensum, sit in providentia d. comitis. Etiam si non probabitur maleficiū herbarie, sed de eo suspitio habeatur, d. comes, secundum quod ei placet, inquirat maleficiū supradictum“. Taj je članak uz neznatne promjene preuzet i u statut kotorski (čl. 10.) dotično korčulanski (čl. 12.). Pojmovno nije dakle drugojačije ni u drugim statutima. Tvarnica nije dakle vještica, niti je delikt što ga počinja tvarnica jednak onome što ga u dobnije vrijeme počinja njezina druga, vještica. Pojam delikta što ga počinjaju vještrice nije još u to doba konstruiran; tvarnica još nema vezâ sa sotonom, niti se ona ipso facto okrivljuje s hereze, jednom riječju na tvarnice još nije primijenjen inkvizicioni proces.

¹⁰⁹ „Ostačeni“ imenica od glagola „ostačiti“, koji međutim u spomenicama ne dolazi. Cf. Jagić o. c. p. 84. bilj. 164.

¹¹⁰ Cf. bilj. 31. kod teksta Vin. zak. na današnjem jeziku.

¹¹¹ „Budi osuen na život“ u protivštini s „osudi se na život i na smrt“ znači jamačno tjelesnu naprotiv smrtnu kaznu. V. Jagić o. c. p. 86. bilj. 166., koji zabacuje mišljenje prof. Leontovića, da jedno i drugo znači smrtnu kaznu. Slično se izražuje i Poljički statut u čl. 92. b., koji određuje, da se onome koji bi skuplje prodavao vino, nego što je određeno, „razjagmi vino, a u njegovog življenje aliti život, kako se bude viditi pravdi“. Tomo Matić u vrsnom svom prijevodu ovog spomenika Statut der Poljica, Wien 1912. (separat iz Wiss. Mitteil. aus Bosnien u. Herzegowina XI. B. 1912.) veli, da mu ovo mjesto nije jasno, jer se sa „življenje“ označuje danas u Poljicama „imovina“, a „život“ da znači u pravilu „život“ (das Leben), ali i tijelo (der Körper). Gore navedeno prevodi on „dem soll man zunächst seinen Wein verschleppen und (er soll) nach dem Gutdünken der Gerechtigkeit an seinem Vermögen oder Körper gestraft werden“. Možda je ono „osuditi na život i na smrt“ udešeno prema latinskoj frazi, kad se krivac osuđuje na smrt „ita ut moriatur“. Nikako to ne će značiti doživotnu tamnicu. Cf. Miler: Vinodolski zakon Mjesečnik p. 146.

¹¹² „Od človlka“ „od ljudi“ udešeno je prema talijanskoj frazeologiji. V. Jagić o. c. p. 88. bilj. 167.

¹¹³ Čl. 31. Vin. zak.

¹¹⁴ Kako se razbira iz prijevoda konjektura „podknežina“ iza „dvor zvrhu stojeći“ nije potrebna.

¹¹⁵ Pozovnici su službenici, koji pozivlju stranke pred sud.

¹¹⁶ V. glede ove ustanove kod procesa.

¹¹⁷ Cf. bilj. 42.

¹¹⁸ Ova je ustanova na prvi pogled paradokсна. Tužitelj oprašta prisegu onome kome je ona dosuđena, no potomji ima da plati uparničenu svotu.

Situacija je, mislim, ova. Petru je ukrađena „mala rič“ (dakle vrijednost analogno čl. 54. Vin. zak. ispod 40. soldina). Petar radi te krađe sumnjiči Pavla, ali svjedoka za svoju sumnju nema. Prema poznatim nam ustanovama ima Pavao s jedanaest svojih porotnika otriseći, da on nije krivac. Pavlu je još pošlo za rukom da nađe potrebne porotnike, ali za njega je stvar ipak vrlo neprijatna, jer, uzimimo, on je unatoč povoljnoj za se procesualnoj situaciji krivac. Tako se on u dan koji je urečen za položenje prisuge nalazi u neugodnoj poziciji: ili da se prizna tatom, ili da položi krivu prisegu, pa da sebe i svoje porotnike izvrgne teškim posljedicama krive prisuge. On će biti zadovoljan, ako mu se omogući, da se iz toga položaja izbavi tako da namiri protivnu stranku. No ne mora biti baš uvijek povoljan slučaj da nam bude gornji članak razumljiv, jer se može općeno uzeti da je njime dana

zadnji put prilika, da se proces završi bez prisege, bez suda božjega, a to je kod religioznih ljudi nešto i značilo. No tko je u takovu slučaju izgubio proces? Moramo reći: nitko: tužitelj nije, jer tuženi nije prisegao, a tuženi također nije, jer mu je tužitelj rotu oprostio (glede potonjeg slučaja vidi analogno kod porotnika čl. 73. g. Poljičkog statuta Mon. hist. iur. Slav. mer. IV. p. 82.), a to se jamačno držalo kao da ju je položio (cf. netom navedeni čl. Poljičkog statuta). Tako je to faktički neke vrste nagoda in fraudem legis. Kratkih rukava kao da ostaje knez, jer ne će dobiti osuda ni od tuženoga, ni od tužitelja (čl. 62. al. 2. Vin. zak.). U tom i leži ratio što je to ograničeno na „malu rič“ i što mora da je u takovim prilikama nazočan dvorski čovjek, koji će jamačno gledati da i za kneza izvuče neku korist.

Cf. tumačenje kod Jagića, koje se ne čini posve jasnim (o. c. p. 93. bilj. 175.)

¹¹⁹ Predavae-traditore, cf. tradere-predavati, Isp. „Juda predatelj“ Miklošić: Mon. Serb. p. 105.

¹²⁰ Jagić prevodi „причиняющаго мнѣ вредъ“

Kod nas se još i danas govori „naći koga u svojem kvaru, škodi“.

¹²¹ „Vidil“ odgovara crkv. slav. „вѣдѣль“. V. Jagić o. c. p. 95. bilj. 177.

¹²² „Koliko na“ prema talijanskom „quanto à“.

¹²³ Ta riječ prkosi svim pokušajima, da se odgonene njezina etimologija. Jagić o. c. p. 135. nagada, da potječe od arapskog „irsal“, no u toj je zgodi ona umetnuta tek u naš prijepis od prepisivača, a u originalu je nije bilo. V. Mažuranić Prinosi pod „irsal“, isto i Akad. rječnik koji misli na „cursor“. Spominjem, da principem Arsalum (bio je princeps Solymorum) navodi Eusebios Praeparatio evangelica V. c. IV. Kakova saveza za nas ne mogu naći.

Sigurno je s druge strane, da se pod tim „poslom“ ne misli poslanik kraljevskog dvora, nego kneževskog dvora, jer se izraz „dvor“ upotrebljava konsekventno za kneževski „dvor“ pa bi se jamačno kraljevski dvor drugojačije označio. Cf. Mažuranić: Prinosi pod „dići“ II. Poljički statut čl. 86. b. ima „posao“ u smislu „izaslanika“

¹²⁴ Ne može biti sumnje, da je ovdje nešto ispalo, jer saveza između prvog i drugog dijela ne nalazimo. Ali ne bih znao, kako bi trebalo popuniti.

¹²⁵ Cf. čl. 14.

¹²⁶ „Račeni“ od „račiti“ -izvoliti. Izvedeno kao npr. „odlučeni“ (Listina od g. 1460. Šurmin: Acta p. 224. no. 133.) od „odlučiti“ ili „učinjeni“ od „učiniti“ (čl. X. Vin. zak.) znači što ruski „произволь“ — njem. „Willkür“. Jagić prevodi „выручка“. Cf. Jagić o. c. p. 98. bilj. 183.

¹²⁷ Tko se podrazumijeva pod „svim drugim ljudima“? Bit će to poimence općinski ljudi čl. 17., zatim „pastiri, orači i ini ljudi dobra glasa vani iz grada“, u čl. 67.

¹²⁸ Cf. lat. frazu „in futuram rei memoriam et publicum testimonium“.

IV. Sadržaj Vinodolskog zakona.

Kako smo već u Uvodu napomenuli, mi o naročitu kakovu sistemu u našem spomeniku ne možemo da govorimo, pa zato i ne možemo prikazati njegov sadržaj u tom smislu sistematski. Mi ćemo s toga razloga pokušati da iscrpemo njegov sadržaj prikazujući ga u nekim određenim grupama koje nam se čine važnijima i koje su više obrađene.

Te će grupe biti:

1. Prava i položaj knezova vinodolskih, i njihovih „obiteljji“;
2. Odnosi crkve u Vinodolskom zakonu;

3. Općina i njena organizacija;
4. Nasljedno pravo po Vinodolskom zakonu;
5. Ustanove kaznenog prava;
6. Sudbeno ustrojstvo;
7. Ustanove procesualne.

1. Prava i položaj knezova vinodolskih; i njihovih „obitelji“.

Sudbena vlast u Vinodolu pripada knezu. Princip je taj jasno izrečen, i korektno stiliziran u čl. 40., gdje se kaže, da se nijedna određujuća ni osuđujuća osuda ne može izreći bez volje kneževe, i onda u čl. 75. Vin. zak. gdje knez pridržava sebi sudbenu vlast nad svima ljudma u Vinodolu.

U čl. 57. Vin. zak. pridržava sebi knez i vrhovni nadzor nad upravom pojedinih općina time što zabranjuje sve općinske skupštine, prijeteći konfiskacijom imovine svima onima koji bi u takovoj skupštini, u kojoj nije nazočan knežev čovjek, imali učešća.

Prema tome, knezovi su skupili u svojim rukama i sudbenu i upravnu vlast u Vinodolu.

O kneževskim dohocima poznate nam je iz našeg spomenika ovo:

Sudbene su kazne većim dijelom novčane, i one u pravilu zapadaju kneza dotično dvor. Samo u izuzetnim slučajevima (kad se radi o usmrćenju kmeta — čl. 31. Vin. zak.) novčana kazna ne ide kneza, nego rod ili pleme.

Ako osuđeni nema čime da plati novčanu kaznu, knez pridržaje sebi pravo da protiv njega postupa po svojoj volji (čl. 74.).

Dalji dohodak knežev jesu zavezi, koje prema čl. 14. Vin. zak. ne smije nitko zavezivati, te je pravo polaganja zaveza po čl. 55. rezervirano knezu.¹

Malo se govori u zakonu o dužnostima, što ih imaju kmetovi vinodolski prema svojoj gospodi. Članak 5. fiksira pravo kneževo na descensus, te opseg toga prava njegova. U tom se članku određuje, da knez putujući sa svojom pratnjom po Vinodolu ima pravo da njega i njegovu pratnju oskrbi mesom ona gradska općina u koje bi oblast oni došli, ali rekviriranje blaga ne smije knez sam vršiti, nego to mora da ide preko satnika dotičnog grada. Oduzima li sam po svojim ljudma blago, može on to činiti jedino uz naplatu. Druge dužnosti u tom pravcu na kmetove ne padaju.

Što se tiče podavanja, što su ih kmetovi bili dužni knezu, iz čl. 34. doznajemo samo toliko, da je knez doista imao pravo na „očestje“, i da je onaj, koji „očestja“ ne bi dao, imao dužnu količinu naknaditi u sedmerostrukom iznosu, i pored toga platiti novčanu kaznu od 40 soldina za svaku godinu, u kojoj dužnog podavanja ne bi dao.

Po našem mišljenju ide kneza i u smislu čl. 13. deseti dio od prihoda što ga godišnje imaju bratovštine.²

Za položaj knezova u Vinodolu znatan je i čl. 33., u kome je izrečen princip, da knezu pripadaju sve ošasne zemlje, t. j. zemlje koje su ostale bez vlasnika, i one koje su ostale po smrti osobe koja nije ostavila potomaka in linea directa. Drži li tko takovu ošasnu zemlju protivupravno, t. j. bez volje i znanja kneževa, plaća sedmerostruki prihod što ga je od te zemlje imao, i pored toga 40 soldina novčane kazne za svaku godinu koje je tu zemlju protivupravno držao.

Privilegirani položaj što ga je imao prema odredbama Vinodolskog zakona knez i njegov dvor dolazi do izražaja i u intenzitetu kojim se štite njihova dobra od povreda. Zato se određuje u čl. 35., da tat ima da plati sedmerostruku vrijednost ukradene stvari, ako je pripadala knezu ili dvoru (ako je stvar kmetska, plaća krivac samo dvostruku vrijednost).

U saglasnosti s takovim položajem knezova u Vinodolu stoji i odredba člana 70., gdje se određuje najteža kazna za onoga tko bi izdao kneza „naturalškoga“, t. j. takav se krivac prepušta slobodnoj osveti kneževoj, i osim toga se izriče konfiskacija njegove cijele imovine.

Možemo još dalje spomenuti i ustanovu čl. 63. po kojoj tražbine protiv kneževskog dvora zastaraju za jednu godinu.

Pored i uza kneza imala je dakako privilegirani položaj i njegova „obitelj“, pod kojom se razumijevaju, osim porodice kneževske, naročito kneževski službenici (dakle dvornik ili podknežin, zatim permanski kneževski, te kneževski poslanici — arsali po čl. 72.). Taj njihov bolji i odličniji položaj dolazi do izražaja prije svega u zaštiti njihove fizičke i moralne ličnosti. Tako se u čl. 29. određuje da knez, ako bude usmrćen podknežin, ili dvorski sluga ili permanski krivac pobjegne, može uzeti vraždu kolikogod hoće, a bude li zločinac uhvaćen, knez može nad njim vršiti osvetu kakvu hoće. Jednako je i njihov tjelesni integritet uopće zaštićen kudikamo snažnije negoli kod kmetova (v. čl. 30. u poredbi s čl. 25.). I

imovina tih službenika uživa veću zaštitu nego imovina kmetska, t. j. ona je po čl. 35. jednako intenzivno zaštićena kao i imovina samoga kneza, te krivac ima da plati oštećenome sedmerostruku vrijednost ukradene stvari.

2. Odnosi crkve i crkvenih osoba u Vinodolskom zakonu.

Ustanove koje se tiču crkve i crkvenih osoba možemo pregledati u ovim odijeljcima:

1. Ustanove kojima se uređuju prava i položaj biskupov;
2. Odredbe kojima se određuju odnošaji popova u Vinodolu;
3. Ustanove članaka 16. i 17. Vin. zak.;

U vezi s tim možemo spomenuti i odredbe koje se tiču klerikâ.

Na 1.

Vinodol nije imao u svojim granicama biskupskog sjedišta, nego je, vjerojatno, jedan dio Vinodola spadao pod biskupiju modrušku, a drugi pod senjsku.³

U komisiji za sastav našeg pravnog spomenika nije nijedan biskup imao svoga zastupnika ni pouzdanika, pa nam se čini, da imamo tu tražiti razlog, zašto vlast biskupska u Vinodolskom zakonu dolazi dosta malo do izražaja, te biskup uopće zauzima razmjerno čedno mjesto. Popovi općina vinodolskih, kojih je bilo u komisiji za sastav zakona dosta, poslužili su se tom prilikom, te su uznastojali, da stegnu koliko mogu prava biskupova. U tom su se interesi popova i knezova vinodolskih podudarali, jer su potonji jamačno nerado gledali, da bi biskupi, koji svojih sjedišta nijesu imali u Vinodolu, uživali ovdje velik ugled i vlast. Jesu li biskupi protiv ustanova donesenih u Vinodolskom zakonu, kojima se njihovim pravima nije baš pogodovalo, što god poduzeli, toga ne znamo.

Prelazimo na prava biskupova. Odmah u 1. čl. određuje se koliko ima primiti za posvećenje crkve biskup od onoga koji je daje posvetiti, te je ustanovljeno da ga ide 40 soldina, i jedan objed i jedna večera.⁴

Biskup ne može ništa tražiti od crkvi, opatija i manastira, već su sva ta podavanja ostavljena na dobru volju kaštalda, da ovi daju biskupu koliko i kada hoće.⁵

Popovi su obvezani biskupu ili njegovu zamjeniku, kad se nalaze na vizitaciji u kojem gradu vinodolskom, dati po jedan objed i večeru, ali mu te obroke nijesu dužni nositi izvan teritorija svoga grada. Kada biskup putuje po vizitaciji⁶ u Vinodolu ima mu

se dati za njega i njegovu pratnju sedam jahaćih konja i jedan konj za prtljagu. Ali se ništa ne veli tko to ima da daje. No budući da se neprestano govori o popovima, mislimo, da je i to njihova dužnost.

Osim toga što popovi imaju dužnost da biskupu dadu po jedan objed i večeru, ima on neke vrste descensusa na teret općine.⁷ Satnik onoga grada u koji on dođe mora mu staviti na raspolaganje blaga za jelo (goveda i brava) za njegovu pratnju.

Prema čl. 75. Vin. zak. nema biskup nikakve jurisdikcije nad popovima, nego ona pripada knezu. U čl. 3. susrećemo se s odredbom, da, ako bi koji pop pao u kakav „dug ili zgrešenje“, može biskup da ga osudi na novčanu kaznu do najviše 40 soldina. Ovdje se po našem mišljenju ne radi o akcesornoj kazni,⁸ koju su imali platiti popovi biskupu za slučaj prekršaja u svjetovnim stvarima, nego se tu radi o duhovnim prestupeima popova, radi kojih im biskup može odrediti rečenu kaznu. Mislimo tako, jer se tu upotrebljava riječ „dug ili zgrešenje“, a ta se termina za svjetovne prestupke obično ne uzimlju. A dalji je razlog i to, što se na tom mjestu nalazi riječ „osud“, koja dopušta da zaključujemo, da se tu radi o principalnoj, a ne o akcesornoj kazni (Sr. čl. 37. da se vidi kako se naš spomenik izražuje kad se radi o akcesornoj kazni). A napokon prema općenom položaju biskupa nije vjerojatno, da bi mu se dopustio kakav udio na svjetovnim kaznama.

Na 2.

Popovi nijesu imali, pred kmetovima, bolji položaj, osim slučaja pod 3. To je donekle i razumljivo, jer su oni izašli iz sredine naroda kome su bili dušobrižnici, a njihova je kultura i obrazovanost bila često veoma čedna, te su oni među narodom u kom su živjeli bili primi inter pares.

Taj položaj popova jasno proizlazi iz ustanove čl. 36. gdje se određuje, da popovima pripada za krađu ista odšteta kao i kmetovima, t. j. dvostruka vrijednost ukradene stvari, a ne kao knezu i kneževim ljudma sedmerostruka. Nasuprot, ako je stvar ukradena kojoj crkvi, manastiru ili opatiji plaća krivac sedmerostruku vrijednost ukradene stvari.

Jednako osvjetljuje položaj popova i čl. 15. Vin. zak. gdje se određuje, da svaki pop ima noću držati stražu kao i svaki drugi kmet.

Dužnosti popova određene su još i u čl. 58., gdje se naređuje popovima, koji imaju crkve u gradu, da imaju vršiti svaki dan

bogoslužne čine pod prijetnjom kazne od jednoga vola, od koga ide polovica knezu a polovica općini gradskoj gdje se propust desio.

O položaju popova u općini v. dalje na str. 90.—91.

Na 3.

Članovi 16. i 17. također nam mogu dobro poslužiti da shvatimo kakav su položaj imali popovi u Vinodolu. U prvom se od tih članaka zabranjuje žaknu⁹ da primi „redi“ t. j. ordines, bez dopuštenja kneza i općine grada gdje stanuje, a čl. 17. opet zabranjuje kmetu i općinskim ljudma, da idu prebivati u crkve, opatije i manastire bez dopuštenja kneza i općine. Mislimo da ne ćemo pogriješiti ako uzmemo, da je ratio ove ustanove ta, što su popovi u Vinodolu, jednako kao i oni koji su prebivali u crkvama, opatijama i manastirima, bili oprošteni od izvjesnih dužnosti prema knezu i općini, na koje su drugi kmetovi bili obavezani, pa se onda kmet koji bi se zareadio, ili koji je pošao prebivati u crkve, opatije ili manastire riješio takovih obaveza. Zato se tražio za takove slučajeve pristanak kneza i općine. Na to nas upućuje i stanje na susjednom otoku Krku. Članak 28. toga statuta govori, da udovica ne može svoga imanja dati popu ili žaknu „da bi gospode ne služilo“. A čl. 16. istog statuta izriče, da klerik ne oslobađa oca svoga i matere od daća što su ih oni dužni davati knezu, nego imunitet vrijedi samo za njega lično.¹⁰

Zemlja popova nema služiti gospodi ni u Vinodolu, pa zato i hoće knez da ima ingerenciju, kad netko želi da primi svete redove. Isto je tako jasno da knez dotično općina imaju interesa, da kmeti ne idu prebivati u crkve, manastire ili opatije, jer knez gubi jednoga kmeta, a općina jednog svog člana, pa se zato takav prijelaz čini zavisnim o dopuštenju kneza i općine.

3. Općina i njena organizacija.

U Vinodolskom zakonu mi vrlo često sretamo općinsku organizaciju, njene funkcije, prava i njene organe. Istina, ona sada nije više toliko jaka koliko je bila prije dolaska vinodolskih knezova, koji su u mnogim poslovima stupili na njeno mjesto, preuzeli njene funkcije, i prisvojili njena prava. Ali u to još vrijeme mi možemo, unatoč svemu disolutivnomu procesu koji se odigrava u općinama, da stvorimo sebi dosta jasnu sliku, iako se već mnogi detalj izgubio, kakova je bila općina, i kakove je zadatke vršila, prije knezova. Mi ćemo naći u Vinodolskom zakonu još uvijek

dosta starih ostataka, koji nas upućuju kako je to prije moralo biti, preostalo je i znakova koji nam pokazuju u kom je pravcu općina djelovala.

Mi ćemo, dakle, ovdje pokušati da dademo sliku općine i njenoga ustroja u doba Vinodolskog zakona, ali će naš pokušaj ići podjednako za tim da opreznim zaključivanjem dobijemo sliku o općini i njenoj organizaciji, kakova je morala da bude prije dolaska knezova u Vinodol.

Svaka općina imala je kao središte cjelokupnog svog života grad, iz koga se njome upravljalo.¹¹ Takovih gradova, koji su bili sjedišta općinske uprave, bilo je u doba Vinodolskog zakona devet, kako je poznato iz protokola njegova. Cijela administracija općine koncentrirala se u gradu: tu je bilo sjedište svim organima općine. Kako je općina bila administrativna jedinica, tako je ona bila za sebe cjelina i u sudbenom pogledu. No ne trebamo napose naglašivati, da o kakovoj diobi na administrativnu i na sudbenu vlast ne može biti pravo ni govora, nego da su obje te vlasti bile obično spojene u istoj ruci.

O kompetenciji općine i njene uprave ne javlja nam se u zakonu ništa. A to je, držimo, i posve prirodno, jer ta kompetencija jamačno nije bila točno određena, nego je ipak više zavisila o konkretnim prilikama, te se fiksirala od slučaja do slučaja, tako da su granice općinske vlasti bile u velikoj mjeri fluktuantne.

Pored toga što su općinski gradovi bili sjedišta upravnih i sudbenih vlasti, bili su oni središta i bogoslužnih čina. Gradovi su sjedišta erkvenih župa (u komisiji za sastav zakona nalaze se i plovani iz pet gradova, a drugi su gradovi birali u komisiju popove, prvade i arhiprvade, osim Drivenika koji nije bio zastupan po duhovnom licu) pa imaju u svojoj sredini erkve, samostane i opatije općinske. Općinska uprava ima pravo nadzora da popovi vrše uobičajene bogoslužne čine, naročito svakog dana da čitaju misu, ako se pak ne drže toga, plaćaju po jednoga vola, od koga polovica pripada knezu, a polovica općini.

Gradovi su dalje i sjedišta trgovine i trgovačkog prometa. Ima zanimljiva ustanova u čl. 44. Vin. zak. po kojoj bi se dalo nagađati da je trgovački život u Vinodolu bio dosta snažno razvit. Tu se naime govori o trgovačkim knjigama, koje pružaju protiv dužnika potpun dokaz uz domirnu prisegu trgovčevu, i to do iznosa od 50 libara. Takove odredbe očito ne bismo mogli očekivati kad bi trgovina u Vinodolu bila sasvim neznatna.

Razumije se da je u tom vinorodnom kraju bilo po gradovima dosta krčama-oštarija kako se veli in margine našeg rukopisa u sveučilišnoj biblioteci, ili toverna kako se izražava čl. 43. — ta to su bila središta i za zabavu.

No pored toga bili su općinski gradovi stjecišta i svakog drugog socijalnog života. Tu naročito treba da spomenemo bratovštine, koje su igrale u sredovječnom životu vrlo znatnu ulogu, koje su kao religiozne organizacije vršile karitativne i socijalne funkcije.

Funkcije svoje vršila je općina po svojim organima. Najviši je organ u općini bio na svaki način skup svih članova jedne općine. Na tu smo tvrdnju ovlašteni na osnovi samog zakona, koji u protokolu pripovijeda kako su se u toj prilici sastali ljudi i crkveni i svjetovnjaci iz sviju općina vinodolskih. Mi dakle možemo a fortiori zaključivati, da je bio tim više sankcioniran običaj da se sastaju i članovi pojedinih općina. Razumije se da su to bili važni slučajevi kad bi se uricali takovi sastanci. U nedostatku svakih vijesti u izvorima bilo bi izlišno nagađati u kojim se poslovima sastajao skup svih općinskih ljudi. No držimo da je vjerojatno, da se kompetencija takove skupštine određivala od zgrade do zgrade prema prilikama.

Na svaki je način međutim najznatnija funkcija ove skupštine izbor općinskih funkcionara između općinara, i to bar najvažnijih funkcionara, a to su bili općinski vijećnici ili starei, i onda suci.¹² Niže funkcionare biralo je, kako se čini,¹³ općinsko vijeće po svojoj uvidavnosti.

Pored toga je dašto općinska skupština, kao najviša vlast u općini, rješavala stvari najglavnije i od načelne važnosti.

U Vinodolskom zakonu nalazimo, dalje, potvrdu i za to, da je takova općinska skupština u pojedinim poslovima izabrala između sebe poseban odbor, kome bi onda stalan neki posao stavila u zadatak, kako je to bilo i kod samog sastava našeg pravnog spomenika.

Dalje dolazi ovdje u obzir općinsko vijeće, koje je imalo, kako je to i posve prirodno, svoje sjedište u samom gradu, a sastojalo se od općinskih vijećnika, ili staraca. Na osnovi materijala koji nam je na raspoloženju vrlo je teško kazati, je li organizacija kod općinskog vijeća bila snažnije provedena, je li to naime bila ustanova s čvrstim uređenjem i određenom kompetencijom. Tragovi takove organizacije već se i u Vinodolskom zakonu jasno opažaju. Držimo, da se pod „starejšima“ koji se pominju u uvodu imaju razumijevati i općinski vijećnici, a jednako mislimo da se pod

„općinskim vićem“ u čl. 57. ima razumijevati i općinsko vijeće u tehničkom ovom smislu. Ni otkale iz našeg spomenika ne možemo, nažalost, doznati tko je sačinjavao općinsko vijeće, i kako je netko postajao općinskim vijećnikom. Mogli bismo možda samo na osnovi mladih izvora, koji se tiću upravo tih općina koje nas ovdje interesiraju, zaključiti, da su članovima općinskih vijeća bili ponajviše bivši časnici i funkcionari općinski.¹⁴ Najveći dio općinskih poslova svršavao se u općinskim vijećima, koja su svakako bila glavni administrativni organi općina.

Najvažniji funkcionar općinski bio je sudac, kome već naziv sam označuje njegov djelokrug, iako, dašto, prema prilikama onoga vremena nije njegova djelatnost bila stegnuta samo na sudovanje, nego je on vršio i administrativne poslove.

Dalji su funkcionari općinski koji se pominju u Vinodolskom zakonu još: satnik, grašćik i busović. O djelokrugu njihovu nijesmo potanje obaviješteni. Glede satnika¹⁵ poznato nam je iz mladih izvora da su bili činovnici koji su imali poglavito policijsku vlast, i kojima je bila uopće dužnost voditi brigu o sigurnosti u općini i spolja. Tako je bila i njihova vlast možda, kako se čini i po samom nazivu, vojničkog podrijetla.

Grašćak¹⁶ odgovora pojmu kastelana. Bio je to svakako niži općinski funkcionar, kojega prava i dužnosti u to vrijeme ne poznajemo. Jednako je i sa busovićem,¹⁷ za koga pouzdano znamo iz statuta krčkoga čl. 3. da je bio općinski telal, dobošar, kome je bila dužnost objavljivati naloge pretpostavljenih općinskih organa.

Sudac, satnik, grašćak i busović bili su stalni funkcionari općine, koji su se izabirali svake godine nanovo. Ali je bilo osim toga još i drugih funkcionara koji su igrali znamenitu ulogu, ali su po prirodi svoje službe imali neki poseban položaj, te ne znamo jesu li oni imali stalan karakter općinskih funkcionara, kako bi se to dalo zaključiti iz čl. 19. Vin. zak.¹⁸ Tu mislimo na pristave. Na cijelom našem pravnom teritoriju pristavi su bili osobe javne vjere, koji su intervenirali kod pravnih posala stranaka, kod sudbenih čina, u administrativnim poslovima, a njihovi iskazi, u stvarima kod kojih bi bili nazočni, nosili su biljeg javne vjere (fides publica), te su javne vlasti tim iskazima imale vjerovati. Pristavi su dakle mutatis mutandis vršili onu istu funkciju koju i loca credibilia, dotično javni notari izdavajući vjerodostojne isprave. Njihov usmeni izkaz imao je istu krepost koju su imale isprave loca credibilia, ili isprave javnih notara. Zato opravdano

kaže Poljički statut u čl. 67. a. da pristavi „ki su podobni i dostoini viri, navlastito rotni, jesu vridni kakono pisma“. Ovo je glavna funkcija pristava, a tek izvedena je njihova dužnost koja se kasnije razvila, da su oni dužni pomagati sucu kod sudovanja. Ta se funkcija razvila iz one prve na taj način, što su pristavi, primjerice, obavljali sudbene pozive zato, jer je takav poziv dostavljen po pristavu bio vjerodostojan. Iz ovakih slučajeva razvio se dobnije običaj, da je pristav stalno pomagao kod sudbenih čina. Ustanova pristava međutim nije svuda bila jednako čvrsto organizirana. Imamo slučajeva gdje su se pristavi postavljali od zgrade do zgrade, i onda je dotični bio „pristav“ baš za izvjesnu pravno relevantnu činjenicu. Ali bilo je i stalnih „općenih pristava“, koji su bili funkcionari općinski, i koje bi onda za veću sigurnost i vjeru zaprisizali, te su to onda bili „rotni“ pristavi. U Vinodolskim općinama bit će da taj institut nije još stalna karaktera, t. j. da su pristave imenovali od zgrade do zgrade, a da nije bilo zakletih općinskih stalnih pristava. Jedino u čl. 19. Vin zak. prikazuje nam se pristav kao stalan pomagač sucu u njegovim poslovima.

Isto tako nestalna značaja bili su i odgovornici ili odvjetnici koji su imali dužnost da pomažu strankama u sudbenim poslovima. Nijesu to bili općinski namještenici, nego su stranke same po vlastitu nahođenju odabirale takove branitelje svojih interesa, pa i to nijesu bili općinski funkcionari.

Više su bili povezani s općinskim ustrojstvom rotnici dotično pudari. Pudari su imali uistinu one iste dužnosti koje i rotnici, samo se njihova služba protezala na vinograde, zemlje i gumna, te su oni imali paziti da se tu ne čini kakova šteta. Rotnicima je dužnost bila ista samo se ona protezala na sve stvari. Da je tome tako, najbolje se vidi iz Trsatskog statuta, gdje rotnici vrše onu istu službu, što je vrše rotnici u Vinodolskom zakonu, ali pored toga i službu pudara (čl. 13., 14. i 15. Trsatskog zakona). Rotnici su bili dakle policijni niži organi kojima je na čelu bio satnik.

Kad govorimo o općinskom ustrojstvu, ne smijemo pustiti s vida crkvene osobe u općini. Iako popovi i plovani u stvari ne spadaju u općinsku organizaciju, ipak je odnošaj crkve prema svjetovnim organizacijama bio takav u Srednjem vijeku, da mi o crkvenim funkcionarima kod ovakih organizacija moramo voditi računa. Crkveni su naime funkcionari utjecali na općinsku administraciju u najvećoj mjeri, njihova se riječ uvažavala u svim općinskim poslovima. Da je doista između crkvene i općinske organi-

zacije postojala neka uska veza, dokazuje i samo izražavanje našeg spomenika. Tu se govori o „općinskim crkvama“, o popovima „općine“, pa „popovi“ i „kmetovi“ „imaju jedan zakon“. Popovi su dužni vršiti svoje crkvene dužnosti, i oni zato odgovaraju općinama. Iz svega toga proizlazi, da je bogoslužje u to vrijeme bilo još usko povezano s općinskom organizacijom.

Općinska organizacija kako smo je sada prikazali u velikim potezima nalik je na organizaciju primorskih gradskih općina. Vijeće svih općinara odgovara Velikom vijeću (*consilium maius*), vijeće općinskih vijećnika ili staraca odgovara Malome vijeću (*consilium minus*), zatim imamo suca, i druge funkcionare. Time ne mislimo nipošto reći, da je možda organizacija primorskih gradova bila uzorom organizaciji u vinodolskim općinama, i da su one podražavale u ustrojstvu prvima. Mi držimo da je organizacija vinodolskih općina uglavnom samonikla, i da je ona u osnovnim crtama takova od starine, iako su možda kasnije učinjene kakove izmjene koje možemo svesti na ugledanje u druge uzore. Mi gledamo u takovoj vinodolskoj općini tip slavenskih općina uopće, i mi ne nalazimo nikakva razloga pomišljati, da imamo ovdje preuzet neki tip romanske općine. Sličnosti pak koje smo gore napomenuli imaju svoj razlog u općenim sociološkim preduslovima kod takovih organizacija.

Općina koje smo organizaciju sada konstruktivno prikazali bila je u punoj svojoj snazi prije dolaska knezova krčkih u Vinodol, a ta je organizacija bila tako reći i jedina. Ali od tog časa dolazila je ona u sukob s organizacijom kneževske vlasti, sa feudalnim uređenjem koje je korak po korak rastakalo općinsko ustrojstvo. Ovaj proces disolucije već je dobrano napredovao u doba stvaranja Vinodolskog zakona, iako se još osnovne crte općinskog uređenja mogu razaznati. Ali što dalje sve snažnije i potpunije apsorbira organizacija kneževske vlasti općinsko uređenje, te utjecaj kneževski ruši položaj što ga je općina nekad imala.

Već u doba stvaranja Vinodolskog zakona nalazimo zanimljivih pojava, koje nas upućuju na to kako je kneževska vlast pomalo prodirala u općinu. Tako, primjerice, položaj suca u vinodolskim općinama po Vinodolskom zakonu nije nikako točno fiksiran, niti je vidljivo iz samog teksta, spada li on među kneževske ili među općinske službenike, te se o njemu u tom pogledu uopće ništa ne kaže. Možda ta nejasnoća i nije tako slučajna. Možda su knezovi

željeli imati utjecaja na postavljanje toga najvažnijeg općinskog funkcionara, pa ako u to vrijeme nijesu imali snage da prodru sa svojim zahtjevom, radije su ostavili stvar neriješenom, nego da je riješe u pravcu koji je bio njima neprijatan. Kasnije, dakako, kad su knezovi uopće dobili velik utjecaj na općinu i njene sve poslove, moglo je biti knezovima irelevantno, hoće li i suca birati općinska skupština.

U vezi s općinom i njenim ustrojstvom treba da s nekoliko riječi spomenemo i raniju formu organizacije, kojoj ipak nalazimo još traga u Vinodolskom zakonu, iako tek u jednom ekspaniranom slučaju. Rod i rodovna organizacija nema u doba sastavljanja Vinodolskog zakona veliko značenje, njene ranije funkcije preuzela je općina, i postavila se uglavnom na njezino mjesto. Ali ipak nije staro ustrojstvo i stari poredak još ni u doba o kome mi ovdje govorimo posve nestao pod novim prilikama, nego još u nekim markantnim slučajevima nije narod htio da odstupi od davne starine nego se uporno držao drevnih običaja. Takav slučaj imamo i u Vinodolskom zakonu. Kako smo netom prikazali, u Vinodolskom zakonu nalazi sa već i općinsko ustrojstvo u disolutivnu procesu pred kneževskim pritiskom, pa ipak kao spomen na davno prošla vremena stoji čl. 31. koji nam otkriva kako se rodovna organizacija i pored općinskog ustrojstva i pored kneževskog prava sve do vremena sastava Vinodolskog zakona znala održati, da domalo poslije utone i nestane u bujici novog vremena. Nije čudo što se rodovna organizacija afirmirala baš u slučaju koji se tretira u čl. 31. U ono staro doba kad je rodovna organizacija bila kristalizaciona točka cijelog društvenog života, kad je rod bio tako reći najbolje organiziran faktor socijalnog kretanja, onda je i bila najvažnija njegova zadaća: zaštita vlastitog člana pred napadajima izvana. Iako je onda kasnije općina sa svojom organizacijom apsorbirala najveći dio funkcija rodovne organizacije, ovu najvažniju funkciju pridržao je rod, i on se drži zaštitnikom svoga člana još u vrijeme kad je uistinu izgubio svoje znamenovanje. U Vinodolskom zakonu dolazi ova zaštitnička funkcija roda do efekta samo tada, kad bude član roda usmrćen; inače je zaštitu preuzela općina, dotično još u većoj mjeri nova vlast — knez. Ovakovu poimanju roda kao zaštitnika svoga člana sasvim je korelatna pojava, da rod mora i jamčiti za svoga člana, ako on usmrti člana drugog kojeg roda. O tim se slučajevima govori u čl. 31. Vidi inače o tom članku kod tumačenja članka 31.

Osim toga slučaja rodovna se organizacija u zakonu ne pominje. A iz toga članka razbiramo da se unutar rodâ lučila uža obitelj: to su dakle prvenstveno djeca, i onda „bližike“, t. j. dalji rod ili „pleme“.

4. Nasljedno pravo po Vinodolskom zakonu.

O nasljednom pravu govori čl. 32. Vin. zak.

Na ovaj smo se članak već osvrnuli na str. 14. i 15., gdje smo ustvrdili da ovaj članak ne sadrži nipošto stari običaj, već da je u tom članku stari običaj upravo promijenjen uslijed utjecaja knezova.

Na osnovi ovog članka, a prije sastava Vinodolskog zakona, zamišljamo nasljedni red u vinodolskim općinama da je bio ovaj.

Ako je umro otac uže familije, te ostavio ženu, ona je uz sinove, ako ih je bilo, bila nasljednica. Ako pak majke nije bilo, dotično poslije smrti njene, nasljeđuju muški potomci iz muških loza in linea directa in infinitum. Ako po smrti oca i majke nije ostala muška loza, ženska loza nije dolazila do nasljedstva, a imovina je kao ošasno dobro pripala, najvjerojatnije, općini, koja je u doba općinskog ustrojstva bila svakako najjači faktor. Organizacija roda u to je vrijeme bila već znatno oslabila, i javlja se tek u slučaju kad se radi o krvnoj osveti, dotično o vraždi. Inače je rod izgubio u korist općine svoje funkcije što ih je nekada vršio. Pa tako mislimo da je bilo i kod nasljeđivanja. Ne može biti sumnje o tome, da bi čl. 32. Vin. zak. spominjao pravo baštinenja sa strane roda kad bi takovo postojalo. Unatoč ovom našem mišljenju treba uzeti u račun i drugu mogućnost, da je naime u čl. 32. Vin. zak. stegnut krug baštinikâ prema prije uobičajenom pravu; da je tek u Vinodolskom zakonu rod isključen od baštinenja, i to u interesu knezova.

Na svaki je način prije ocertani baštinski red izmijenjen u Vinodolskom zakonu, i to u interesu knezova vinodolskih. Po članku naime 32. nasljedni je red ovaj.

Oca nasljeđuje mati obitelji, mater muški članovi muške loze in linea directa, a nema li ovih, dolazi do nasljedstva ženska loza, gdje onda imaju opet prednost muški potomci itd.

Nema li iza oca i matere ni muške ni ženske loze, ostavština je ošasna, te pripada knezu.²⁰

5. Ustanove kaznenog prava.

Općene napomene.

Kažnjiva se djela po Vinodolskom zakonu počinjaju per commissionem, ali se mogu počinuti i per omissionem, kako je to u slučaju čl. 58. Vin. zak.

Pitanje krivnje²¹ i njeno stupnjevanje u Vinodolskom zakonu nije izrađeno, nego se kao glavno i pravilno načelo ističe jamstvo za uspjeh, a smjer volje u pravilu nije mjerodavan.

Dolus se izrijekom traži u slučaju čl. 27. (muž mora ženi svrgnuti hovorlicu ili pokrivaču „va zli volji“), i u slučaju čl. 64. (koji traži da rana bude zadana „za zlu volju“). Dolus se, dakako, zahtijeva i u slučaju čl. 30., gdje je govor o zasjedi koja se učini kneževskomu službeniku, jer to nije drugo nego pokušaj umorstva. Dolus se traži i u onim deliktima, kojima je on po prirodi stvari imanentan, kako biva to kod krađe i kod paleža, gdje već sama terminologija upućuje na doloznost („položiti oganj“).

Najvažnije je dakako ovdje pitanje, razlikuje li zakon dolozno i kulpožno usmrćenje čovjeka. Na osnovi članaka 29. i 31. i pozivajući se na ono što smo kazali kod tumačenja čl. 31. možemo pouzdano reći da Vinodolski zakon takovo razlikovanje ne čini, nego da se vražda ima platiti jednako u slučaju doloznog kao i kulpoznog usmrćenja. Ali odatle opet nipošto ne slijedi, da bi krivac u svakom slučaju podjednako prolazio. Tu je naime bilo odlučno stajalište roda. Ako se rod nije mogao identificirati s djelom krivca — svoga člana, onda ga je on mogao prepustiti osveti povrijeđenog roda. Ali treba opet i to istaći da za rod u tom pitanju nije nipošto bilo odlučno, je li usmrćenje dolozno ili je kulpozao.

Da je jamstvo za uspjeh glavni princip našega pravnog spomenika jasno se može razabrati i iz članka 9., gdje se kod krađe nadovezuju izvjesne pravne posljedice samo u slučaju ako je okrađeni oštećen.

Ali da se s druge strane nije držao odlučnim za delikt samo uspjeh, nego da se počeo voditi račun o samom smjeru volje, i to naročito pod utjecajem kneževskim, gdje se radilo o njegovim interesima, proizlazi iz čl. 30., gdje se radi o „zasjedi“ koja bi se učinila kneževskim službenicima. Ovdje dostaje za konstrukciju delikta sam dolus bez ikakva efekta.

Iz svega netom rečenog slijedi, da Vinodolski zakon u pitanju krivnje, tom i inače u kaznenom pravu tvrdom orahu, nije pokazao

nikakva razvijenog shvaćanja, ni određena pravca. Mi tu nalazimo delikata konstruiranih samo na uspjehu bez obzira na krivnju i njenu težinu, nalazimo delikata koji su konstruirani jedino na dolusu bez efekta, a sve to tako, da se jasno razbira kako naši Vinodolci s tim pitanjima nijesu bili nimalo na čistu.

Kod tako nerazvijenog pojma krivnje nije čudo što i pokušaju²² u Vinodolskom zakonu nije posvećena veća pažnja. Pokušaj sretamo u našem zakonu izrijekom fiksiran u dva slučaja: u čl. 30. (pokušaj umorstva), i u čl. 56. (pokušaj silovanja). Pokušaj se umorstva kazni blaže negoli dovršen čin, no pokušaj silovanja posvema je izjednačen dovršenomu činu.

Dalje je implicite sadržan pokušaj, kako ispravno kaže profesor dr. Šilović,²³ u slučajevima članaka 59. i 62. Vinodolskog zakona. Prvi članak govori o „tvarnici“ t. j. ženi (dotično mužu), koja sprema otrove i čarolije, koji mogu nanijeti štete i bolesti organizmu čovječjem ili životinjskomu. Tu se kazneno postupa protiv svake take osobe bez obzira na efekt, te je, razumije se, i svaki pokušaj kažnjiv, i to jednako kao i izvršeni čin. U čl. 62. kazni se onaj koji položi oganj u koji objekat, bez razlike je li se vatra razbuktala ili nije. I u toj smo zgodi ovlaštteni da presumiramo kažnjivost i u onim slučajevima, koji su unatoč „položenju“ ognja ostali stvarno u pokušaju.

Zanimljivo je određenje čl. 71. Ako netko nađe noću tata-razbojnika gdje mu imovini štetu čini, a živa ga ne bi mogao uhvatiti, kako bi saznao koga će tužiti, dopušta se da ga nekažnjeno ubije. Ovdje je dakle priznato pravo nužne obrane u pogledu imovine kojoj tat-razbojnik nanosi štetu, ali je to pravo usmrćenja priznato, ako za oštećenika nema izgleda da bi redovitim procesualnim putem mogao izgladiti nastalu štetu. Prema tome dano je to pravo usmrćenja u procesualne svrhe. No možda ne bismo pogriješili, ako bismo baš iz ovog članka argumento a maiore ad minus zaključili, da je napadnuti to više imao pravo usmrtiti razbojnika, koji njega još i lično napada.

Kazne su u našem zakonu točno fiksirane i apsolutne, te ne dopuštaju sucu nikakva slobodna kretanja između maksimuma i minimuma, tako da bi sudac mogao kažnjavati ocjenjujući krivnju.

U sistemu kazna što ih sretamo u Vinodolskom zakonu možemo razlikovati javne i privatne kazne, samo treba da to razlikovanje provedemo po shvaćanju tadašnjeg vremena. Pod javne kazne možemo supsumirati sve one na kojima su u prvom redu

interesirane vlasti, i s kojima one disponiraju. Te su javne vlasti knez i općina. Takove su javne kazne u Vinodolskom zakonu pravilo, ali ima pored toga i privatnih kazna, kod kojih se prije svega uvažuje interes privatnih lica, te kazna ima da služi njihovu ličnomu zadovoljenju: To je naročito slučaj u čl. 31. gdje se radi o usmrćenju kmeta i gdje vražda pripada obitelji i rodu ubijenog, i onda u čl. 27. gdje muž, koji zbaci ženi hovrlicu s glave, ima da joj plati 48 libara. Slično je i u člancima 7., 8., 25., 31., 35., 36., 51., 52. i 59. Vin. zak. No ni u tim slučajevima nije pušten s vida javni interes, jer uvijek ide jedan dio kazne ili knezu ili općini. Što se tiče udjela što ga ima općina na kazni (u slučajevima članaka 31., 37., 47. i 58. Vin. zak.) kazali smo već da je jamačno ostatak starog općinskog poretka. O kaznama koje može izreći biskup protiv popova govorimo na str. 85.

Kazne jesu po našem zakonu ove:

1. Smrtna kazna (kazna samo u slučaju pripadništva kod paleža i vraćanja);
2. Tjelesne kazne (u slučaju paleža ako zločinac nema otkuda da plati);
3. Imovinske kazne (u pretežnijem broju slučajeva);
4. Mašćenje koje vrši knez (čl. 29. i 70. Vin. zak.), i mašćenje roda (čl. 31. Vin. zak.);
5. Arbitrarne kazne, koje nijesu normom određene, nego ih izriče knez po svojoj slobodnoj rasudi²⁴.

Kaznu slobode u tom sistemu kazni ne nalazimo.

Smrtna se kazna u slučaju čl. 59. izvršivala spaljivanjem na lomači. U slučaju pripadništva kod paleža u čl. 62. ne pominje se kod smrtne kazne način ovršenja (budi osuen na život i na smrt).²⁵ Isto se tako u istom čl. 62. ne pominje kakova tjelesna kazna čeka krivca koji je prvi put počinio palež (budi osuen na život).

Imovinske su kazne izrečene ili u novcu ili u domaćim životinjama, govedima, bravima i ovcama.

U čemu se sastoji mašćenje toga nam zakon ne kaže. Mašćenje je kazna kod najtežih delikata: usmrćenje kneževa čovjeka, dotično kmeta, te veleizdaja prema knezu, pa prema tome imamo pravo da pomislimo da je to bila i najteža kazna koja se mogla odmjeriti krivcu. Vjerojatno je dakle, da je po toj kazni bila ovršitelju izručena jednako osoba krivca kao i njegova imovina (por. čl. 70. Vin. zak.)

Neodređeno je u zakonu i to, u kojim granicama može knez da vrši arbitrarne kazne (v. čl. 70. Vin. zak.).

Ako osuđeni nije imao odakle da podmiri imovinske dosuđene mu kazne, onda knez ima pravo da tu imovinsku kaznu promijeni u tjelesnu (v. čl. 70. Vin. zak.), ali se i opet ne kaže u čemu se takova tjelesna kazna sastoji.

Iz čl. 13. Vin. zak. poznato je, da je postojala i kazna izгона iz kneževine, ali nigdje u tekstu ne nalazimo označeno u kojim se slučajevima takova kazna primjenjivala.

Delikte što ih nalazimo u Vinodolskom zakonu možemo podijeliti na ovih sedam grupa:

I. Delikti protiv tjelesnog integriteta: 1. usmrćenje čovjeka; 2. pokušaj umorstva; 3. tjelesne ozljede; 4. silovanje.

II. Delikti protiv imovine: 1. krađa; 2. palež.

III. Delikti protiv tjelesnog integriteta i imovine: 1. razbojstvo; 2. vraćanje.

IV. Delikti protiv časti: 1. uvreda časti riječima i bijenjem; 2. zbacivanje hovrlice ili pokrivače sa glave žene.

V. Delikti protiv pravičnosti sudovanja: 1. krivo svjedočanstvo; 2. lažno izvješće pristava; 3. potvora.

VI. Delikti protiv interesa kneza i kneževine: 1. izdaja kneza; 2. pomoć pružena izgnaniku; 3. držanje ošasna dobra; 4. uskraćivanje knezu dužnog dijela.

VII. Delikti protiv religioznih interesa.

I. Delikti protiv tjelesnog integriteta.

1. Usmrćenje čovjeka.

Dva članka Vinodolskog zakona govore o usmrćenju čovjeka, i to čl. 29. i 31. Prvi članak govori o usmrćenju kneževa službenika, a drugi o usmrćenju kmeta. Ni u jednom ni u drugom slučaju ne pravi se razlika između namišljena i nenamišljena usmrćenja, te je kazna za jedno i za drugo jedna. Prema članku 29., ako ubojica kneževa službenika pobjegne, ima platiti vraždu knezu rod ubojice, a pored toga može knez položiti zagovor kakav i kolik bude htio. Vraždu koja pripada knezu ima rod da plati tako, da polovicu vražde plaća uža obitelj ubojice, a drugu polovicu dalji rod.

Analiza članka provedena je kod tumačenja čl. 31. pa možemo ovdje da uputimo na ta izvođenja, iznoseći tek glavne momente. Ako u slučaju mrtve glave ubojicu uzme pod svoju zaštitu rod

koji ne će da izda svoga člana, onda ima krivac da plati vraždu od 100 libara rodu usmrćenog, i dvije libre općini grada koje je pokojnik bio članom. Od onih sto libara imaju primiti djeca ubijenog polovicu, a drugu polovicu drugi rođaci. Pobjegne li ubojica izvan Vinodola, treba ga držati mrtvim, a vraždu plaća njegov rod, i to polovicu njegova djeca, a drugu polovicu dalji rođaci. Ako rod ne će da štiti ubojicu, te on bude uhvaćen prije nego se sklopi pogodba o vraždi, ili ako ga rod njegov direktno izruči, onda na njemu rod ubijenog može vršiti mašćenje.

Knez dakle u slučaju usmrćenja kmeta nema nikakva udjela na vraždi ni na kazni uopće, nego jedan dio kazne prima općina ubijenog. Ovaj momenat, kao i činjenica da rod učestvuje i na aktivnoj i na pasivnoj strani kod plaćanja dotično primanja vražde, te na kraju da može za taj delikt nastupiti u izvjesnu slučaju i mašćenje roda — sve to dokazuje da se u tim ustanovama sačuvalo pravno shvaćanje iz starine.

2. Pokušaj umorstva.

O tom deliktu (zasjedanje) govori samo čl. 28. Vin. zak., te se on može izvesti jedino na kneževu službeniku. Krivac ima platiti knezu 50 libara.

I ovaj primjer vrlo dobro ilustrira kako je knez, provodeći svoj vlastiti interes, utjecao na formiranje novog shvaćanja u pravu. U Vinodolu su poznavali, kako se iz samog Vinodolskog zakona još vidi, kod usmrćenja čovjeka samo jamstvo za uspjeh, pa na osnovi toga nije se mogao ni konstruirati pokušaj umorstva. Ali dolazi knez, pa da snažnije zaštititi interese svoje i svojih ljudi uvodi u tom pravcu novo shvaćanje, i udara kaznom i protiv pokušaja umorstva, uvodeći time naprednije pravno poimanje.

3. Tjelesne ozljede.

Tjelesne ozljede možemo podijeliti prema tome, jesu li nanesene 1. kmetu (čl. 25.) ili 2. kojemu kneževu službeniku (čl. 30.).

Ad. 1. Kakova graduiranja kazne prema intenzitetu efekta unutar pojma „stućenja i ranjenja“ ne nalazimo. Pod „stućenjem“ ima se vjerojatno razumijevati ozljeda koja je doduše ostavila tragova ali bez krvi, dakle modrice. Kazna za sve te vrste ozljeda, bile one teške ili lake naravi, kazne se podjednako, t. j. krivac ima da plati dvije libre knezu, a oštećenome dva brava, te lijekove koji su bili potrebni za liječenje rane dotično ozljede.

Ad. 2. Bude li ranjen knežev službenik, zakon razlikuje (u čl. 30.) je li krivac oštećenoga samo ranio (t. j. nanio ranu koja zaejeljuje bez inače loših posljedica) ili mu je odsjekao koji ud i uopće ga kako osakatio tako da uslijed te rane „ne može doći do prijašnjeg zdravlja“.

Za ranjenje kneževskog službenika krivac ima da se osudi na kazan od 50 libara. Ako je službeniku odsječen ud, ili je on ostao od rane osakaćen, ima knez izreći nad krivcem arbitrarnu kaznu. Kakova je bila ta kazna, to nam iz samog našeg spomenika nije poznato. Možemo prema cijelom sistemu kazni u Vinodolskom zakonu naslućivati, da je to bila u prvom redu novčana kazna, a zatim tek dolazi do upotrebljavanja članak 74. Vin. zak.

4. Silovanje.

Pojam delikta silovanja po čl. 56. Vin. zak. obuhvata jednako dovršen čin kao i sam pokušaj. Dizpozitivan princip, koji je i onako generalno izrečen u čl. 38., ovdje je još i napose naglašen, tako te je oštećenju stavljeno na volju da se nagodi s krivcem, gdje se jamačno podrazumijevao slučaj ženidbe krivca s oštećenom.

Kazuistike kakove naročite kod ovog delikta naš spomenik nema. U tom pravcu zanimljivo je čl. 56. isporučiti s člancima 32.—34. Trsatskoga statuta, iz kojih se vidi kako su se na istom pravnom području tečajem vremena pravni pogledi razvijali i mijenjali. U tim člancima Trsatskog statuta razlikuje se silovanje učinjeno djevojci, onda udatoj ženi, pa bludnici. Silovanje djevojke sude duhovnici, a krivac ima pozakoniti djevojku; silovanje tude žene kazni se smrću, a silovanje bludnice sa 25 libara globe, i 25 libara kompozicije oštećenju.

Kazna za silovanje po Vinodolskom je zakonu 50 libara knezu a 50 libara oštećenju. Ali je s formale strane obrana osumnjičenome vrlo olakšana, dotično dokaz s prisegom, ako nema svjedoka čina, što ga ima nastupiti oštećena, znatno je otešćan.

II. Delikti protiv imovine.

I. Krađa

(čl. 7. — 11., 35. — 37.)

Po Vinodolskom zakonu možemo razlikovati običnu i kvalifikovanu krađu. Kod obične krađe iznosi kazna 40 soldina (t. j. dvije libre), a kod kvalifikovane 50 libara.

Ako tužitelj nije imao svjedoka protiv osumnjičenoga, ovaj je morao dokazati svoju nevinost zaklev se sa petoricom porotnika u slučaju obične krađe, a sa jedanaesticom u slučaju kvalifikovane krađe.

Kvalifikovanom držala se krađa koja je počinjena:

1. u gradu, 2. noću, 3. ako je prigodom izvedenja bilo klicano od ma koga (čl. 24. Vin. zak.) „pomagaj“. Tek kad se kod neke krađe steklo sve to troje držala se ona kvalifikovanom, i udarala se na nju spomenuta teža kazna. Ako se dakle, primjerice, krađa počinila noću u gradu, ali prigodom krađe nije klicano „pomagaj“, krađa se još nije držala kvalifikovanom.

Nasuprot ovome razlikovanju ne diferencira zakon krađu s obzirom na visinu vrijednosti ukradene stvari. Provalna krađa supsumira se tako isto pod krađu, te se i na nju primjenjuju općeni principi.²⁷

Jasno je što znači da je stvar ukradena noću i u gradu.

Preostaje nam da rasvijetlimo još treći kvalifikacioni momenat, da je naime prigodom krađe klicano „pomagaj“. Oštećeni ili tko drugi videći, da se počinja koji delikt, može vikati „pomagaj“ t. j. zvati ljude, naročito svoje susjede, u pomoć. U ono vrijeme gdje je društvo bilo u tolikoj mjeri upućeno na međusobnu privatnu pomoć to je sasvim prirodna ustanova. Trsatski statut u čl. 2. i 3. dapače određuje kaznu za onoga tko bi čuo klič „pomagajte“ a ne bi mu se odazvao. Čl. 24. Vin. zak. naročito još određuje, da svaki može zvati „pomagajte“ ako vidi da se čini neko zlo. Kako razlažemo na drugom mjestu (na str. 217.—218.) čin kod kojeg je klicano „pomagaj“ smatrao se flagrantnim i dokazanim, pa je ta okolnost djelovala također na samu kvalifikaciju čina.

Što se tiče oštete oštećenomu tako isto se razlikuju dvije kategorije oštećenika; u jednu kategoriju spadaju knez, njegov dvor, podknežin i službenici kneževski, a u drugu kmetovi i popovi. Oštećenici prve kategorije dobivaju uime oštete sedmerostruko, a oni druge kategorije dvostruko uzetu vrijednost ukradene stvari (cf. čl. 36., 37.).

U koju kategoriju spadaju satnici, grašćici i busovići? Zakon kaže doduše u čl. 25. da satnik, grašćik i busović po tom članku spadaju „pod zakon i pravdu kmetsku“, pa bi se moglo zaključivati da oni spadaju samo u toj prilici u ovu kategoriju, a inače da spadaju u kategoriju „služabnika“. No takovo zaključivanje ne bi bilo ispravno, jer se u čl. 35. govori o „služabniki gore

spomenuti“, što je u vezi s čl. 29. i 30., a u tim članovima nema spomena o satniku, grašćiku i busoviću. Uzmemo li dalje na um da su sve to bili činovnici ne kneževski nego općinski, i da nije vjerojatno da bi te općinske službenike pogodovali pred popovima, mislimo da su satnik, grašćik i busović što se krađe tiče potpadali „pod pravdu kmetsku“, t. j. da im se šteta naknađivala u dvostrukom iznosu.

Sedmerostruka ošteta ima se platiti i onda ako se ukrade stvar crkvi, manastiru ili opatiji (čl. 36. Vin. zak.).

Osim banda knezu, te osim kompozicije oštećenomu, imao je krivac platiti još posebnu kaznu u korist općine, u kojoj je krađa počinjena. Ta je kazna određena za sve slučajeve podjednako sa 40 soldina (dvije libre). I ovdje se vidi ostatak starog poretka. Općine su, istina, dolaskom krčkih knezova izgubile svoju staru vlast i kompetenciju, no ipak se tu i tamo pomaljaju reminiscence na stari poredak, kad još težište uprave nije počivalo kod knezova nego kod pojedinih općina.

Posebno mjesto zauzima krađa u pristaništu vinodolskom. Za taj čin određena je globa od 24 libre, dotično optuženi koji taji ima se očistiti od sumnje i prisegnuti sa jedanaest porotnika, a to bez obzira na to, je li krađa počinjena danju ili noću, a valjada i bez obzira na to je li tamo klicano „pomagaj“ ili nije (o potonjem zakon izrijekom ne govori). Ratio više kazne za krađu u pristaništu leži u samoj prirodi mjesta na kome se ta krađa počinja, jer je tu potrebno neko posebno povjerenje, pa se takovu mjestu daje i veća pravna zaštita.

2. Palež.

(čl. 62. Vin. zak.)

Palež je „položenje ognja u kuću, hram ili nečiju staju“. Kako smo već na drugom mjestu istakli²⁸, i u ovom se slučaju kazni i pokušaj kao dovršen čin, pa je prema tome za kažnjivost kriveca irelevantno, je li od položenog ognja buknila u stvari vatra ili nije.

Kazuistike i u tom slučaju nema. Ovaj se čin, radi svoje pogibeljnosti, kazni visokom kaznom — kao vražda — od 100 libara koje idu knezu, a osim toga ima krivac naknaditi štetu oštećenome. Nema li osuđeni odakle da plati, osuđuje se na tjelesnu kaznu, valjada amputiranje kojega uda.

Priupadnik paleža kažnjava se smrću.

Ako zločinac pobjegne ima njegov rod da plati vraždu, i to svakome oštećeniku, kojega je dobro izgorjelo, napose. Ova je ustanova zanimljiva toga radi, jer po tom ne bi knez u tom slučaju ništa dobio.

III. Delikti upereni protiv tjelesnog integriteta i imovine.

1. Razbojstvo.

(čl. 6.).

Ništa nije rečeno u našem spomeniku što se ima razumijevati pod razbojstvom. Tko učini razbojstvo na cesti ili gdje drugdje plaća knezu 50 libara.²⁹

2. Vračanje.

(čl. 59.).

O ovom deliktu govorimo ovdje, jer držimo da ovdje zakon ne misli isključivo osobe koje prave otrove, nego da je već i u to vrijeme imao taj delikt šire značenje vraćanja. Žena kojoj je dokazan takav čin plaća knezu 100 libara. Nema li da plati kaznu ima se sažgati. Ta kazna upućuje nas upravo na predmnjevu da se radi zapravo o deliktu vraćanja. Priupadnicu vraćaricu kažnjava knez po svojoj slobodnoj rasudbi. Iste ustanove vrijede i za muža koga bi zatekli u takovu činu.

IV. Delikti protiv časti.

1. Uvreda časti riječima i bijenjem.

(čl. 25., 28.).

Prema čl. 25. tko uvrijedi drugoga riječima dužan je platiti dvije libre kazne, a pored toga ima komponirati povrijeđenoj stranci (mužu ili ženi) tako isto sa dvije libre. Prema današnjem shvaćanju moramo među uvrede časti svrstati i „bijenje“ čl. 25., koje, kako mislimo, prema „stučenju“ nije ostavilo na tijelu vidljivih tragova. Ako je kmet (amo spadaju i satnici, grašćici i busovići) bijen, krivac plaća 40 soldina (2 libre) knezu, a povrijeđenome komponira sa dva brava (liječovi za bijenje ne dolaze dakako u obzir, cf. čl. 25.).

Ako tko udari bez vanjskih tragova—zakon opet upotrebljava riječ „biti“—kneževskog službenika, krivac plaća knezu 25 libara.

2. Zbacivanje hovrlice ili pokrivače.

To je specijalan slučaj povrede ženske časti. Ako muž dole malo zbaci hovrlicu s glave, plaća knezu dvije libre, a kao kompoziciju uvrijeđenoj ženi visoku svotu od 48 libara (otprilike šest volova!).

U tom slučaju treba svratiti pažnju, kako u kazni dolazi do izričaja više privatnog karakter ovog delikta.

Ako žena ženi zbacii hovrlieiu s glave, plaća i ona knezu dvije libre, ali optuženoj komponira samo sa dvije ovce.

V. Delikti protiv pravičnosti sudovanja.

1. Krivo svjedočanstvo. (čl. 52.).

Svjedok koji u procesu lažno svjedoči plaća knezu vola ili osam libara. Stranka protiv koje je lažno svjedočio oslobađa se čitave štete, koja je takovim lažnim iskazom nanesena. Dalja je posljedica ovog delikta, da dotični koji je radi njega bio jednoc osuđen ne može više biti svjedokom bez volje kneževine.

2. Lažno izvješće pristava. (čl. 51.).

Ako bi pristav lažno izvjestio³⁰ može knez konfiskovati cijelu njegovu pokretnu i nepokretnu imovinu. Osuđenik radi takova delikta ne može više u budućie biti pristavom, izuzev da mu dvor dopusti. Stranka protiv koje je takav pristav krivo izvjestio, ako je imala biti na osnovi toga lažnog prikaza osuđena, treba da bude odriješena ili može dignuti novu tužbu ako je protivna stranka na osnovi toga lažnoga izkaza bila riješena.

3. Potvora.

Prijavi li tko koga radi nekog delikta, a ne može da dokaže osumnjičenome što mu je imputirao, ima platiti dvoru onu osudu, koju bi morao da plati onaj, koga je optužio, kad bi on svojim dokazom bio uspio. Prema tome imamo ovdje neke vrste talionski princip. Izuzeci od toga talionskog principa jesu članci 51. i 52. Ako tko okrivi pristava s lažne pristavštine, pa ne može da dokaže svoje optužbe, osuđuje se ne prema talionskom načelu, t. j. na konfiskaciju svih dobara, nego samo na 40 soldina (2 libre) knezu, i na kompoziciju od vola ili 8 libara krivo osumnjičenome pristavu. Slično je sa svjedokom po čl. 52. Tko osumnjiči koga s kriva svjedočanstva. pa svoje optužbe ne može da dokaže, plaća isto 2 libre (40 soldina) knezu, a lažno osumnjičenome svjedoku vola ili 8 libara, dakle se također ne primjenjuje talionsko načelo.

VI. Delikti protiv interesâ kneza i kneževine.

1. Izdaja kneza.

Izdaja se počinja na knezu kao nosiocu opsežne sudbene i administrativne vlasti. Kakovi se čini držie izdajom ne veli se u zakonu. Kome se dokaže da je izdao kneza, nad njim i njegovim imanjem može knez da vrši kakvogod mašćenje hoće.

2. Pružanje pomoći prognaniku. (čl. 12.).

Tko prognaniku vinodolske kneževine dade sklonište u sebe, ili mu inače pruži kakovu materijalnu pomoć, plaća knezu 50 libara.

3. Protupravno držanje ošasnog dobra. (čl. 33.).

Tko protupravno drži ošasno dobro plaća knezu sedmerostruko uzeti prihod zemlje koju je protupravno posjedovao, i osim toga osudu od 40 soldina, a to sve za svaku godinu koje ga je protupravno posjedovao.

4. Uskraćivanje knezu dužnoga dijela (čl. 34.).

Tko knezu ne daje od posjedovane zemlje prihod koji ga ide, taj plaća sedmerostruki taj prihod, i globu od 40 soldina za svaku godinu za koju je podavanje uskratilo.

VII. Delikti protiv religioznih interesa. (čl. 58.).

Ako pop ima crkvu u gradu, pa propusti bez valjanih razloga vršiti bogoslužne čine koje treba da vrši, plaća vola, od koga jedna polovica pripada knezu, a polovica općini gdje stoji crkva. Taj se delikt počinja dakle per omissionem.

6. Sudbeno ustrojstvo.

Vijesti u našem pravnom spomeniku o sudbenom ustrojstvu u Vinodolu dosta su oskudne, tako da ga je teško prikazati.

Organi koji dolaze kod sudovanja u obzir jesu: 1. knez ili njegov zamjenik, 2. suci, 3. pristavi, 4. niži službenici kao pozovnici, i sl.

Najviša sudbena vlast u Vinodolu nad bezizuzetno svim stanicama pripada knezu vinodolskomu. Ta je vlast formulirana u čl. 40. i 75.

U čl. 40. kaže se da nijedna oslobađajuća ni osuđujuća osuda ne može biti izrečena bez volje kneza dotično bez sudjelovanja osobe njegova povjerenja, a čl. 75. izriče nedvoumno kneževu najvišu sudbenu vlast u kneževini.

Na različitim mjestima našeg zakona govori se samo o tužbama i o prijavama pred kneževskim dvorom. Ima li se odatle zaključivati da je knez bio nesamo najviši, nego i jedini sudac u Vinodolu? Mislimo, da takav zaključak ne bi bio ispravan. U samom protokolu našeg zakona pominje se da su kod sastava njegova učestvovala u poznatoj komisiji i dva suca. I u premnogim listinama iz ovih krajeva iz dobe nakon vinodolskog zakona pominju se često suci. Koji bi, dakle, mogao biti razlog što se u Vinodolskom

zakonu o njima, njihovoj funkciji i položaju tako malo govori? Na to pitanje možemo odgovoriti imajući na umu što smo kazali o načinu postanka Vinodolskog zakona, i o prirodi njegovih ustanova. Prema tome shvaćanju bile su kodificirane prije svega u Vinodolskom zakonu poimence one partije, na kojima je knez imao kakova interesa, dok se inače živjelo po običajnom starom pravu, i to radi globâ koje su išle u njihovu korist. U civilnim, nasuprot, prijedporima nijesu oni imali neposredna interesa, pa smo tako kušali da protumačimo malu količinu civilno-pravnih ustanova. Kako knezovi nijesu na civilnom sudovanju imali nikakva interesa, jamačno ga nijesu ni izvršivali, nego je, po našem mišljenju, cijelo civilno sudovanje ostalo u rukama narodnih sudaca, koje su birale pojedine općine.

O funkciji i dužnostima pristava govorimo na str. 198.—199., 212. i 218., pa ovdje upućujemo na ta razlaganja.

Niži sudbeni službenici jesu pozovnici, koji pozivlju stranke pred sud. I satnici vrše i neke službe u ovršnom postupku: pred njima mogu biti ličbe (čl. 61. Vin. zak.). Na kraju možemo da spomenemo i busoviće, koji oglašuju sudbene oglase.

Ništa se ne kaže u Vinodolskom zakonu glede instancijâ u sudovanju, pa mislimo da s obzirom na nerazvite prilike u to vrijeme ne ćemo pogriješiti, ako uzmemo da tako uređenih kompetencija i instancija nije uistinu ni bilo. Ali ipak možemo kao pouzdano uzeti da je knez, naročito ako je koja stranka prizvala, svaku parnicu mogao povući pred svoj sud, i onda je presuditi. U tome nalazimo oslonu i u kasnijem Urbaru grada Novoga gdje se kaže u čl. 7. da nezadovoljna stranka može prizvati na samoga „gospodina, kako je tomu stari zakon bil, i pred trih gradih“.³¹ Prema tome se ovdje prikazuje kao stari običaj, da se u Vinodolu kod svake osude moglo prizvati ili na gospodina ili na tri grada (i onda dalje na šest i na devet gradova). Svakako je radi nestatka vijesti vrlo teško reći, seže li taj običaj natrag u doba kad je naš spomenik sastavljen.

7. Ustanove procesualne.

Ističemo prije svega, da su u Vinodolskom zakonu sadržane procesualne norme ponajviše u vezi s kriminalnom procedurom. No ipak možemo odmah dodati da načelnih razlika između civilnog i kriminalnog procesa ne nalazimo, te su osnovni principi isti.

Čl. 38. ističe najširi dispozitivni princip, po kom svatko koji je u svojoj pravnoj sferi povrijeđen ima pravo na tužbu, ali ga

nitko ne može prisiliti da takovu tužbu podigne. Ta je ustanova načelna, i ona vrijedi za cijelo pravno područje bezizuzetno, ali s tim ograničenjem, da tužitelj koji je proces započeo ne može od tužbe odustati prije donošenja osude.³² Oficijalnomu postupku u Vinodolskom zakonu nema dakle mjesta. Dogodilo se u kneževini ma kakovo nedjelo, proces ne može da se povede ako nema tužbe od ovlaštene interesirane osobe. U tom su pravcu samo prividni izuzeci ustanove o pudarima i rotnicima (čl. 23. i 41. Vin. zak.), koji imaju doduše pravo prijave, ali tim interesirana stranka nipošto ne gubi svoje pravo dispozicije, te i nakon učinjene prijave može proces inicirati ili ne. Kod pudara i rotnika naglasuje se samo dužnost njihova da prijave krivce, ali u toj dužnosti nije sadržano pravo na tužbu. Kako se pomnjivo pazilo, da se ne povrijedi dispozitivni princip, dokazuje čl. 24. Vin. zak., koji naročito određuje beskažnjivost za onoga koji zove u pomoć kad uhvati zločinca in flagranti, a ne radi se o vlastitim nego o tuđim interesima.

Dalje je u Vinodolskom zakonu vrijedio princip raspravni. Stranka je mogla producirati dokazala koja je htjela, te se inkvizitorno u dokazima nije postupalo. Sudac je procesom ravnao (čl. 19.), ali veće vlasti nije imao.

I optuženome dalo se pravo dispozicije u čl. 21., te ga ne može nitko siliti na priznanje, nego stoji potpuno do njegove volje, hoće li čin priznati ili ne će. Upotrebljavanju inkvizitornih sredstava, da se iznuditi od osumnjičenog priznanje, nema ni traga u cijelom našem zakonu.

Proces je formalan. Forme prema kojima se ima postupati nijesu uvijek općene, već su za mnoge slučajeve ad hoc ustanovljene (npr. u čl. 56. Vin. zak.).

Tužbe su se podnosile pred dvorom usmeno, i to u dvije formule. Ili je tužitelj rekao: „Tužim tebi (knezu) toga i toga za takovu stvar“, ili opet: „Izjavljujem pred tobom da je taj i taj počinio takovu i takovu stvar“ (čl. 60. Vin. zak.). Omaška u formalnostima imala je za posljedicu gubitak procesa (čl. 56.).³³

Nemamo u zakonu izrijeком određeno tko je stranka u procesu, ali možemo reći: tužitelj je interesirano povrijedeno lice, a tuženi tko vrijeđa tuđe interese. Samo u ovim općenim granicama možemo se kretati kod određivanja tog pojma.

U čl. 29. i 31. sretamo neku vrstu supsidijarnog tuženika: ako ubojica pobjegne imadu platiti njegova djeca i rodaci.

U procesu mogao se dati zastupati jednako tužitelj kao i tuženi, i to po odvjetnicima ili odgovornicima. Jedino se nije dopuštalo takovima da uzmu odgovornika bez dopuštenja dvora. Nadalje ne može plemenit čovjek zastupati kmeta, ni kmet plemenita čovjekapod prijetnjom znatne imovinske kazne (cf. nap. 104. str. 188.). Kako se iz čl. 56. razbira bila je glavna zadaća odvjetnikova da pomogne stranci u često dosta teškim procesualnim formulama i propisima, kako joj radi promašenja forme ne bi nastala šteta. Iz čl. 18. i čl. 56. vidi se da su i žene imale *ius standi in iudicio*.

Dokazni postupak i dokazna sredstva.

Dokazna su sredstva bila ova: I. Svjedoci. II. isprave. III. pristavi i IV. prisega.

I. Svjedoci bili su dakako prema prilikama onoga vremena najobičnije i najraširenije dokazno sredstvo. Prema istaknutom raspravnom principu, koji vrijedi u našem zakonu, dužnost je i pravo stranke da nađe sposobne svjedoke. U prvom je to redu dakako dužnost tužiteljeva (čl. 22.). Jasno je da je bio interes tužitelja da producira svjedoke ako ih ima, jer je u protivnom slučaju bila tuženome dosuđena prisega uz pomoć porotnika, kojom se mogao očistiti od sumnje, a to nije bila povoljna situacija za tužitelja. Iz čl. 47. slijedi da je i tuženi mogao ponuditi protusvjedoke, no čini se da se on nije baš rado laćao toga sredstva, jer je imao jednostavniji put do uspjeha i dobra svršetka parnice po sebe. Svjedoci tužitelja imali su — bar u pravilu — prednost pred svjedocima tuženika (čl. 47.). No nije bilo isključeno da se preslušaju svjedoci i jedne i druge stranke (čl. 53.).

Kod svjedoka možemo razlikovati: 1. obične svjedoke, 2. rotnike i pudare.

Ad. 1. Dokaz po svjedocima, kako rekosmo, najobičniji je i najvredniji. Svatko tko je podigao tužbu morao se u prvom redu pobrinuti za vjerodostojne svjedoke (čl. 22.). Broj svjedoka potrebnih za dokaz bio je jedan do tri. Taj je broj općeno vrijedio, jer nije ni u svim posebnim slučajevima određeno, koliko je svjedoka potrebno da se krivac uglavi (cf. čl. 29., 30., 31. i 56.). Svjedoci moraju biti sposobni, kako se kaže „verovani“, „dobri“, „podobni“.³⁴ Nesposobnost svjedoka može biti relativna ili apsolutna.

Kod relativno nesposobnih svjedoka imamo razlikovati: 1. incapacitet radi bračnog odnošaja (čl. 20.) i 2. radi rodbinskih veza između osoba u istom kućanstvu.

Ad. 1. Žena ne može biti svjedok svome mužu. Ništa se međutim ne kaže može li muž biti svjedok svojoj ženi. S obzirom na ratio čl. 67. mogli bismo zaključiti da ne može.

Ad. 2. Nadalje ne mogu biti uzajamno svjedoci članovi najuže obitelji, npr. otac sinu, i obratno, te braća među sobom, no to samo onda ako još žive u istoj kućnoj zajednici, tako te su im interesi zajednički. Upućujemo naročito da nije ratio ove ustanove da se isključe od svjedočanstva sve osobe vezane među sobom krvnim srodstvom, nego da se eliminiraju osobe vezane istim interesima, dok žive u zajedničkom kućanstvu dijeleći i dobro i zlo, i korist i štetu, kako to kaže Poljički statut u čl. 33.

Apsolutno su nesposobni svjedoci: a) žene u većini slučajeva. One su naime, glede svjedočanstva, stegnute samo na neke manje delikte (psovanje, ranjenje i bijenje) i to u parnicama, u kojima su obje stranke žene (čl. 18.), i onda na delikte kod kojih je povrijeđena ženska čast (čl. 27. i 56.).

b) osobe kojima se jednom sudbeno dokazalo, da su deponirale krivo svjedočanstvo (čl. 52.). Takovima može samo dver vratiti sposobnost svjedoka.

Neko posebno mjesto imaju svjedoci koji su, videći da se radi neko ž, klicali „pomagajte“. O njima vidi dalje.

Ad. 2. Pudarima i rotnici. Pudarima se vjerovalo ako su oni, vršeći svoju službu, oduzeli od onoga, koji je činio štetu u vinogradu, kakovo znamenje. Ako takova znamenja nijesu imali morao je njihov iskaz biti potkrijepljen iskazom još jednog svjedoka (čl. 23.). Rotnici su bili ljudi kojima je bila dužnost da paze na javni poredak, i da prijave interesentima krivce. I njima se vjeruje ako su od krivca uzeli kakav znak, i taj odnijeli u roku od tri dana pred sud (čl. 41.).

Na kraju treba ovdje još da spomenemo satnike, grašćike i busoviće, pa onda svjedoke koji su vikali „pomagajte“, dotično koji su bili svjedoci deliktu kod kojeg je takav klič bio.

Satnici, grašćici i busovići bili su službene osobe, pa su vjerodostojni za stvari, koje su se desile unutar njihova djelokruga, no ne dulje nego godinu dana otkako su prestali tu službu vršiti (čl. 26.).

Posebno su mjesto zapremali svjedoci kod delikata kod kojih je ili oštećeni ili tko drugi vikao „pomagaj“. Svjedoci ti imali su u procesu neki privilegirani položaj, te su imali, za potpuno uglavljenje zločinca, samo položiti zakletvu da su zlikovca prepoznali.

Ovaj privilegirani položaj tih svjedoka rezultirao je iz same situacije. Veća se naime vjera pripisivala svjedocima čina na koji je javnost tim kličem „pomagajte“ bila upozorena. Tu se nije radilo ništa u tajnosti, nego bjelodano. Nije se htjelo ništa sakriti, nego su se nasuprot zvali ljudi i susjedi da dodu i vide i da budu svjedocima. Odatle onda i njihova veća vjerodostojnost.³⁵

II. Isprave.

Produciranje isprava kao dokaznog sredstva još je, kako je i razumljivo, veoma ograničeno. Vin. zakon govori o dokazu ispravama samo u čl. 44., gdje spominje trgovačke knjige, koje služe dokaznim sredstvom za dug do pedeset libara uz domirnu prisegu trgoveca.

III. Pristavi.

O tim funkcionarima govorili smo već na str. 198.—199. i 212. pa ćemo ovdje prikazati samo njihov položaj u procesu.

Kad ovdje govorimo o pristavima onda, dašto, ne mislimo na njihov rad kao pomoćnika sudskih, koji razbiramo iz čl. 19., nego o pristavima kao osobama javne vjere, kojih se iskazima pred oblastima i naročito pred sudovima poklanjala vjera. U Vinodolskom zakonu mi ove funkcije pristava nemamo fiksirane, niti se o njoj govori. S obzirom na to što je ta funkcija našem pravnom području izvan svake sumnje jasna, mi ovu šutnju našeg spomenika ne možemo tako tumačiti, kao da pristavi te funkcije ovdje nijesu vršili, nego jedino tako, da se o njoj nije sumnjalo, pa se zato i nije ništa govorilo. A s druge strane i zato što veći dio pristavske djelatnosti leži ipak na polju civilnog prava, a to je baš ono područje o kome naš spomenik iz već navedenih razloga ima manje ustanovâ.

Da su doista u Vinodolu pristavi u toj njihovoj originalnoj djelatnosti bili poznati razbiramo najbolje po odredbama čl. 51. gdje se udara kazna za „kriva pristava“, i to konfiskacija cijele njegove imovine. Ova teška kazna tumači se time, što je pristav zloupotrijebio svoj položaj povjerenja. Da je tome tako vidi se i iz komparacije s kaznom koja se udara na lažna svjedoka, koji ima da plati tek jednoga vola.

Prema tome držimo, iako nijesmo potanje upućeni u to pitanje po samom našem izvoru, da su i u Vinodolu pristavi deponirali svoje pristavštine snagom javne vjere, te da sen jima vjerovalo, kao i vjerodostojnim ispravama.

IV. Prisega.

Kod dokaza prisegom imamo razlikovati ova dva slučaja: 1. kad stranka sama prisježe na svoj iskaz, i time rješava proces

u svoju korist; 2. kad stranka prisíže uz pripomoć određena broja porotniká.

Ad. 1. U čl. 27. Vin. zak. imamo slućaj, u kojem je okrivljeni, da je ženi zbacio pokrivaću s glave, u slućaju ako tužiteljica nije imala vjerodostojnih svjedoka, imao sam priseći da toga nije poćinio, pa je na osnovi položene prisege bio riješen. Osobit je slućaj čl. 64. Vin. zak. Ako je tuženi ranio tužitelja tako da se vidjela krv, ta je krv bila dokazom za objektivni učin, pa se dopuštalo tužitelju, u nestatku svjedoka, da položi na krv domirnu prisegu, i tako dokaže krivnju tuženikovu, čime se onda rješavala raspra u korist tužitelja.

Amo spada i slućaj, kad je „pomagaj“ klicao oštećeni, koji je kriveca uhvatio in flagranti. U tom je slućaju oštećeni imao samo prisegom da potvrdi krivnju osumnjićenoga (prema čl. 7. ima priseći da je onoga zlotvora prepoznao).

Dalja dva slućaja kad je stranka sama prisizala na svoj izkaz tiću se civilno-pravnih slućajeva (čl. 42. i 43. Vin. zak.). Ako ključar koji je dao ili posudio ili darovao kome kakovu stvar potvrdi svoj izkaz prisegom, ta prisega čini potpun dokaz, ako svota o kojoj se radi ne prelazi 20 soldina. Nad ovu svotu valja se poslužiti drugim dokaznim sredstvima. Isto tako čini i krćmarova prisega potpun dokaz glede vina, što ga je prodao na vjeru, no u ovom slućaju samo do svote od 10 soldina. A prisega podružnika, t. j. osobe koja ne prodaje svoje nego tuđe vino, čini potpun dokaz za svotu od 50 soldina.

Ad. 2. Ako nijedna stranka nije imala svjedoka, ni drugih kakovih dokaznih sredstava da bi se parnica mogla riješiti, nije preostalo drugo, nego dosuditi jednoj stranci prisegu. Ali tu prisegu nije stranka polagala sama nego je mora potvrditi još stalan broj porotniká. Koji su razlozi odlučni za porotnika da prihvaća tu funkciju i hoće da se izvrgne kazni krivorote, sud to ne ispituje, već je to stvar koju ima porotnik sam sobom da riješi. Porotnik, dakle, o samom ćinu ne treba ništa da zna: on nije nipošto svjedok, nego mora imati posebnih svojih razloga da preuzima dužnost porotnićku. Iako se prema tome čini kao da je dužnost porotnićka osnovana sasvim na subjektivnom momentu, na povjerenju u osobu s kojom se prisíže, ipak ne može biti sumnje o tom, da je svaki porotnik prije nego se prihvaćao te dužnosti, dotićeo prije nego je prisizao, ispitao na svoju ruku prilike ćina, pa se tek onda odlučio hoće li priseći ili ne će. Ne može biti sumnje o tom da u tom

porotničkom institutu ima, unatoč prividnoj posvemašnjoj subjektivnosti, neka tendencija za objektivnom istinom.³⁶

Vinodolski zakon ništa ne određuje tko mora da budu ti porotnici: imaju li to biti rođaci, ili mogu biti i druge osobe izvan rodbinske veze. S obzirom na to u Vinodolskom zakonu ustanova roda nije više imala naročito značenje, kao i s obzirom na čl. 56., gdje se kaže za ženu koja je silovana da nađe porotnike „kako bolje vi“, možemo priličnom vjerojatnošću zaključiti, da je Vinodolski zakon u pravcu objektivne istine pošao već dalje u razvoju instituta porotničkog, pa da dopušta da porotnici mogu biti i osobe izvan roda.

Prisega s porotnicima dosuđivala se obično osumnjičenome, koji je imao „otpriseći“ djelo koje mu se imputiralo. No u slučaju silovanja imala je žena, u nedostatku svjedoka, priseći sa dvadeset i četiri porotnika (morale su to biti žene), da je osumnjičeni zločin počinio, pa je takova prisega dostajala za dokaz krivnje.

Broj porotnikâ mijenjao se, te je rastao u razmjeru s težinom delikta, i bio je 5, 11, 24 ili 49. Posljednji, najviši, broj tražio se da se netko opere od sumnje usmrćenja čovjeka.

U jednoj ustanovi koja se tiče porotnikâ sačuvao nam trag shvaćanja prisege kao suda božjega. Ako stranka koja ima priseći s porotnicima nije mogla uopće da nađe porotnike, ili ih nije mogla da nađe dovoljan broj određuje se, da stranka sama može priseći onoliko puta koliko porotnikâ treba, dotično koliko joj porotnikâ fali; ili su opet oni porotnici koje je stranka našla imali dopuniti svojom prisegom ili svojim prisegama broj potrebnih porotničkih prisega. (V. čl. 10., 56. i 68.). Prema tom neobičnom i skroz formalnom shvaćanju npr. imao je s krađe osumnjičeni u smislu čl. 9. dokazati svoju nevinost sa jedanaest porotnika. Ali on ih je našao samo pet. Trebalo je još šest prisegâ. Te je mogao položiti sve od reda ili sam osumnjičeni, ili opet njegovi porotnici koji su pristupili, i s njim prisegli, tako da se nadopuni broj propisanih prisega.

Ovo je, dakako, jedan survival prisege kao suda božjega, kako rekosmo, i njime se čini iluzornom ona tendencija za objektivnom istinom o kojoj smo prije govorili.

Troškovi parnice.

Ništa se ne kaže u Vinodolskom zakonu tko je zapravo nosio troškove parnice. Iz čl. 45 dalo bi se ipak zaključiti da ih mora nositi stranka koja je proces izgubila, jer je po tom članku ta

stranka morala nositi dapače i troškove što ih je imala protivna stranka služeći se sa sokom. Možda je stranka te troškove računala u svoju škodu.

Ovrha.

Ovrhe nije stranka vršila na svoju ruku, nego uz pomoć pristava, kako se daje zaključiti po članku 49. i 50. Ako osuđeni nije htio udovoljiti osudi, već je pustio da dođe do ovrhe kaznilo se to kao delikt sui generis kaznom koja nije smjela biti veća od 6 libara.

Bilješke Sadržaju Vinodolskog zakona.

¹ O zavezima v. napomenu 49. na str. 180.

² V. napomenu 45. na str. 180.

³ V. Jagić o. c. str. 138. i dalje.

⁴ Poređi primjerice što dobiva biskup senjski za kršćenje crkve (Arhiv za povjesnicu jugoslavensku II. 82). sa čl. 5. Vin. zak.

⁵ Čl. 2. Vin. zak.

⁶ U listini iz g. 1387. (Šurmin: Acta Croatica str. 94.) zove se vizitacija „vilaz“.

⁷ Poređi listinu od 19. marta 1213. Lateran, gdje su dužnosti klera prema biskupu krèkom mnogo veće.

⁸ Jagić o. c. nap. 14. str. 14. misli da se u čl. 3. Vin. zak. radi o akcesornoj kazni koja je išla biskupu od popova, koji bi se ogrješili o svjetovne norme. Kako gore izvodimo, držimo da je to prema položaju biskupa u Vinodolu nevjerovatno.

⁹ Žakni su faktički pomagači kod mise i drugih bogoslužnih čina. Tu treba razlikovati žakne evandeoske, koji su primili ordines minores.

¹⁰ Vidi Mon. hist. iur. IV. p. 155. i 152.

Jagić tumači (napomena 48.) ovo drukčije. On misli da se traži prizola kneza ako žakan hoće iz svjetovnog svećenstva prijeći u samostan. Preux p. XVII. bilj. 55. drži, da nijedan clericus minor ne može primiti ordines maiores bez dopuštenja kneza i općine.

¹¹ Grad je toliko središte cijele općine da se identificira „općina“ i „općina grada“.

¹² Iz spomenice Ivana Kargačina, koji je bio maire za doba francuske okupacije, a stampana je u Lopašić: Hrvatski Urbari (Mon. hist. iur. V.) na str. 147. pominje se kao star običaj: „da puk imal je oblast za izabrati i imenovati suca pučkoga, kako od vikov izabiral ga je pred crkvom na dan sv. Martina, od koga običaja dobro spominjaju se nikoji još i sada živući starci“; i onda dalje: „puk od starih vremen izabiral je između puka dvanaist sudac“.

¹³ Kako doznajemo iz jednog popisa običajâ na Trsatu (priopćio Lopašić: Hrvatski Urbari u Mon. hist. iur. V. 163), satnika biraju „starci“ t. j. vijećnici.

¹⁴ Takò u ispravi od 15. marta 1554. „starij režimenta bakarskoga“ jesu satnici predašnjih godina. Iz čl. 55. Trsatskoga statuta nasuprot razbira se, da se općinsko vijeće samo dopunjavalo. Kaže se tu: „Kada jedan starac pravdeni pomanka, imaju starci drugoga zibrati“.

¹⁵ O satnicima v. Jagić o. c. 136.—137. Vidi i Lopašića: Hrv. Urbari (Mon. hist. iur. V. str. 85.).

¹⁶ O graščiku v. Jagić o. c. 137. Vidi i Lopašić o. c. str. 85.—86.

¹⁷ O busoviću v. Jagić o. c. p. 137.

¹⁸ Što se u drugoj alineji čl. 50. Vin. zak. kaže da se „ta isti pristav ima vzeti od dvora i š nega prošćenjem“, nema se po našem mišljenju tumačiti kao da je svakog pristava morao postaviti dvor, nego držimo da se ovdje radi o specijalnom slučaju o kome upoće radi čl. 50., naime o ovrsi, i da se samo u tom slučaju ima pristav uzeti od dvora, i da se taj propis nema generalizirati.

¹⁹ Isto tako vidimo da knez nastoji dobiti pod svoj utjecaj i pristave, koji su bili vrlo znatan faktor pravnog života, kako se to razbira iz čl. 50. V. i napomenu pod 18.

²⁰ Poznata je općena intencija kod nerazvijenih prava: pogodovanje muške loze pred ženskom u nasljednom pravu. Tako je bilo i u germanskim pravima, gdje nekretnine nasljeđuju filii qui fratres sunt, a od braće prelazi na braću. Izumru li ti nasljednici, nekretnine prelaze na „vicini“ (Dorfgenossenschaft), mogli bismo kazati u biti, na općinu. Tek kasnije počinje se najprije sporadički javljati i nasljedno pravo kćeri ako nema sinova. Ruska Pravda u čl. 103., 104., 106. i 107. razlikuje u pravcu nasljeđivanja klasu smerdâ i klasu bojarâ. U prvoj su klasi kćeri isključene od nasljedstva (pa i onda ako nema muških potomaka) te imaju jedino pravo na miraz, a imovina je ako nema muških potomaka ošasna i pripada knezu. U klasi bojarâ, ako nema sinova, nasljeđuju kćeri. (V. Vladimirkij-Budanov, Hristomatija po istoriji ruskoga prava I. 57.—58. i napomene 125., 126.).

Zanimljivo je kako se razvilo nasljedno pravo u obnovljenom Vinodolskom zakonu, u Trsatskom statutu (čl. 57.—59. i 61.). Prema tim ustanovama ima neudata kći ostati po smrti oca i matere u kući dok se ne uda, a briga je braće da je pristojno opreme. No ne može kći tražiti dijela ni od očinstva ni od materinstva (dapače ni žena ne može tražiti polovicu one imovine, što su je ona i muž zajedničkim radom stekli). Po smrti majke mogu kćeri tražiti dio samo ako nijesu dobile dovoljan miraz, i ako se prigodom udaje nijesu odrekle tog dijela.

²¹ Vidi i Šilović: O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu. Rad Jugoslavenske Akademije 194. str. 157.—181.

²² Šilović: Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu. Rad Jugoslavenske Akademije 209. str. 1. — 63.

²³ Šilović: Pokušaj u hrv. kaz. pravu str. 11. i 29.

²⁴ U ovoj kategoriji valja razlikovati kazne koje su a priori prepuštene na volju knezu, i kazne koje ima pravo da odredi knez ako osuđeni nema otkuda da plati.

²⁵ Možda vješanje? Cf. Statut Krčki čl. 14. i 18.

²⁶ Valjada amputiranje kojega uda.

²⁷ Cf. čl. 7.

²⁸ V. str. 204.

²⁹ Cf. čl. 30. Trsatskog statuta: „Ako bi cestu ili put razbil“.

³⁰ O funkcijama pristava vidi na str. 198.—204. i str. 199. i dalje.

³¹ Lopašić: Hrvatski Urbari (Mon. hist. iur. V.) str. 137. Zanimljiva je Lopašićeva primjedba 3. na toj istoj strani, pa je ovdje u cijelosti navodimo. „Po Vinodolskom zakonu sudili su prema važnosti pravde suci ili od tri, ili od šest, ili napokon od devet gradova. U Grobničkom Urbaru od 9. marta g. 1686., koji se temelji na statutu kneza Petra Zrinjskoga od g. 1642., ima ustanova: „liberum tamen sit cuicumque litem suam juxta urbarium et antiquam consuetudinem et ad tres, sex et novem arces referre“. U pravdi Novljana sa Ledeničanima u Povilju g. 1609. i 1635. radi međa sudili su suci od tri grada: Bribira, Grižanâ i Drivenika“.

³² I to je određeno u čl. 38.

³³ O osobitom načinu kako Vinodolski zakon u čl. 53. ograničuje broj procesa koji bi mogli niknuti odatle, što bi jedna stranka okrivila pristava ili svjedoke druge stranke s lažnosti V. nap. 102. na str. 188.

³⁴ U čl. 66. Vin. zak. naročito se priznaju kao podobni svjedoci „ljudi izvan grada“, „pastiri i orači i ini ljudi dobra glasa“.

³⁵ Sličnu ustanovu nalazimo i u germanskim pravima (njemački pravni historici zovu osobe koje kliču „Schreimänner“). Zazivanje u pomoć poznaju i drugi naši statuti, npr. Poljički statut u čl. 102. zove klič „upoj“.

Reformacija od 14. maja g. 1458. br. 9. (izdanje Statuta Jadertina od g. 1564.) naređuje da ako bi se na komu vršilo kakovo nasilje pa bi taj vikao „agiuta uel pomagayte“, mora svaki zadarski distriktaualc priskočiti u pomoć.

³⁶ Kostrenčić Mjesečnik god. XXXIX. str. 840.

Sadržaj.

I. Uvod	str. 110—145.
-------------------	---------------

Geografski položaj i pojam Vinodola str. 110. — Vinodolska knežija — pojam i opseg str. 110. — Spomen Vinodola u ranijim izvorima str. 111. — Nutarnje uređenje i uprava Vinodola u najranije doba str. 111. — Vinodol sačinjava i u najranije doba jednu administrativnu zajednicu i crkveno-administrativnu cjelinu str. 112. — Općinsko ustrojstvo u Vinodolu kao osnovno str. 112. — Andrija II. daruje krčkome knezu Vidu Vinodol i Modruš str. 113. — Porodica krčkih knezova str. 113. — Knez Dujam i njegovi sinovi Bartol i Vid str. 114. — Nećak kneza Dujma, Bartol II. str. 114—115. — Bartol II. prima od kralja Bele g. 1193. županiji Modrušku str. 115. — Bartol određuje svojim nasljednikom u županiji modruškoj Vida sina Bartola I. str. 116. — Andrija II, prema dispoziciji od g. 1209. daruje Vidu Modruš i Vinodol g. 1225. str. 116. — U tom je momentu stvoreni onaj široki administrativni i politički opseg Vinodola str. 116. — Iz izvora nam nije poznato što se dešavalo u Vinodolu od vremena te kraljevske donaci e pa do Vinodolskog zakona str. 116. — Vinodolski je zakom sastavljen u obliku isprave str. 117. — U naraciji se spominju motivi koji su bili odlučni za izradu našeg zakona str. 117. — Naracija Vinodolskog zakona str. 118. — Naracija našeg spomenika još je ponajviše nalik na proemij u statutima grada Milana nap. 19. str. 119. — Unatoč iscrpnosti naracije ostaje nam po gdjejoja okolnost nejasna str. 119. — Je li komisija imala sastaviti samb nacrt zakona str. 119. — Kako je mogla komisija dovršiti svoj posao u jednom danu str. 119. — Je li, i kako je, knez vinodolski Leonardo saradivao u radu komisije, za sastav vinodolskog zakona str. 119. — Je li zakon što ga je izradi'a komisija trebao još naknadno odobrenje naroda str. 120. — Kritičko ispitivanje naracije Vinodolskog zakona str. 120. — Značenje „starog i dobrog prava“ u Srednjem vijeku str. 120—121. — I novinama u pravu daje se, tendencijom da im se poda autoritet „starog i dobrog prava“, vid pravnih norma koje odavno vrijede str. 121. — Iz samih prilika kakove su u Vinodolu dolaskom vinodolskih knezova nastale proizlazi da je staro pravo moralo nužno biti izmijenjeno str. 122. — Između starog vinodolskog naseljenja i vinodolskih knezova koji dolaze u Vinodol nastajr protivštine str. 122. — Konflikt između obje strane svršava se kompromisom — Vinodolskim zakonom str. 122—123. — Novštine u Vinodolskom zakonu str. 123—124. — I ako su u Vinodolskom zakonu staro pravo i stari običaj zamijenjeni novima, ipak ima u njemu i mnogo starog prava str. 124. — Utjecaj knezova vinodolskih na reformiranje prava i pravnih shvatanje str. 124. — Vinodolski zakon nije popis običajnog prava str. 125. — On nije ni statut autonomne općine str. 125. — On spada u grupu pravnopovijesnih spomenika kojima se uređuju odnosi između kmetova i gospodi str. 125. — Ovamo spadaju statuti krčki, kastavski, veprinački, mošćenički pa onda Vinodolski zakon i Trsatski zakon str. 125. — Vinodolski zakon nije pisan izvorno latinski bilj. 25. na str. 125. — Opća karakteristika izvora ove grupe str. 126. — Pitanje sistema u Vinodolskom zakonu str. 126. — Je li grada rasporedana prema gledištu staleškom? str. 126—127. — Rasporedanje grade prema asocijaciji ideja str. 127. — Grupe ustanova u Vinodolskom zakonu koje se odnose na istu stvar str. 127. — Odnos Vinodolskog zakona prema praktičkom životu, i njegovo primjenjivanje na konkretno

slučajeve str. 127—131. — U iznesenom materijalu nijesmo mogli konstatovati nijedan slučaj praktičkog primjenjivanja str. 131. — Odatle se ne može izvoditi da ga u praksi nijesu apotrebjavali str. 131. — Svijest da Vinodol čini jedno isto pravno područje str. 131. — Trsatski zakon je Vinodolski zakon „znovi učinjen“ str. 132. — Odnos Trsatskog zakona prema Vinodolskom str. 133. — Ustanove Trsatskog zakona poredene s ustanovama Vinodolskog zakona str. 133. bilj. 45. — Teoretska znatnost Vinodolskog zakona str. 134. — Značenje i važnost Vinodolskog zakona napće str. 134.

Rukopisi Vinodolskog zakona . . . . . str. 134—138.

Rukopis u sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu str. 134. — Opis rukopisa str. 134—135. — Rukopis nije original, nego prijepis iz druge polovice XVI. stolj. str. 135. — Rukopis bio je vlasništvo Ferenc Dešića, „guvernatura“ kneza Jurja Zrinjskoga str. 125. — Unutrašnja prema rukopisa str. 136. — Rukopis je razmjerno dobar, te se nije na mnogim mjestima udaljio od originala str. 136. — Prijepis XVII. stoljeća koji se čuva u arhivu Jugoslavenske Akademije str. 136. — Prijepis je učinjen prema prijepisu koji se čuva u biblioteci str. 137. — Prijepis je učinjen dosta nemarno str. 137. — Mišljenje dra I. Strohala o vrijednosti tog prijepisa nije opravdano str. 137—138. — Prijepis XIX. vijeka koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije str. 138. —

Literatura o Vinodolskom zakonu . . . . . str. 138—145.

Prvo izdanje A. Mažuranića u Kolu g. 1843. str. 138. — Prijevod Mažuranićeve djela na ruskom jeziku od Bodjanskoga str. 139. — Prijevod na poljskom jeziku od Macijejevskoga str. 139. — Sitniji radovi o našem spomeniku str. 140. — Leontovićeve, juristički najopširnija, radnja o Vinodolskom zakonu str. 140. — Faksimile rukopisa koji se čuva u sveučilišnoj biblioteci izrađen po Evreinoj str. 141. — Vatroslav Jagić Vinodolski zakon str. 141—142. — Sitniji radovi o Vinodolskom zakonu str. 142. — Izdanje Vinodolskog zakona u Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium sv. IV. po dru F. Račkome str. 143. — Jules Preux-ova rasprava La loi du Vinodol str. 143. — Kritika prof. Manrovića o Preux-ovoj radnji str. 144. — Strohalovo izdanje Vinodolskog zakona u Mjesečniku str. 144.

II. Tekst Vinodolskog zakona prema rukopisu . . . . . str. 145—157.

Bilješke k Vinodolskom zakonu prema rukopisu . . . . . str. 157—163.

III. Tekst Vinodolskog zakona u današnjem jeziku . . . . . str. 163—176.

Bilješke k tekstu Vinodolskog zakona u današnjem jeziku str. 176—190.

IV. Sadržaj zakona Vinodolskoga . . . . . str. 190—221.

Grupe u kojima ćemo prikazati sadržaj zakona Vinodolskoga str. 190.

1. Prava i položaj knezova vinodolskih, i njihovih „obitelji“ . . . str. 191—193.

Knezovi su skupili u svojim rukama i sudbenu i upravnu vlast u Vinodolu str. 191. — Kneževi dohoci str. 191. — Dužnosti kmetova prema gospodi str. 191. — Ošasne zemlje pripadaju knezovima str. 192. — Snažnija zaštita kneževskih dobara str. 192. — Izdaja kneza vinodolskog str. 192. — Tražbine protiv dvora zastaraju za jednu godinu str. 192. — Položaj „obitelji“ kneževske str. 192. — Pravna zaštita „obitelji“ str. 192—193.

2. Odnosi crkve i crkvenih osoba u Vinodolskom zakonu . . . str. 193—195.

Položaj biskupa u Vinodolskom zakonu str. 193. — Prava biskupova u Vinodolskom zakonu str. 193. — Jurisdikcija biskupa nad popovima vinodolskih općina str. 194. — Položaj popova prema Vinodolskom zakonu str. 194. Za primanje redova potrebna je privola kneza i općine str. 195. — Imunitet popova od dužnosti prema knezovima i prema općini str. 195.

3. Općina i njena organizacija . . . . . str. 195—202.

Općinska organizacija u Vinodolskom zakonu str. 195. — Staru općinsku organizaciju nalazimo u Vinodolskom zakonu u propadanju str. 195. — Nalazimo ipak mnogo ostataka starog poretka str. 194—196. — Grad je

- središte cjelokupnog života u gradu str. 196. — Devet gradskih općina u Vinodolu krajem XIII. vijeka str. 196. — Gradovi su središta administrativna i sudbena str. 196. — Kompetencija općina str. 196. — Općine središta bogoslužnih čina str. 196. — Gradovi su sjedišta trgovine i prometa str. 196. — Gradovi središta zabavna str. 197. — Gradovi su stjecišta i svakog drugog socijalnog života str. 197. — Najviši organ općine jest skup sviju članova općine str. 197. — Izbor općinskih funkcionara u općinskim skupštinama str. 125. — Rješavanje najvažnijih stvari u općinskim skupštinama str. 197. — Odbori općinskih skupština str. 197. — Općinsko vijeće str. 197. — Organizacija općinskog vijeća str. 198. — Kompetencija općinskih vijeća str. 197. — Općinski sudac i njegova kompetencija str. 198. — Satnik, graščik i busović, i njihova kompetencija str. 198. — Pristavi i njihova kompetencija str. 198. — Položaj pristava u Vinodolskom zakonu str. 199. — Odgovornici odvjetnici u Vinodolskom zakonu str. 199. — Rotnici i pudari, i njihova kompetencija str. 199. — Crkvene osobe u vezi s općinskim ustrojstvom str. 199. — Prikazano općinsko ustrojstvo u velikim je potezima nalik na organizaciju primorskih gradskih općina str. 200. — Razlozi tog sličnosti str. 200. — Kneževska vlast sa svojim feudalnim uređenjem rasteže od svog dolaska u Vinodol to ustrojstvo str. 200. — Kneževska vlast prodira pomalo u općinu i njezinu organizaciju str. 200. — Rod i rodovna organizacija, kao ranija forma organizacije str. 201. — Ostaci te organizacije u Vinodolskom zakonu str. 201. — Funkcija roda: zaštita vlastitog člana i jamstvo za svoje članove str. 201.
4. Nasljedno pravo po Vinodolskom zakonu . . . . . str. 202.
Nasljedni red prije sastava Vinodolskog zakona na osnovi čl. 32. str. 202. — Nasljedni red po čl. 32. Vinodolskog zakona str. 202.
5. Ustanove kaznenog prava . . . . . str. 203—213.
Općene napomene . . . . . str. 203—206.
Kaznjiva se djela počinjaju per commissionem ili per omissionem str. 203. — Pitanje krivnje po Vinodolskom zakonu str. 203. — Razlikuje li zakon doložno i kulpožno usmrćenje čovjeka str. 203. — Jamstvo za uspjeh str. 203. — Pokušaj po Vinodolskom zakonu str. 204. — Nužna obrana str. 204. — Kazne po Vinodolskom zakonu str. 204—205. — Vrsti kazna str. 205.
- I. Delikti protiv tjelesnog integriteta . . . . . str. 206—208.
Usmrćenje čovjeka str. 206. — Usmrćenje kneževa službenika i usmrćenje kmeta str. 206. — Pokušaj umorstva str. 207. — Tjelesne ozljede str. 207. — Ozljede nanesene kmetu i kneževu službeniku str. 207—208. — Silovanje ženske glave str. 208.
- II. Delikti protiv imovine . . . . . str. 208—211.
Krada str. 208. — Kvalifikovana krada str. 209. — Posebna kazna koja se plaća kod krade općini grada str. 210. — Krada u pristaništu vinodolskom str. 210. — Palež str. 210—211.
- III. Delikti upereni protiv tjelesnog integriteta i imovine . . . . . str. 211.
Razbojstvo str. 211. — Vraćanje str. 211.
- IV. Delikti protiv časti . . . . . str. 211—212.
Uvreda časti riječima i bijenjem str. 211. — Uvreda časti zbacivanjem hovorlice ili pokrivače str. 211—212.
- V. Delikti protiv pravičnosti sudovanja . . . . . str. 212.
Krivo svjedočanstvo str. 212. — Lažno izvješće pristava str. 212. — Potvora str. 212.
- VI. Delikti protiv interesa kneza i knežine . . . . . str. 212—213.
Izdaja kneza str. 212. — Pružanje pomoći prognaniku str. 213. — Protivpravno držanje ošasnog dobra str. 213. — Uskraćivanje knezu dužnog dijela str. 213.

- VII. Delikti protiv religioznih interesa . . . . . str. 213.
6. Sudbeno ustrojstvo . . . . . str. 213—214.
 Organi koji dolaze u obzir kod sudovanja str. 213. — Knez i njegova vlast str. 213. — Suci u vinodolskim općinama str. 213. — Pristavi str. 214. — Pozovnici i satnici str. 214. — Instancije u sudovanju str. 214.
7. Ustanove procesualne . . . . . str. 214—221.
 Ustanove procesualne u Vinodolskom zakonu tiču se većinom kriminala, ali bitnih razlika između kriminalnog i civilnog postupanja nije bilo str. 214. — Dispozitivni princip str. 214. — Princip raspravni str. 215. — Dispozitivno načelo vrijedi i za tuženika str. 215. — Upotrebljavanje inkvizitornih sredstava nije dozvoljeno str. 215. — Proces je formalan str. 215. — Stranke u procesu str. 215. — Zastupanje u procesu str. 216. — Žene imaju ius standi in iudicio str. 216. — Dokazni postupak i dokazna sredstva str. 216. — Svjedoci str. 216. — Obični svjedoci, i rotnici i pudari str. 216. — Relativno nesposobni svjedoci str. 216—217. — Apsolutno nesposobni svjedoci str. 217. — Pudari i rotnici str. 217. — Klič „pomagaj“ str. 217—218. — Isprave str. 218. — Pristavi str. 218. — Prisega str. 218. — Prisega samog tuženika str. 219. — Prisega uz porotnike str. 219—220. — Troškovi parnice str. 220. — Ovrha str. 221.
- Bilješke Sadržaju Vinodolskog zakona . . . . . str. 221—229

Indeks*

- aređitati**, t. j. ostaviti nekome nasljedstvo
 čl. 32.
- arhiprivad** 118., 145.
- arsal** t. j. poslanik dvorski čl. 72. 192.
- band** čl. 25. čl. 40. čl. 74. čl. 75.
- Bartol**, knez krčki, vinodolski i modruški 145.
- bijenje** čl. 18. čl. 25.
- biskup** čl. 1. čl. 2. čl. 3. čl. 4. čl. 5.
 (položaj biskupa) 193.
- biskup** krčki 113.
- blago** ča se giblje i ne giblje čl. 51.
- bližike** čl. 31.
- Bogdan**, pop iz Bribira 145.
- Bogdan** Vlačić iz Novog Grada 145.
- bolanča** čl. 1.
- brat** čl. 67.
- bratščina** čl. 13. 192.
- bravi** čl. 5. čl. 25.
- busović** čl. 25. čl. 26. 198.
- crkve** općinske u Vinodolu čl. 1. čl. 2.
 čl. 17. čl. 36. čl. 58.
- crkveni** ljudi 118.
- Crna**, dvornik svega Vinodola i vinodolskih knezova 145.
- delikti** komisivni i omisivni 203.
- Derga** Vlačina iz Bakra 146.
- desetina** bratščine čl. 13. 192.
- dispozitivni** princip 214.
- Dobroša**, satnik iz Ledenića 145.
- dokazni** postupak i dokazna sredstva 216.
- dolus** u Vinodolskom zakonu 203.
- Domijan**, satnik iz Grižana 146.
- Dominik**, sudac iz Trsata 146.
- Dragolub**, iz Grižana 146.
- Drugolub**, iz Drivenika 146.
- Dragolub**, satnik iz Drivenika 146.
- Dragoslav**, arhiprivad iz Bribira 145.
- dug** ili zgrešenje čl. 3.
- Dujam**, knez krčki 113. 114. 145.
- Dunat** iz Grižana 146.
- dvornik** svega Vinodola 118. 122—123.
 145.
- dvorski** čelovik čl. 69.
- evanđelje** čl. 42.
- Fedrik**, knez krčki, vinodolski i modruški 145.
- formalnost** u procesu 215.
- goveđa** čl. 5. čl. 45. (goveđa veliko) čl. 50.
- graščik** (graščak) čl. 26. 198.
- Grubina**, pop iz Bakra 146.
- gunno** čl. 8. čl. 23.
- hovrlica** ili pokrivača čl. 27. 211.
- hram** čl. 7. čl. 62.
- hud** oficij čl. 45.
- isprave** kao dokazno sredstvo 216. 128.
- ius** protimiseos 129.
- Ivan**, knez krčki, vinodolski, i modruški 145.
- Ivan**, satnik iz Bakra 146.
- Ivanac**, satnik iz Hrilina 146.
- izdaja** kneza 212.
- Jurislav** Gradenić iz Bribira 145.
- kantat** po zakonu Vinodolskom 129.
- kaštaldi** čl. 2.
- kazne** po Vinodolskom zakonu 204.
- kčeri** čl. 32. čl. 67.
- Kinović** Domijan iz, Grobnika 146.
- Kirin**, plovčan iz Grobnika 146.
- Klتمان** Nedal iz Hrilina 146.
- ključar** čl. 42.
- kmetovi** 118. čl. 17. čl. 25. čl. 31. čl. 36.
 čl. 50. čl. 54. čl. 73. čl. 75. (dužnost
 kmetova prema gospodi) 191.
- kmetška** pravda čl. 25.
- kmetški** zakon čl. 25.
- knez** naturalski čl. 70.
- knez** kao sudac 213.
- knez** vinodolski — na mnogo mjesta
knez vinodolski — njegov položaji vlasti 191.

* Budući da je sadržaj rasprave iscrpno naveden u „Sadržaju“, to smo u Indeksu naročitu važnost položili na imena, pojmove i stvari što dolaze u samom tekstu Vinodolskog zakona, a inače smo uvrstili u Indeks što nam se činilo važnijim.

Mjesto, gdje valja tražiti, označili smo ili po člancima (primjerice: čl. 45.), ili po stranama (primjerice: 200.). Kod toga upućujemo naročito i na bilješke, koje se uz ta mjesta nalaze, jednako u tekstu po originalu, kao i u tekstu u današnjem jeziku.

- knjige* t. j. sveto evanđelje čl. 44. čl. 56.
komisija za sastav Vinodolskog zakona 118.
konj po jizdi čl. 4.
konoba čl. 42.
konvencionalna kazna 128.
krađa V. tadba
krađa 192. 208.
krađa iz mošune 128. 129.
krađa kvalifikovana 209.
krađa u osiku 128.
krađa provalna 209.
krađa sa stoga 128.
krađa u gradu 128.
krađa u mlinu 128.
krađa u pristaništu vinodolskom 210.
krađa u ulnici 128.
kredenča čl. 43.
krivnja 203.
Krstiha, plovčanin iz Bakra 146.
kršćenje crkve čl. 1.
kvaderna od tržac čl. 44.
krv pokazati čl. 64.
Ladislav, kralj hrvatsko-ugarski 145.
Leonardo, knez krčki, vinodolski i modruški 145.
libra čl. 6. čl. 7. čl. 8. čl. 11. čl. 12. čl. 27. čl. 28. čl. 30. čl. 31. čl. 39. čl. 44. čl. 48. čl. 51. čl. 52. čl. 54. čl. 56. čl. 59. čl. 62.
ličba čl. 39. čl. 62.
likuf čl. 45.
ljudi dobra glasa čl. 66.
Luban, pop iz Grižana 146.
macarol (hrvatski se zove malik) čl. 1. *malik* (vlaški se zove macarol) čl. 1. *maša* t. j. misa čl. 58.
maščeni čl. 29. čl. 31. čl. 70. 205.
mati čl. 32.
međ čl. 8.
Mikula iz Drivenika 146.
misa V. maša.
mjesto gdje se rote čine čl. 69.
molstiri općinski u Vinodolu čl. 2. čl. 17. čl. 36.
mošuna čl. 10.
naracija Vinodolskog zakona naliči dončke na proemij statuta grada Milana 119. (nap. 19.)
nasljedno pravo u Vinodolskom zakonu 202.
naturalski knez čl. 70.
navlaštno više čl. 57.
Nedrag iz Bakra 146.
Nedrag, satnik iz Trsata 146.
Novi grad 145.
novštine u Vinodolskom zakonu 123. (nap. 21.)
nužna obrana u Vinodolskom zakonu 204.
obaritelnik čl. 17.
- obranjenje* čl. 40.
obrtnici 118.
očestvo (V. također učestvo) čl. 46.
očestje (V. također učestje) 192.
odgovorenje čl. 54.
odgovornik čl. 10. čl. 54. čl. 56. 199.
odrvjetnik čl. 54. 199.
oficijal dvorski čl. 63.
oficijal kneza čl. 33.
oficijali kneza čl. 61.
oficijalni postupak 215.
oficiji crkveni čl. 58.
opatije općinske u Vinodolu čl. 2. čl. 17. čl. 36.
općina grada čl. 14. čl. 16. čl. 31. čl. 37. čl. 48. čl. 57. čl. 58. čl. 75. (organizacija općine) 195.
općina slovenska 126.
općinske skupštine 197.
općinski ljudi čl. 17.
općinski zakon 55.
općinsko ustrojstvo u Vinodolu 112. 123.
općinsko više čl. 57.
općinsko vijeće 197.
orači čl. 66.
osik čl. 8. čl. 62.
ostaciti čl. 60.
osuditi na život čl. 62.
osuditi na život i na smrt čl. 62.
osvaditi čl. 68.
ošastno čl. 33. čl. 46. 192. 213.
otac čl. 32. čl. 67.
ovce čl. 27.
ovrha u procesu 221.
ozljede tjelesne 207.
palež 210.
parbeni troškovi 220.
pastiri čl. 66.
Paval iz Grobnika 146.
pčete čl. 8.
pene čl. 74.
permiani čl. 5. čl. 29. čl. 30. 192.
Petar, plovčanin novogradski 145.
Petar, pop iz Grižana 146.
pleme čl. 29.
plemenit čl. 54.
plemeniti ljudi čl. 5. čl. 75.
plovan 118. 145. 146. 199.
podknežin čl. 29. čl. 30. čl. 35.
podružnik čl. 43.
pokazanje (u smislu tužbe) čl. 22.
pokrivaca ili hovrlica čl. 27.
pokušaj u Vinodolskom zakonu 204.
„pomagajte“ ili „pomagaj“ čl. 7. čl. 8. čl. 9. čl. 23. čl. 24. čl. 37. 209. 217. 218.
popi općine vinodolske 118. čl. 3. čl. 5. čl. 15. čl. 36. čl. 57. 193. (položaj popova) 194. (primanje redova) 195. 199.

- porota* čl. 9. čl. 10. čl. 11. 219—220.
porotnik 129. čl. 10. čl. 50. čl. 68. čl. 69.
posal čl. 72. 192.
pošišion čl. 34.
potvora 212.
pozovnici čl. 65. čl. 73. 213. 214.
požganje čl. 62.
požganje žita čl. 10.
pravda kmetska čl. 25.
pravda najmanja čl. 48.
pravda najveća čl. 48.
pravda veća čl. 54.
pravo predkupa 129.
predavac čl. 70.
Pribinji iz Drivenika 146.
prisega V. rota.
prisega 216. 218.
pristanišće vinodolsko čl. 11.
pristav 127. čl. 19. čl. 48. čl. 49. čl. 50.
 čl. 51. čl. 53. čl. 65. (njihov položaj i funkcija) 198. (lažni) 212. 213. 216. 218.
priupadnik palaža 210.
procesualne ustanove 214.
prvad 118. 145.
psost jezika čl. 18.
puđari čl. 23. (njihov položaj) 199.
puđarija t. j. straža nad vinogradima čl. 23.
račeni čl. 75.
Raden, plovian iz Hrilina 146.
Radoslav, pop iz Ledenica 145.
Ranać Saražin iz Novog Grada 145.
ranjenje čl. 18. čl. 25. čl. 30.
raspravni princip 214.
Ratko, prvad iz Ledenica 145.
razbojnik čl. 71.
razbojstvo 211.
redi t. j. nasljednici čl. 31. čl. 32.
redovi, sveti čl. 16. 195.
rod i rodovna organizacija u Vinodolskom zakonu 201.
rota V. prisega.
rota čl. 9. čl. 44. čl. 56. čl. 64. čl. 69.
rotnik čl. 41. čl. 73. (njihov položaj i funkcija) 199.
rubani čl. 5.
rubanje čl. 9.
satnik grada 118. čl. 5. čl. 25. čl. 26. čl. 61. 145. 146. 198.
sažgati krivca čl. 59.
seno čl. 10.
sestra čl. 67.
sila čl. 9. čl. 11. čl. 39.
silovanje ženskinje 208.
sinovi čl. 32. čl. 67.
silu učiniti ženu jebući čl. 56.
Slavan, satnik iz Grobnika 146.
sluge obitelji kućne kneza čl. 29.
služabnici (službenici) čl. 30. čl. 35. čl. 36. čl. 50. 192.
službenici (zakon i pravda od služabniki) čl. 25.
soldini čl. 7. čl. 25. čl. 27. čl. 33. čl. 37. čl. 42. čl. 43. čl. 45. čl. 48. čl. 50. čl. 51. čl. 54.
soldini mletački čl. 3.
stari, dobri običaji 120—121.
statut grada Veprince 119. (nap. 19.)
statut grbaljski — različan po svojoj prirodi od Vinodolskog zakona 125.
statut kastavski — spada u istu grupu s Vinodolskim zakonom 125.
statut krčki od g. 1388. 119. (nap. 19.) 125.
statut mošćenički — spada u istu grupu s Vinodolskim zakonom 125.
statut poljički — različan po svojoj prirodi od Vinodolskog zakona 125.
statut veprinački — spada u istu grupu s Vinodolskim zakonom 125.
stog čl. 10.
straža u gradu u noći čl. 15.
stućenje čl. 25.
sudac 146. (u protokolu) (njegova funkcija) 198. 213.
suci krčki 113.
suci vinodolski 118.
sudbeno ustrojstvo u Vinodolu 213.
stvar čl. 28.
svjedočanstvo krivo 212.
svjedok čl. 19. čl. 22. čl. 23. čl. 27. čl. 28. čl. 30. čl. 42. čl. 43. čl. 44. čl. 47. čl. 51. (fals svjedok) čl. 52. čl. 53. čl. 56. čl. 59. čl. 66. 216—218.
tađba čl. 9. (tađba od mošune) čl. 10. (tađba u pristanišću vinodolskom) čl. 11. čl. 35. čl. 36. čl. 37. čl. 50.
tovernar čl. 43.
tržac čl. 44.
tužba (bez tužbe nema osuda) čl. 38.
tvornica čl. 59.
ubojstvo 21. 68.
učestje (V. također očestje) čl. 34.
ulnica čl. 8.
umorstvo, pokušaj umorstva 207.
usmrćenje čovjeka 206.
usmrćenje kmeta 123. 206.
usmrćenje kneževa službenika 206.
uraženje čl. 25.
urbar — Vinodolski zakon nije urbar 125.
ureda časti riječima i bijenjem 211.
valižnik — konj čl. 4.
vadžina čl. 26.
Vazmina plovian iz Trsata 146.
viće navlašno čl. 57.
viće općinsko čl. 57.
Vid, knez krčki, vinodolski i modruški 145.

- Vid.* knez krčki (prima od Andrije II.
 Vinodol i Modruš) 113.
Vidimir Vlčić iz Grižana 146.
Vieka iz Trsata 146.
vijeće malo 200.
vijeće veliko 200.
vino čl. 43.
Vinodolska parohija (spada pod senjsku
 biskupiju) 111. 112.
vinogradi čl. 23. čl. 34. čl. 45.
Vlčić Vidimir iz Grižana 146.
Vlkona Pribohna. satnik novogradski 145.
vol čl. 48. 51. čl. 52. čl. 54. čl. 58.
vračanje 211.
vražba čl. 29. čl. 31. čl. 62.
vražda 123.
vrnezi mletački čl. 1.
vrt čl. 34.
Vukodružić Slavina iz Grobnika 146.
vzetije sena čl. 10.
zagovor čl. 14. čl. 29. čl. 75.
zakon kmetski čl. 25.
- zakon*, stari dobri, iskušeni 145. 156.
zakon tesni 145.
zakon Trsatski — spada u istu grupu
 s Vinodolskim zakonom 125.
zasedanje 21. 30.
zavez 123. čl. 14. čl. 55. 191.
zbacivanje hovrlice ili pokrivače 211.
zbor brašćine čl. 13.
zgonik čl. 12. (pružanje pomoći zgoniku)
 212.
zgrešenje (ili dug) čl. 3. čl. 21.
zla volja čl. 27.
Zlonomer, satnik iz Bribira 145.
žakan (v. također malik i macarol)
 čl. 1. čl. 3. čl. 16.
žena kao porotnik čl. 56.
žena kao svjedok čl. 18. čl. 20. čl. 27.
 čl. 28.
žena satnikova čl. 61.
žito čl. 8. čl. 10.
Zivina, sudac iz Hrilina 146.